

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav českých dějin

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Jana Gerleová

Páni z Valdeka a jejich sídla do první poloviny 14. století

Lords of Valdek and their residences up to first half of 14th century

V Praze 2015

vedoucí práce: prof. PhDr. Josef Žemlička, DrSc.

Poděkování:

Můj největší dík patří především panu prof. PhDr. Josefu Žemličkovi, DrSc., kterého si velice vážím, za jeho cenné rady, trpělivost a vstřícnost. Děkuji rovněž slečnám Zuzaně Bolerazkové a Aničce Košátkové.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 15. května 2015

Jana Gerleová

Abstrakt

Studium české a moravské nobility se dnes těší zvláštnímu zájmu české historiografie. Vychází řada studií, které se tímto fenoménem zabývají ve společenských, genealogických, hospodářských a kulturních souvislostech. Z moderních monografií významných panských rodů lze jmenovat práce o Hradišicích, Ronovcích, Vítkovcích atd. Do této řady nesporně patří i zatím hlouběji nezpracovaní páni z Valdeka, jejichž panství zaujímalo území mezi hradem Valdekem a Žebrákem. Těžiště této práce bude spočívat především ve zmapování historie tohoto rodu a jeho hlavních členů. Součástí výzkumu budou rovněž rodová sídla, a to zmiňované hrady Valdek a Žebrák. Pozornost bude věnována i zbožné fundaci pánů z Valdeka, klášteru Svatá Dobrotivá u dnešní vsi Zaječov. Mezi hlavní cíle této bakalářské práce patří vystižení role valdeckého rodu na panovnickém dvoře, které vyvrcholilo na počátku 14. století.

Klíčová slova: středověk, Valdek, Žebrák, Hořovicko, hrad, sídlo, česká šlechta, fundace, kolonizace

Abstract

Nowadays, study of Czech and Moravian nobility is very popular in Czech historiography. There are many studies, which are dealing with this phenomenon in the social, genealogical, economic and cultural context. From modern monographs of important noble families, we can name for example monographs of Hradišici, Ronovci, Vítkovci etc. The Lords of Valdek, who have not been deeply studied yet, could be undoubtedly added to this line as well. Their domain occupies territory between the Valdek castle and the Žebrák castle. The main part of this work will be the structure of the history of this family and its members. The family residence, already mentioned Valdek Castle and Žebrák Castle, will also be the part of the research. Attention will be given also to the Lords's of Valdek pious foundation, to the monasteries called saint Benigna near Zaječov village. The main goal of this bachelor thesis will be to describe the role of the genus from Valdek on the royal court, which culminated in the 14th century.

Key words: Middle Ages, Valdek, Žebrák, Hořovice-region, castle, residence, czech nobility, fundation, colonization

Obsah

1. Úvod a cíle práce	6
2. Prameny a literatura	7
3. Problematika vývoje české šlechty ve středověku.....	11
4. Rod Buziců se zaměřením na pány z Valdeka.....	19
4. 1. „Poslední z Valdeků“ – Zajíc srdce lvího	36
5. Sídlní hrady pánů z Valdeka	49
5. 1. Hrad Valdek	50
5. 2. Hrad Žebrák	56
6. Zbožné fundace pánů z Valdeka – klášter Zvěstování Panny Marie a Svaté Dobrotivé na Ostrově.....	60
Závěr	68
Seznam zkratk	70
Prameny	71
Literatura.....	73
Obrazová příloha.....	78

1. Úvod a cíle práce

Příslušníci rodu Buziců obklopovali přemyslovská knížata a krále již od raných dob českého státu a svůj vliv na politické dění v zemi si udrželi až do doby vlády Jana Lucemburského. Z tohoto rodu pocházeli významní šlechtici, kteří zasahovali do českých dějin a svými činy a rozhodnutími je ovlivnili. Právě proto by jim měla být v dnešní době, kdy se zájem historiografie obrací s větší důsledností i na středověké šlechtické rody (Ronovci, Hrabšiči či Vítkovci), věnována pozornost.

Rodové zázemí Buziců se rozprostíralo na širším Hořovicku, nedaleko měst Berouna a Plzně, v kopcovité krajině ohraničené pásmem hustých brdských lesů ze strany jedné a křivoklátskými loveckými hvozdy ze strany druhé. Právě na tomto území, jež bylo velice výhodné i díky své blízkosti k Praze, si zmíněný rod vystavěl svá hlavní sídla. Prvním byl hrad Valdek, postavený v 2. polovině 13. století na úpatí hory Berance ve vzdálenosti zhruba pěti kilometrů od obce Komárov. Jméno hradu pak nosili i příslušníci valdeckého rodu ve svých přídomcích. Druhým sídlem byl hrad Žebrák, jehož počátky lze klást k poslední čtvrtině 13. století a jenž se vypíná na skalním žeburu zhruba 10 kilometrů severně od Valdeka. Umístění obou hradů bylo velice příhodné, neboť ze dvou stran obklopovaly obchodní stezku vedoucí z Prahy přes Plzeň až do Řezna nebo Norimberka. Své společenské postavení páni z Valdeka veřejně prezentovali nejen svými hrady, ale i klášterem na Ostrově, který založili nedaleko hradu Valdeka a jenž se stal jejich rodinnou hrobkou.

Právě páni z Valdeka, jednou z větví buzického rodu, se bude tato práce zabývat. Ačkoli z tohoto rodu pocházeli významní šlechtici jako například Oldřich Zajíc z Valdeka, Zbyslav z Třebouně či Vilém Zajíc z Valdeka, nebyla jeho historie dosud komplexně zpracována. Jedním z cílů této práce proto bude zaměřit se postupně na jednotlivé členy rodu a zjistit, do jaké míry jsou jejich životy zachyceny v pramenech, a to jak vyprávěcích tak diplomatických. Základním vzorem pro prostudování rodové linie se proto stal rodokmen sestavený Augustem Sedláčkem, přičemž budu především sledovat, zda jím uváděné členy rodu lze opravdu k rodu dle pramenů přiřadit či nikoli. Práce si rovněž klade za cíl zmapovat hlavní rodové fundace, a to jak světské tak církevní. Pozornost tak bude věnována klášteru Svatá Dobrotivá na Ostrově, jímž se současná historiografie zabývala pouze pomálu. Důraz bude kladen především na komplikované počátky tohoto kláštera. Z fundací světských se práce zaměří na hlavní sídla rodu, tedy hrady Valdek a Žebrák.

2. Prameny a literatura

Rod Buziců měl své zastoupení na dvoře českých knížat a králů téměř od raných dějin státu. Páni z Valdeka, jedna z větví tohoto rodu, patřili mezi velice významné šlechtice pohybující se v panovníkově okolí až do doby lucemburské. Proto je dost zarážející, že dosud nevznikla komplexní studie zabývající se tímto rodem.

Vzhledem k problematice připadá v úvahu široká paleta středověkých pramenů všech druhů. Mezi nejdůležitější doklady pro zkoumání rodu pánů z Valdeka patří bezesporu prameny diplomatické povahy, jež byly vydány v řadě *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae*, přičemž pro tuto práci budou využity všechny díly zmíněné řady. Pro studium doby po roce 1283 pak budou užita *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae*. Další zdroj informací pro studium pánů z Valdeka představují prameny narativní povahy. Zmínky o členech tohoto rodu nalezneme již u středověkých kronikářů. O prvním doloženém zástupci, Dětríškově, píše děkan svatovítské kapituly Kosmas. Byl Dětríškovým současníkem a jeho informace o něm tedy můžeme považovat za hodnověrné. Jisté zmínky pak nalezneme i v pokračovatelích Kosmových, je však nutno se s nimi kriticky vyrovnávat. Drobnou poznámku o domnělém potomku Dětríška učinil rovněž kanovník Vincencius, i jeho tak musíme brát v potaz. Kosmovo vyprávění pak, s uvedením dalších poznatků, přejímá kronika tak řečeného Dalimila. V této kronice nalezneme i obšírný chvalo zpěv na jednoho z nejvýznamnějších členů rodu Viléma Zajíce z Valdeka. Ke studiu pozdějších osobností, patřících ke zkoumanému rodu, se nabízí především kronika Zbraslavská, jejíž autoři, Ota Durynský a Petr Žitavský, nám poskytují informace o Zbyslavovi z Třebouně a již zmíněném Vilémovi z Valdeka. Jak však prokázaly nedávné studie, k tomuto zdroji je nutné přistupovat se značnou opatrností. Využití zaslouží i kronikáři, kteří psali v době vlády Karla IV., jako například Přibík Pulkava z Radenína či František Pražský, ačkoli své informace čerpali povětšinou z předchozích kronik. Nemalou pozornost věnoval rodu Buziců rovněž Václav Hájek z Libočan, jeho poznámkám však nelze příliš důvěřovat. Za zmínku stojí i dílo Bartoloměje Paprockého, který se ve svém spise, v pasáži věnované významným rodům, zabývá pány s erbem s hlavou divokého kance. Ačkoli Paprocký přejímá celé pasáže od Hájka a jedná se tedy rovněž o pramen s diskutabilní hodnověrností, za povšimnutí rozhodně stojí citace z dosud neznámých knih ostrovského

kláštera, jež ve svém díle uvádí. Ze zahraničních kronikářů je pak nutno jmenovat štýrského kronikáře Otachera, u něž nalezneme poznámku o Zbyslavovi z Třebouně.¹

Buzici se jako součást české nobility ocitají ve spektru a zájmu dějepisců již od Františka Palackého. Jejich jména nalezneme v dílech, popisujících historii českých zemí, od dob obrozeneckých až do současnosti. Rod Buziců nacházíme i ve specializované literatuře, jako například v díle Augusta Sedláčka. Ten se pokusil sestavit rodokmen této šlechtické rodiny, který, ač především v raném období českého státu nepřilíš prameně podložený, bude použit i v této práci. Studií věnujících se jednotlivým členům rodu však není mnoho, za což může především malé množství dochovaných pramenů. Za zmínku stojí například studie Miloše Vystyda, která se podrobněji věnuje úloze Zbyslava Zajíce z Třebouně v době regentství Záviše z Falkenštejna i po jeho pádu. Zbyslava se částečně dotýká i článek Libora Jana, který je však primárně zaměřen na proces se Závišem. Osudem Viléma Zajíce z Valdeka se ve svých pracích zabýval i Josef Šusta a Božena Kopiczková.²

¹ CDB – *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae*: I. (805–1197), ed. G. Friedrich, Praha 1904–1907.; II. (1198–1230), ed. G. Friedrich, Praha 1912.; III. 1–2 (1231–1240), ed. G. Friedrich, Z. Kristen, Praha 1942–1962.; IV. 1–2 (1241–1253), ed. J. Šebánek, S. Dušková, Praha 1962–1965.; V. 1–3 (1253–1278), ed. J. Šebánek, S. Dušková, Praha 1974–1982.; V. 4. (Prologomena diplomatica, indices), ed. S. Dušková, V. Vašků, Praha 1993.; VI. 1 (1278–1283), ed. Z. Sviták, H. Krmíčková, J. Krejčířová, J. Nechutová, Praha 2006.; RBM – *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae*: II. (1253–1310), ed. J. Emler, Praha 1882.; III. (1311–1333), ed. J. Emler, Praha 1890.; IV. (1333–1346), ed. J. Emler, Praha 1892.; KOSMAS: *Die Chronik der Böhmen des Cosmas von Prag*, in: *Monumenta Germaniae Historica*, ed. B. Bretholz, Berlin 1923.; POKRAČOVATELÉ KOSMOVI: přeložili: K. Hrdina, V. V. Tomek, M. Bláhová, úvod napsali M. Bláhová, Z. Fiala, Praha 1974.; VINCENCIUS: *Letopis Vincencia, kanovníka kostela pražského*, in: *Fontes rerum bohemicarum* II., ed. J. Emler, Praha 1874.; DALIMIL: *Staročeská kronika tak řečeného Dalimila*, 1–2, Vydání textu a veškerého textového materiálu, k vydání připravili J. Daňhelka, K. Hádek, B. Havránek, N. Kvítková, Praha 1988.; KRONIKA ZBRASLAVSKÁ: *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, in: *Fontes rerum bohemicarum* IV., ed. J. Emler, Praha 1884.; FRANTIŠEK PRAŽSKÝ: *Kronika Františka Pražského*, in: *Fontes rerum bohemicarum*, Series nova, tomus I., ed. J. Zachová, Praha 1997.; PŘIBÍK Z RADENÍNA: *Přibíka z Radenína řečeného Pulkava kronika česká*, in: *Fontes rerum bohemicarum* V., ed. J. Emler, J. Gebauer, Praha 1893.; VÁCLAV HÁJEK Z LIBOČAN: *Kronika česká, díl III, Čechy vévodské, r. 1101–1253*, ed. V. Flajšhans, Praha 1929.; VÁCLAV HÁJEK Z LIBOČAN: *Kronika česká, díl IV, Čechy královské, r. 1254–1347*, ed. V. Flajšhans, Praha 1933.; BARTOLOMĚJ PAPROCKÝ Z GLOGOL: *Diadochos II., O stavu panském a rozmnožení jeho a odkud který Rod a Erb do tohoto království přišel*, Nezměněné vydání, Praha 2005.; OTACHER: *Ottokars österreichische Reimchronik*, in: *Monumenta Germaniae Historica, Deutsche Chroniken* 5/1–2, ed. Seemüller, Joseph, Hannover 1890.

² PALACKÝ, František: *Dějiny národu českého w Čechách a w Morawě*, sv. I.–X., Praha 1848–1876.; TOMEK, Václav Vladivoj: *Dějepis města Prahy*, I.–XII., Praha 1855–1901.; NOVOTNÝ, Václav: *České dějiny, I. 1. Od nejstarších dob do smrti knížete Oldřicha*, Praha 1912.; NOVOTNÝ, Václav: *České dějiny, I. 2. Od Břetislava I. do Přemysla I.*, Praha 1913.; NOVOTNÝ, Václav: *České dějiny, I. 3. Čechy královské za Přemysla I. a Václava I.*, Praha 1928.; NOVOTNÝ, Václav: *České dějiny*,

Do spektra mého zkoumání se dostal i hrad Valdek, jemuž rovněž nebyla v novodobé historiografii věnována velká pozornost. Opomíjení tohoto hradu bylo nejspíše způsobeno tím, že dosud není detailně archeologicky prozkoumán. Je samozřejmé, že základní charakteristiku architektonického vývoje stavby nalezneme ve většině prací, věnovaných českým hradům. Jako například v publikacích Tomáše Durdíka, Dobroslavy Menclové či v obsáhlém díle Augusta Sedláčka. O srovnání stavebního vývoje hradů Volfštejna a Valdeka se pokusil Jan Anderle, který mimo jiné poukázal i na zřejmě starší původ hradu. S jednotlivými stavebními fázemi nás podrobněji seznamuje článek Františka Záruby, jenž uvádí i nedávné nově objevené skutečnosti. Zajímavý je i příspěvek Vladislava Razíma, zaměřený především na podobu hradního paláce. Hradu Žebráku, jenž byl druhým sídlem rodu Buziců, se věnuje už citelně větší množství prací. Jejich hlavní těžiště většinou spočívá v proměnách sídla za doby vlády Václava IV., který si Žebrák velice oblíbil. Počátečním fázím hradu se věnují především díla Tomáše Durdíka, Dobroslavy Menclové a Augusta Sedláčka.³

Velkému zájmu historiků se do současnosti netěšil ani klášter Svaté Dobrotivé, založený Oldřichem Zajícem z Valdeka. I když se s dějinami kláštera setkáváme v publikacích pojednávajících o českých kláštorech, jako je například *Encyklopedie českých klášterů* či práce Marcina Pauka, podrobněji se historií kláštera zabývá jen velice málo prací. Částečná pozornost je klášteru věnována v příspěvku Eduarda Maura, jenž popisuje počátky vilemitských klášterů na českém území. Osudy světice, po níž byl klášter později pojmenován, osvětluje článek Josefa Táborského. Útlou publikací věnovanou historii kláštera

I. 4. *Rozmach české moci za Přemysla Otakara II.*, Praha 1937.; ŠUSTA, Josef: *České dějiny II. 1. Soumrak Přemyslovců a jejich dědictví*, Praha 1935.; ŠUSTA, Josef: *České dějiny II. 2. Král cizinec*, Praha 1939.; SEDLÁČEK, August: *Hrady, zámky a tvrze království českého, I.–XV.*, Praha 1882–1927.; VYSTYD, Miloš.: *Zbislav Zajíc z Třebouně a konec Závíše z Falkenštejna*, in: *Český časopis historický*, 1914, č. 2, s. 165–187.; JAN, Libor: *Proces se Závíšem a proměny královské vlády v letech 1289–1290, Památce Miloše Vystyda (+19. října 1914 na haličské frontě)*, in: *Český časopis historický*, 2005, č. 1, s. 1–40.; ŠUSTA, Josef: *Vilém z Valdeka*, in: *Úvahy a drobné spisy historické Josefa Šusty k jeho šedesátým narozeninám, díl první*, Praha 1934.; KOPIČKOVÁ, Božena: *Vilém Zajíc – pán z Valdeka*, in: *Podbrdsko: sborník Státního archivu v Příbrami*, 2010, s. 20–57.

³SEDLÁČEK, August: *Hrady, zámky a tvrze království českého, I.–XV.*, Praha 1882–1927.; DURDÍK, Tomáš–BOLINA, Pavel: *Středověké hrady v Čechách a na Moravě*, Praha 2001.; DURDÍK, Tomáš: *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*, Praha 1999.; MENCLOVÁ, Dobroslava: *České hrady, díl první*, Praha 1972.; RAZÍM, Vladislav: *Ke stavební podobě raně gotického paláce hradu Valdeka*, in: *Průzkumy památek*, 2000, č. 2, s. 23–28.; ZÁRUBA, František: *Valdek – příspěvek k poznání stavebního vývoje hradu*, in: *Časopis společnosti přátel starožitností*, 2012, č. 4, s. 197–209.; ANDERLE, Jan: *Otázky vztahů mezi stavbami hradů Volfštejna a Valdeku*, in: *Archeologia historica: sborník příspěvků přednesený na 29. celostátní konferenci archeologů středověku České a Slovenské republiky k problematice archeologie středověkých komunikací*, 1998, s. 399–408.

sepsal Stanislav Faix, v tomto případě se však jedná spíše o dílo popularizační. Nejnověji se pak dějinami kláštera zabýval Pavel Zahradník, jehož článek předkládá velice zajímavé informace především o stavebním vývoji kláštera.⁴

⁴VLČEK, Pavel – SOMMER, Petr – FOLTÝN, Dušan: *Encyklopedie českých klášterů*, Praha 1997, s. 691–693.; PAUK, Marcin Rafał: *Działalność fundacyjna możnowładztwa czeskiego i jej uwarunkowania społeczne (XI – XII wiek)*, Krakow – Warszawa 2000, s. 166–172.; MAUR, Eduard.: *Vilemitská epizoda v Čechách*, in: *Od knížat ke králům*, Sborník u příležitosti 60. narozenin Josefa Žemličky, ed. E. Doležalová, Praha 2007, s. 237–253.; FAIX, William Stanislav: *Poutní místo Svatá Dobrotivá*, Praha – Zaječov 1999.; ZAHRADNÍK, Pavel.: *Stavební a historický vývoj kláštera řádu augustiniánů poustevníků ve Svaté Dobrotivé*, in: *Památky středních Čech*, Časopis Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště středních Čech v Praze, roč. 28, 2014, č. 1, s. 27–52.; TÁBORSKÝ, Josef: *Kdo byla sv. Dobrotivá? Příspěvek k dějinám kláštera augustiniánů poustevníků v Zaječově*, in: *Podbrdsko: sborník Státního okresního archivu v Příbrami*, ed. J. Šárová, 2005, s. 24–32.

3. Problematika vývoje české šlechty ve středověku

Česká šlechta se od počátků kritického dějepisectví těšila značnému zájmu historiků. Důvody byly dva. Jednak historická role šlechty v dějinách českého státu, jednak široká pramenná základna, z níž bylo možné vycházet. Od obrozeneckých dob prošla tato otázka složitou diskuzí. Po Františku Palackém, který formuloval základní teze, a po Václavu Vladivoji Tomkovi a jeho textech v *Dějepis města Prahy*, věnoval šlechtě důkladnou pozornost především August Sedláček v rámci svého monumentálního díla. August Sedláček se kromě toho zabýval zrodem středověké šlechty ve speciální studii, v níž rozlišil šlechtu typově na rodovou a úřednickou. Spíše teoreticky se ke kořenům hlavně vyšší šlechty vyjádřil Rudolf Koss. Bohatý materiál sebraný částečně z ještě nevydaných pramenů snesl František Vacek, jeho závěry jsou však dnes jen z menší části využitelné. Znaky šlechty v jejich počátečních stádiích, mezi 10. a 13. stoletím, se zabýval Stanislav Zháněl.⁵

Pozornost rovněž zaslouží důkladný výzkum Václava Vaněčka, který se při studiu klášterního velkostatku nemohl vyhnout ani otázkám šlechty a jejich pozemkových majetků. V poválečném období se k problematice šlechty, spíše nárazově, vracel František Graus. Výrazně hlavně ve studii *Adel, Land und Herrscher in Böhmen vom 10. bis 13. Jahrhundert*. Mezitím se objevovala díla o některých šlechtických rodech, často však poznamenaná romantizujícími tendencemi. Jako příklad můžeme uvést Bertholda Waldstein-Wartenberga a jeho práci zabývající se zrodem Markvarticů. Badatelské obzory následně rozšířil Dušan Třeštík poměrně drobnou studií k sociální struktuře přemyslovských Čech, která však ve své době znamenala nové uchopení skladby české společnosti v 10.–13. století. Rovněž Rostislav Nový předložil představu věnovanou zvláště majetkům šlechty v přemyslovském státě 11. a 12. století. Kromě českých historiků je třeba ocenit i vklad polského bádání, zejména prací Stanisława Russockého. Nelze opominout ani důkladnou práci Barbary Sasse, která je mimo jiné zajímavá i tím, že poprvé využila počítačových metod (tj. tabulek, grafů, atd.).

⁵ PALACKÝ, František: *Dějiny národu českého w Čechách a w Morawě*, sv. I.–X., Praha 1848–1876.; TOMEK, Václav Vladivoj: *Dějepis města Prahy*, I.–XII., Praha 1855–1901.; SEDLÁČEK, August: *Gedanken über den Ursprung des böhmisch-mährischen Adels*, in: *Sitzungsberichte der königlichen böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften* 1890, Prag 1891, s. 229–243.; SEDLÁČEK, August: *Hrady, zámky a tvrze království českého*, I.–XV., Praha 1882–1927.; KOSS, Rudolf: *Zur Frage nach der Entstehung und Entwicklung des böhmischen Herrenstandes*, Praha 1920.; VACEK, František: *Sociální dějiny české doby starší*, Praha 1905.; ZHÁNĚL, Stanislav: *Jak vznikla středověká šlechta, Příspěvek k nejstarším politickým a sociálním dějinám českým*, Brno 1930.

Ačkoli syntéza Josefa Macka o jagellonském věku se zabývala o hodně mladším obdobím, bude užitečné se s ní seznámit.⁶

V současné době krystalizují zejména dva směry, které se pokoušejí osvětlit počátky šlechty hlavně z optiky jejich majetků. Zatímco Dušan Třeštík a Josef Žemlička přikládají velkou váhu počáteční síle panovnické moci, z níž se odvíjela i pozice šlechty, Libor Jan a Martin Wihoda uvažují o raných zdrojích velmožských majetků a více také akcentují časnou politickou roli rané šlechty.⁷

⁶ VANĚČEK, Václav: *Vnitřní organizace Čech a Moravy v době přemyslovské*, in: Věstník české akademie věd a umění 51, 1942, s. 13–40.; GRAUS, František: *Adel, Land und Herrscher in Böhmen vom 10. bis 13. Jahrhundert*, in: Nachrichten der Giessener Hochschulgesellschaft 35, 1966, s. 131–153.; GRAUS, František: *Raně středověké družiny a jejich význam při vzniku států ve střední Evropě*, in: Československý časopis historický, 1965, č. 1, s. 1–18.; WALDSTEIN-WARTENBERG, Berthold: *Die Markwartinger, Geschichte einer böhmischen Familie im Zeitalter der Přemysliden*, München 1966.; TŘEŠTÍK, Dušan: *K sociální struktuře přemyslovských Čech, Kosmas o knížecím vlastnictví půdy a lidí*, in: Československý časopis historický, 1971, č. 4, s. 537–567.; TŘEŠTÍK, Dušan: *Proměny české společnosti ve 13. století*, in: Folia historica Bohemica 1, 1979, s. 131–154.; TŘEŠTÍK, Dušan – POLÍVKA, Miloslav: *Nástin vývoje české šlechty do konce 15. století*, in: *Struktura feudální společnosti na území Československa a Polska do přelomu 15. a 16. století*, ed. J. Čierny, F. Hejl, A. Verbík, Praha 1984, s. 99–111.; NOVÝ, Rostislav: *Přemyslovský stát 11. a 12. století*, Praha 1972.; NOVÝ, Rostislav: *K počátkům feudální monarchie v Čechách I. (Sigillum commune regni)*, ČNM – Historické muzeum 145, 1976, s. 144–164.; NOVÝ, Rostislav: *K počátkům feudální monarchie v Čechách II. (K počátkům českého znaku)*, ČNM – Historické muzeum 147, 1978, s. 147–172.; RUSSOCKI, Stanislaw: *Elita władzy w Kronice Czechów Kosmasa Praskiego*, in: Pamiętnik Slowiański 23, 1973, s. 237–255.; SASSE, Barbara: *Die Sozialstruktur Böhmens in der Frühzeit, Historisch-archäologische Untersuchungen zum 9.–12. Jahrhundert*, Berlin 1982.; MACEK, Josef: *Jagellonský věk v českých zemích (1471–1526), I. Hospodářská základna a královská moc, II. Šlechta*, Praha 1992–1994.

⁷ ŽEMLIČKA, Josef: *České 13. století: „privatizace“ státu*, in: Český časopis historický, 2003, č. 3, s. 509–541.; ŽEMLIČKA, Josef: *K pozemkové výbavě české nobility ve starším středověku*, in: Český časopis historický, 2012, č. 2, s. 189–233.; ŽEMLIČKA, Josef: *O „svobodné soukromosti“ pozemkového vlastnictví (K rozsahu a kvalitě velmožské držby v přemyslovských Čechách)*, Český časopis historický, 2009, č. 2, s. 269–308.; JAN, Libor: *K počátkům české šlechty. Družina, beneficium, pozemkové vlastnictví*, in: *Šlechta moc a reprezentace ve středověku*, ed. M. Nodl, M. Wihoda, Praha 2007, s. 45–52.; JAN, Libor: *Česká a moravská šlechta ve 13. a 14. století – otázka zrodu a kontinuity*, in: *Šlechta v proměnách věků*, ed. T. Knoz, J. Dvořák, Brno 2011, s. 38–62.; JAN, Libor: *Budování monarchie českých Přemyslovců*, in: *Proměna středovýchodní Evropy raného a vrcholného středověku, Mocenské souvislosti a paralely*, ed. M. Wihoda, L. Reitinger a kol., Brno 2010, s. 117–136.; WIHODA, Martin: *Geneze moravské šlechty*, in: Acta historica et museologica Universitatis Silesianae Opaviensis, Sborník k 65. narozeninám doc. Dr. Jaroslava Bakaly, CSc., Opava 1995, s. 23–41.; WIHODA, Martin: *Kníže a jeho věrní, Kosmas o světě předáků a urozených*, in: *Šlechta moc a reprezentace ve středověku*, ed. M. Nodl, M. Wihoda, Praha 2007, s. 11–29.; WIHODA, Martin: *Sněmy Čechů*, in: *Šlechta v proměnách věků*, ed. T. Knoz, J. Dvořák, Brno 2011, s. 17–37.

První ze zmíněných směrů vychází z předpokladu systémově podobného vývoje Čech, Polska a Uher jako států střeoevropského typu, v nichž došlo k identifikaci panovníka se státem a původní kmenové a rodové vazby byly vystřídány vztahem k panovníkovi. Základem vznikajících státních institucí se pak stal právě tento „rovný“ vztah všech složek k jedné pevné autoritě.⁸ Soustředění veškeré moci a organizace do rukou panovníka bránilo rozštěpení země pod vlivem možných majetných konkurentů, kteří by vznášeli svůj nárok na podíl v jejím řízení. Kníže tak stál v raném státě nade vším a nade všemi, byl vlastníkem veškeré půdy a privilegovaná elita se řadila pouze mezi (obrazně řečeno) „služebníky“, jejichž postavení bylo závislé na knížecí vůli.⁹

Obecně se předpokládá, že v Čechách došlo k významnému přelomu za vlády Boleslava I. Tehdy se díky dobovačným snahám tohoto knížete rozrostla moc Přemyslovců z původní středočeské domény na celé Čechy. Pod knížecí mocí zanikaly staré rodové a kmenové instituce a do pozadí byli zatlačeni nepřemyslovští vůdci. Současně s tímto procesem vznikaly po celé zemi přemyslovské hrady, často budované v blízkosti zaniklých „kmenových“ hradišť. Lze předpokládat, že tato střediska plnila zpočátku především funkci vojenskou a sloužila k udržování pořádku na získaném území. V průběhu let se však jejich úloha změnila na správní a tyto hrady se staly centry politickými, soudními i hospodářskými.¹⁰

Jednou ze základních opor panovníkovy moci byla bezesporu knížecí družina, sestavená z elitních bojovníků věrných knížeti a na knížeti závislých. Pro dobu knížete Václava lze, dle odhadovaného počtu obyvatel, stanovit přibližný počet elitních bojovníků v přímé službě panovníka jen na několik set. Za vlády jeho bratra se však počet těchto bojovníků výrazně zvýšil, a to především z důvodu velkých dobovačných aktivit tohoto knížete. Právě elitní bojovníci byli pro dosažení Boleslavových záměrů nezbytní. Uživení a zaopatření velkodružiny bylo ale velice finančně náročné a stalo se tak přímo závislé na expanzi do sousedních států.¹¹ Další významná změna v charakteru knížecí družiny se odehrála na přelomu 10. a 11. století. Jednalo se o změnu, ve které, dle této teorie, můžeme nalézt počátek rané středověké šlechty. Bez výbojů a kořistění již nebylo možné velkodružinu udržet a tak došlo k jejímu opětovnému redukování. Změnila se i úloha samotných družiníků,

⁸ ŽEMLIČKA, Josef: *Čechy v době knížecí*, Praha 2007, s. 151.

⁹ Tamtéž, s. 153.

¹⁰ Tamtéž, s. 36.; dále například: SLÁMA, Jiří: *Střední Čechy v raném středověku, II. Hradiště, příspěvky k jejich dějinám a významu, III. Archeologie o počátcích přemyslovského státu*, Praha 1986–1988.; SLÁMA, Jiří: *K počátkům hradske organizace v Čechách*, in: *Typologie raně feudálních slovanských států*, ed. J. Žemlička, Praha 1987, s. 175–190.

¹¹ ŽEMLIČKA, Josef: *Čechy v době knížecí*, Praha 2007, s. 37.

zatímco dříve sloužili především k obraně knížete, v této době začali opět na veřejnosprávních funkcích. Tento proces souvisí s již zmiňovanou přeměnou nových, původně primárně vojenských, hradů na centra správy, do nichž bylo potřeba dosadit loajální správce, kteří by zajistili chod provincie a náležitě vybírání daňových dávek potřebných pro fungování státu. A právě do těchto správních úřadů byli dosazováni přední knížecí družiníci. S důležitými státními funkcemi získávali politický vliv, „rysy dědičné ‚urozenosti‘ (nobilitas) a měnili se v zemskou aristokracii.“¹² Je ovšem nutno říci, že podle tohoto výkladu se v této době ještě nejednalo o stavovsky členěnou šlechtu, nýbrž o počáteční ranou šlechtu, která byla stále ještě přímo závislá na panovníkovi, neboť většina jejích příjmů pocházela ze státních důchodů, které jim kníže vyplácel za vykonávání příslušných úřadů.¹³

Počátek klasické dědičné šlechty spojené s pozemkovým majetkem je v tomto směru kladen k polovině 12. století, kdy došlo k dalším zásadním změnám. Jak už bylo řečeno, knížecí družiníci byli za svou službu odměňováni benefícií. Ta ale ještě nebyla udělována dědičně, naopak se kladl důraz na neustálou rotaci úředníků. Od 12. století si však tito úředníci začali benefícia a výnosy z nich plynoucí „přivlastňovat“, „privatizovat“ je.¹⁴ Tento majetkový převrat, jehož hlavní část spadala do 13. století a jenž byl dokončen ve století čtrnáctém, umožnil přeměnu rané šlechty v majetnou a vlivnou šlechtu pozdního středověku. V praxi to fungovalo i tak, že mnohokrát po otci, který měl beneficium v držbě pouze dočasně, přešla správa i na jeho syna a dál se udržela v rodě, ačkoli byla oficiálně „nedědičná“. V takovém případě se mohlo stát, že se jaksi „zapomnělo“ na to, že se původně jednalo pouze o dočasnou držbu a rod začal chápat svěřené majetky jako své vlastnictví. Proměna „pověřených správců“ na „pány nad vlastním majetkem“ byla umožněna mnohými dobovými změnami, ať už se jednalo o vzrůstající zemědělské výnosy či kolonizaci. Významní úředníci z privilegovaných rodin zatoužili po budování a upevňování svých vlastních pozemkových držav, využili příznivých situací a prostřednictvím výsluh, pozemkových darů, uzurpací knížecího majetku a práv i kolonizací liduprázdných míst, utvořili své majetkové zázemí.¹⁵ „Špičky benefičiární nobility vystupovaly z ochranného stínu knížete, unikaly z ekonomické závislosti na ‚státu‘ a měnily se v opravdovou dědičnou pozemkovou šlechtu. Lidé, půda, lesy, nároky, požitky, práva, soudy, újezdy i celé vesnice,

¹² ŽEMLIČKA, Josef: *Čechy v době knížecí*, Praha 2007, s. 141.

¹³ Tamtéž, s. 141.

¹⁴ ŽEMLIČKA, Josef: *Počátky Čech královských, 1198–1253, proměna státu a společnosti*, Praha 2002, s. 38.

¹⁵ ŽEMLIČKA, Josef: *České 13. století: „privatizace“ státu*, in: *Český časopis historický*, 2003, č. 3, s. 509–541.

keré úředníci a beneficiáři z titulu své služby ‚jen‘ spravovali, přecházely nyní do ‚soukromých‘ rukou.“¹⁶

Vznik klasické dědičné pozemkové šlechty lze tedy podle jednoho z výkladů klást převážně do 13. století, s předpokladem že v raných počátcích českého knížectví patřila veškerá půda a veškerý lid panovníkovi, který s ním mohl nakládat podle své vlastní vůle. Jak to bylo stanoveno již v bájných dobách dohodou mezi Přemyslem Oráčem a předními Čechy, při první ‚volbě‘ knížete Čech, popsané kronikářem Kosmou. Jako protiklad k tomuto názoru, jak už bylo řečeno, je předkládán výklad jiný, prosazující myšlenku, že šlechta existovala už od raných počátků ‚státu‘.

Vychází z toho, že hlavní představitele šlechty lze nalézt již ve ‚starších země‘, kteří hráli ve středověkých kronikách nemalou úlohu, a kterým náležel volební hlas na ‚sněmu Čechů‘ a s ním i právo promlouvat do nástupnické otázky.¹⁷ Tato teorie například upozorňuje na to, že v karolinských skriptoriích nalezneme zmínky o jednotném kmeni Čechů, stejně tak jako poznámky o jeho jednotlivých knížatech.¹⁸ Z těchto pramenů následně vyvozuje, že ‚kmenové zájmy zastupoval okruh knížat, z něhož vzešel rod Přemyslovců. Ten před koncem 9. století převzal vládu v Čechách.“¹⁹ Následným nahrazením slova ‚knížata‘ výrazem ‚starší země‘ se posléze propracovává k původu starých rodů a sněmu urozených Čechů.²⁰

Tato teorie se rovněž odvolává na bájnou ‚volbu‘ Přemysla Oráče. Zastává však názor, že Přemysl Oráč byl ‚zvolen‘ jako kníže a hlavní soudce a správce, který měl i nadále brát ohledy na usnesení sněmu. Nikoli tedy jako absolutní vládce nad vším a nade všemi.²¹ Způsob vedení raného ‚státu‘ je pak nazírán tak, že záležitosti země řešil nejdříve pražský dvůr, následně pak sněm Čechů. Tomuto sněmu sice předsedal kníže, hlavní slovo však měli ‚starší země‘. ‚Právě oni měli pevné místo v ideologickém konceptu přemyslovských držav, který byl dán mýtickým počátkem, neboť to byli ‚svobodní Čechové‘, kdo uzavřeli nezrušitelnou (charismatickou) smlouvu s Přemyslem Oráčem. A byla to právě prvotní mýtická dohoda, která zaručovala vlivný podíl ‚starších země‘ na veřejném dění.“²² Právo

¹⁶ Tamtéž, s. 524.

¹⁷ WIHODA, Martin: *Sněmy Čechů*, in: *Šlechta v proměnách věků*, ed. T. Knoz, J. Dvořák, Brno 2011, s. 18.

¹⁸ Tamtéž, s. 23–24.

¹⁹ Tamtéž, s. 25.

²⁰ Tamtéž, s. 25–26.

²¹ Tamtéž, s. 31–32.

²² Tamtéž, s. 34.

volit, či spíše stvrzovat panovníka, navíc dělilo starou šlechtu od nově povýšených „rodů“, které svého postavení dosáhly až prostřednictvím věrné služby panovníkovi v jeho družině.²³

O existenci starých šlechtických rodů mají také svědčit archeologické nálezy z velkomoravských nekropolí, kde byly objeveny hrobové celky s velmi bohatou pohřební výbavou, které dokazují vyšší sociální status jejich majitelů. U dětských hrobů byly objeveny předměty, jako například sekery, ostruhy nebo opaskové garnitury, které mohly vyjadřovat „dědičný status“ urozence.²⁴ Teorie rovněž předpokládá možnost dědičné držby statků, čili existenci jiného než knížecího pozemkového vlastnictví, již v 11. století. Jako doklad uvádí především Nemojovu donaci, pocházející z prvního desetiletí 12. století. V této listině odkazuje Vršovec Nemoj veškerý svůj majetek, konkrétně pět vesnic, vyšehradské kapitule, z čehož můžeme usoudit, že zmíněné vesnice patřily do Nemojova osobního vlastnictví a mohl s nimi svobodně nakládat. Navíc se předpokládá, že další majetky vlastnili Nemojovi příbuzní.²⁵ Na tomto místě je však nutno poznamenat, že ani první z výkladů určitou soukromou držbu nevyklučuje, předpokládá ovšem, že nebyla nijak běžná, a že v této době hlavní část příjmů rané šlechty plynula především ze zastávaných úřadů.²⁶

Jak již bylo zmíněno, jeden z výkladů klade počátky šlechty už do raných dějin, prakticky k „volbě“ Přemysla Oráče. Tam hledá i původ „starších země“ a šlechtických rodů. Pokud bychom ovšem předpokládali, že bájná volba Přemysla Oráče má nějaký reálný základ, můžeme ji vztáhnout jen na území středočeské přemyslovské domény. Dle mého soudu je však středočeská doména tak malým územím, že jen těžko můžeme uvažovat o tom, že zde byly nějaké další početné rody. Tyto rody by navíc musely mít dostatečně velkou majetkovou základnu, aby jim dávala právo a moc ovlivňovat rozhodnutí knížete. Nemůžeme totiž

²³ WIHODA, Martin: *Kníže a jeho věrní, Kosmas o světě předáků a urozených*, in: Šlechta, moc a reprezentace ve středověku, ed. M. Nodl, M. Wihoda, Praha 2007, s. 27.

²⁴ WIHODA, Martin: *Kníže a jeho věrní. Kosmas o světě předáků a urozených*, in: Šlechta, moc a reprezentace ve středověku, ed. M. Nodl, M. Wihoda, Praha 2007, s. 27.

²⁵ Libor Jan dokonce ve své studii s názvem „Česká a moravská šlechta ve 13. a 14. století – otázky zrodu a kontinuity“ předkládá názor, že Vršovec Nemoj původně vlastnil mnohem větší majetek, než pouze zmíněných pět vesnic. Mělo se jednat zhruba až o pětadvacet vesnic. Část ze svého majetku však musel, podle Libora Jana, Nemoj prodat, aby mohl financovat cestu do polského exilu a pobyt v něm a případně se i finančně vypořádat se svými syny. Až po tomto prodeji pak zbylých pět vesnic odkazuje (nejprve své ženě, po dobu, po kterou zůstane ve vdovském stavu, následně pak vyšehradské kapitule). (viz: JAN, Libor: *Česká a moravská šlechta ve 13. a 14. století – otázka zrodu a kontinuity*, in: Šlechta v proměnách věků, ed. T. Knoz, J. Dvořák, Brno 2011, s. 47.) Jedná se bezesporu o výklad velice zajímavý, je však nutno zvážit, do jaké míry se může shodovat se skutečností. Vezmeme-li v úvahu početnost členů rodu Vršovců, přičemž Nemoj nebyl z Vršovců jistě tím nejmajetnějším, je nutno se ptát, jak velkým majetkem mohli disponovat významnější členové rodu. Pokud bychom navíc počítali i s dalšími „starými“ rody, nezdá se tato teorie, s ohledem na nevelký rozsah osídlení Čech a Moravy na počátku 12. století, příliš reálná.

²⁶ JAN, Libor: *K počátkům české šlechty. Družina, beneficium, pozemkové vlastnictví*, in: Šlechta, moc a reprezentace ve středověku, ed. M. Nodl, M. Wihoda, Praha 2007, s. 47.

předpokládat, že by se tak dělo jen na základě tradice bez toho, aby za možnými rody stála majetková opora či vojenská síla. Proto souhlasím s názorem, že ve středočeské doméně podléhalo vše vůli panovníka, stejně tak jako veškerá půda a lid. Pro další rody tam zkrátka nebylo místo.

Vládou Boleslava I. nastal ve vcelku ustáleném systému zlom a započalo se budování přemyslovského státu. Významné bylo především scelení Čech pod vládou Přemyslovců likvidací či podmaněním okolních knížat, v čemž druhá ze zmíněných teorií vidí další možné šlechtické rody. Budeme-li se ovšem držet teorie, že veškerá půda a lid náležely v přemyslovské doméně knížeti, je možné předpokládat, že tomu tak bylo i u okolních „knížat“. Měl pak Boleslav I. jinou alternativu než zlikvidovat tato „knížata“ a všechn jejich majetek si přivlastnit? Podařilo by se mu bez této likvidace nebo alespoň úplného podmanění pod svojí moc udržet na nově dobytých územích pořádek? Jistě mohlo dojít k určité dohodě mezi méně významnými okolními rody a Přemyslovci, jiné mocnější, však musely být odstraněny, neboť by se pro knížecí rod mohly stát hrozbou. V otázce držby půdy po Boleslavových výbojích proto opět zastávám názor, že veškerá půda i lid vstoupily do majetku knížete, snad kromě části, kterou mohl ponechat rodům, jež se k němu připojily při sjednocování země. Tyto rody pak mohly představovat starší aristokracii.

Za nejproblematičtější otázku vztahující se k vývoji šlechty považují dědičnou držbu majetku. Přijmeme-li možnost, že některá z nepřemyslovských knížat vstoupila do služeb Boleslava I., můžeme uvažovat o tom, že se jim možná podařilo ponechat si přímé vlastnictví některých svých majetků. Jedná se ale o pouhé dohady, pramenné doklady nalezneme jen stěží. Důkazy o držbě majetku, jak už bylo řečeno výše, se dochovaly již k přelomu 11. a 12. století. Nejedná se ale o nic běžného. Situace může být ovšem zkusena v důsledku nedostatku pramenů. Přiklonila bych se však k teorii, že se dědičná majetková držba rozšiřuje nejméně o století později.

Právě kvůli nedostatku pramenů je naše poznání raných dějin „státu“ odsouzeno do rovin úvah, teorií a logických dedukcí. Samotnou Kosmovu kroniku je možno číst několika způsoby a jak již bylo naznačeno, dají se v ní nalézt pasáže, které jednotlivé teorie potvrzují, a jiné, které je vyvracejí. I proto musíme počítat s tím, že otázka zrodu šlechty bude i nadále otázkou ne zcela jasnou, a s tím, že se možná v budoucnu objeví ještě další rozmanité výklady. V této práci se však hodlám zabývat pouze rodem Buziců, jež je, snad beze všech pochyb, považován za rod vyzdvižený mezi šlechtu prostřednictvím věrné služby

panovnickému rodu. Stejně tak, jako tomu bylo například u rodu Hradišiců.²⁷ A jež svůj pozemkový dědičný majetek získával právě až od přelomu 12. a 13. století.

²⁷ VELÍMSKÝ, Tomáš: *Hradišici páni z Rýzmburka*, Praha 2002, s. 14.

4. Rod Buziců se zaměřením na pány z Valdeka

Hrabišici, Ronovci, Markvartici, staré a významné české rody, jejichž potomci zaplňují stránky středověkých kronik. Ve výčtu těchto rodů mají své neopomenutelné místo i Buzici. Rod s hlavou divokého kance v erbu, jehož členové zastávali významné úřady na panovnickém dvoře nejen za doby dynastie přemyslovské, ale i za doby Lucemburků.

Pojmenování rodu Buziců není původně středověkým označením. Stejně jako u mnoha dalších vzniklo toto rodové jméno až v době národního obrození. Vytvoření jména dle prvního doloženého předka či znamení v rodovém erbu mělo usnadnit vzájemnou komunikaci mezi badateli. Ostatně ani mnohé názvy středověkých panovnických dynastií nejsou dobově autentické. Tak jsou po oráči Přemyslovi pojmenováni čeští Přemyslovci, po Piastovi polští Piastovci či po náčelníku Arpádovi uherští Arpádovci.²⁸ Rod Buziců pak nese jméno podle předka Buzy, o němž se ve své kronice z počátku 12. století zmiňuje již kanovník a děkan pražské kapituly Kosmas, a to při zmínce o prvním jím doloženém členu rodu Buziců Dětříškovi.

Dětříška nalezneme u Kosmy poprvé v popisu událostí z roku 1109. Dle textu byl zřejmě jedním z členů družiny knížete Svatopluka, který se ujal vlády roku 1107. V roce 1109 byl Svatopluk na odvetném tažení do Polska, na kterém doprovázel císaře Jindřicha V., úkladně zavražděn. Vrahem byl nejspíše někdo z rodu Vršovců, jenž se tak pomstil za vyvraždění svých příbuzných. Po smrti knížete, vyzval dle Kosmy císař „Čechy“, aby si z knížecích synů sami vyvolili následníka. Tím byl nakonec prohlášen Ota, bratr Svatoplukův, kterého císař, dle kroniky, ihned schválil. „A bez meškání, ač jen málo mužů o tom vědělo, Dětříšek, syn Buzův, jel rychle na voze a čtvrtého dne na úsvitě přivezl do Prahy Otu, jež Vacek a všichni, kteří byli z Moravy, usilovali povznést na výsost knížecího stolce.“²⁹ Na základě předešlé přísahy „všech Čechů“ byl však nakonec na knížecí stolec uveden Vladislav. Z textu vyplývá, že Dětříšek patřil ke Svatoplukově družině, a byl jedním z Čechů, jenž si volili po smrti knížete knížete nového. Jeho postavení na panovnickém dvoře nebylo zanedbatelné. Byl dokonce tak významný, že ho „přední Čechové“ pověřili tím,

²⁸ ŽEMLIČKA, Josef: *Přemyslovci. Jak žili, vládli, umírali*, Praha 2005, s. 8–10.

²⁹ Použitý překlad z: *Kosmova kronika česká*, přeložil Karel Hrdina a Marie Bláhová, ed. Z. Fiala, M. Bláhová, Praha 1975, s. 173–174 (dále jen: KOSMOVA KRONIKA–překlad); Originální text v: *Die Chronik der Böhmen des Cosmas von Prag*, in: *Monumenta Germaniae Historica*, ed. B. Bretholz, Berlin 1923, III. 27, s. 195–197 (dále jen: KOSMAS). „Nec mora, paucis scientibus filius Busa nomine Detrisek currit curriculo atque quarta die summo diluculo adducit Pragam Ottonem, quem Wacek et universi, qui erant de Moravia, satagebant principalis sedis provehere ad fastigia.“

aby předpokládaného následníka přivezl do hlavního města, kde mělo dojít k jeho nastolení. Vzhledem k tomu, že byl Kosmas Dětršíkovým současníkem, můžeme jeho kronikářské zprávy, týkající se Dětršíkova života, brát za hodnověrné.

Jak lze z Kosmovy kroniky vyvodit, po Svatoplukově smrti přešel Dětršíšek do družiny knížete Vladislava. A to i přes to, že, jak se dozvídáme z předchozí zprávy, byl zřejmě jedním z „Čechů“, kteří si přáli jako budoucího knížete Svatoplukova bratra Otu. Po svém nastolení se nový kníže Vladislav I. musel vypořádat se svým starším bratrem Bořivojem, který si rovněž činil nároky na trůn. Ve snaze ujmout se vlády obsadil Bořivoj v prosinci roku 1109 v nepřítomnosti knížete Prahu, přičemž se k němu mnozí obyvatelé města přiklonili. Jakmile se ovšem Vladislav o obsazení Prahy dozvěděl, odložil plánovanou cestu do Řezna a vrátil se se všemi, kdož jej doprovázeli. Kronikář pokračuje vyprávěním, jak Vladislav vybízel obyvatelstvo Prahy k otevření bran. To mu však bylo odepřeno. Při zpáteční cestě se pak setkal s vojskem Bořivojova podporovatele Václava, syna Bořivojova švagra Viprechta z Grojče. Kníže se však odmítl s tímto vojskem vojensky střetnout a rozhodl se raději k ústupu. V tu chvíli se do dění zapojil Dětršíšek, jenž si „dobíral“ knížete slovy: „Jestliže tebe nehněte a nedotýká se křivda, již se na tobě dopustili lidé méně zdatní, aspoň nám povol, ať poznáš, zda jsme živé, či mrtvé tělo.“ A podněcoval ho k boji. Dětršískovo pobízení na knížete, dle kronikáře, zapůsobilo, neboť se s prohlášením: „Jestliže se to vykládá ne za čin nepřátelský, nýbrž za zbabělý, v tu chvíli poznáš, kolikrát ten můj meč tam znova a znova se zatne.“, vrhl mezi řady nepřátel, které společně se svými předáky porazil.³⁰

Na tomto místě je nutné poznamenat, že Kosmas v tomto případě označil Dětršíška jako „Detrisek, filius Busa, fomes mali, incentor sceleris“,³¹ čili za původce budoucího zločinu. Právě Dětršíška tedy vinil z následující bitvy a prolité krve. Je to ovšem označení pouze „momentální“, vztahující se právě k této události. Rozhodně nelze říci, že by pod takto hanlivou charakteristikou kronikář Dětršíška označoval běžně a z textu není ani možné vyvodit, že by o něm sám smýšlel negativně a považoval ho za „úkladného podněcovače bitev“. Naopak nám tato zpráva dokládá mnoho o postavení Dětršíška na panovnickém dvoře. Ať už je uvedená výměna názorů mezi knížetem a Dětršíškem založená na pravdě či nikoli, je podstatné právě to, že kronikář do zmíněného dialogu obsadil právě jeho. Opět tedy můžeme usuzovat, že byl Dětršíšek v hierarchii knížecích předáků tak vysoko, že si mohl

³⁰ Použitý překlad z: KOSMOVA KRONIKA–překlad: s. 175–178.; Originální text v: KOSMAS III. 28–31, s. 197–202. „Tunc Detrisek, filius Busa, fomes mali, incentor sceleris: ‚Si te‘, inquit, ‚non mordet nec tangit tua iniuria a minus dignis tibi illata, saltem nobis ignoscas, ut cognoscas, utrum viva an mortua caro simus‘. Ad hec Wladizlaus dux: ‚Si‘, inquit, ‚non gratie, sed ingravie hoc ascribitur, hac hora videbis, Illic quot vicibus meus his iterabitur ensis‘.“

³¹ KOSMAS III. 31, s. 201.

dle mínění kronikáře troufnout podněcovat knížete a dokonce ho, s trochou nadsázky, obvinít ze zbabělosti a vyprovokovat k boji.

Poslední zmínku o Dětříškovi, související s jeho smrtí, nalezneme u Kosmy v popisu událostí z roku 1110. Toho roku vtrhlo do Čech vojsko vedené polským knížetem Boleslavem III. Křivoústým. K rozhodující bitvě došlo 8. října 1110 u potoka Trutiny ve východních Čechách.³² Kosmas ve své kronice barvitě popsal, jak po povzbuzující Vladislavově řeči vyrazila česká vojska s nesmírnou odvahou a odhodláním zemřít pro vlast vstříc vojskům polským. „Ale často řečený polský kníže druhého dne, přešel potok Trutinu – neboť se nedá všude přejít – kázal, aby ti, kdo nesli kořist, a všichni nemocní šli napřed. Sám však se postavil na místě pro sebe k boji příznivém s lehkou jízdou, jsa připraven k odporu na obranu svých. Když to viděl Dětříšek, syn Buzův, o němž jsme výše učinili zmínky, poodešel s bojovníky, kteří mu stáli po boku, na jedno místo, pravil k nim ‚Bratři moji a spolubojovníci! Kdokoli z vás má v svém těle jen nějaký kousíček masa nesmělého nebo smrti se bojícího, musí jej buď dříve odříznouti, nebo nyní z našeho voje odejít. Neboť nestojí ani za řasu mořskou, kdo neví, jak je krásné zemřít ve zbrani.‘ A vida, jak jejich myslí jsou čilé k boji – bylo s ním asi sto mužů – jako vlk, který tajně z úkrytu hledí se vrhnouti na stádo, tak on znenadání prudkým útokem napadl z nekrytého boku nepřátele. Když tam padlo skoro tisíc odpůrců, hnál se řečený bojovník jako divoký tygr do nejhustších šiků nepřátel a ty, kdo se mu z pravé i levé strany stavěli na odpor, stínal jako klasy útlého obilí ostrým mečem, až obrovským množstvím střel byl zasypán, padl na ohromnou hromadu zabitých.“³³ I přes Dětříškovu snahu a popisované odhodlání českého vojska však skončila bitva ve prospěch knížete polského.

Z tohoto Kosmova popisu můžeme opět vyčíst Dětříškovo veřejné postavení. Jako jeden z Vladislavových družiníků doprovázel Dětříšek svého knížete v tažení proti Polákům.

³² WOLF, Vladimír: *O bitvě na Trotině roku 1110 po letech*, in: *Východočeské listy historické* 21–22, 2003–2004, s. 33–37.

³³ Použitý překlad z: KOSMOVA KRONIKA–překlad: s. 82–85.; Originální text v: KOSMAS III. 36, s. 207–209. „Sed dux sepe dictus Polonie postera die transiens rivulum Trutinam, qui his non ubique est pervius, iussit cum preda suos et quosque debiles precedere. Ipse vero in loco ad pugnam sibi apto cum expeditis equitibus pro defensione suorum stetit repugnare paratus. Hec ita fieri cernens Detrisek, filius Busa, cuius supra sepe mentionem fecimus, secedens in unum locum cum his qui suo lateri adhibebant militibus, dixit ad eos: ‚Fratres mei et commilitones, quicumque pavidam aut mori timidam habet aliquam in suo carunculam, necesse est, ut eam prius aut abscidat aut nunc ab agmine nostro discedat. Nam vilior est alga maris, qui nescit, quam pulchrum sit mori in armis.‘ Quorum ut vidit animos ad pugnam alacres, erant enim fere centum milites, velut lupus, qui querit clam ex latibulo irrumpere gregem, ita ille de inproviso impetu cum magno ex nudo latere irruit in hostes. Ubi fere mille prostratis adversariis fertur ut rabida tigris predictus miles in confertissimos hostium cuneos et eos a dextris et a sinistris obstantes quasi spicas tenere segetis acuto metit gladio, donec inmani vi telorum obrutus cecidit super ingentem occisorum struem.“

Příčemž byl zřejmě jedním z vůdců „armády“. Kosmas barvitým popisem s mnoha přirovnáními vylíčil Dětříškovu odvahu a bojové zdatnosti. Mnoho středověkých bitev má právě díky kronikářům svého hrdinu a v bitvě u Trutiny se tímto hrdinou díky Kosmovi stal Dětříšek, syn Buzův. Vezmeme-li v úvahu, že i Kosmas se stejně jako Dětříšek pohyboval v prostředí panovnického dvora, nemůžeme vyloučit, že kronikář tohoto družiníka znal a své sympatie mu po jeho smrti projevil popisem jeho osobní statečnosti a válečných dovedností.

O Dětříškovi se ve své kronice zmiňuje i „tak řečený Dalimil“. Ten však přejímá v tomto případě část vyprávění kroniky Kosmovy. Jako první ovšem podává vysvětlení původu erbu Buziců, jež zdobí kančí hlava (Obrazová příloha, obr. 1). O Dětříškovi píše:

„V českém vojsku sloužil v ony dny
jinoch smělý, jinoch způsobný,
Jetříšek Buškovic, hezký hoch,
jemuž říkali též Tuří roh.
Že za uši kdysi kance chyt,
zdobil kančí rypák jeho štít.
Ten Jetříšek bil se hrdinně
do nepřátelských řad pronikl
a zahynul v těžké hodině.
Český kníže sotva unikl.
Oslavujme toho mladíka,
jež byl veden k víře jedině.
Majetek i rozkoš zaniká,
dobré jméno ale nehynie.
Po stu letech každý chválí jej.
I ty o svou čest a duši dbej.“³⁴

³⁴ Použitý úryvek z: *Kronika tak řečeného Dalimila*, ze staročeského originálu přeložila Marie Krčmová, přebásnila Hana Vrbová, ed. M. Bláhová, Praha 2005, s. 112–113 (dále jen DALIMIL–přebásnění).; Originální text v: *Staročeská kronika tak řečeného Dalimila*, 2., Vydání textu a veškerého textového materiálu. K vydání připravili J. Daňhelka, K. Hádek, B. Havránek, N. Kvitková, Praha 1988, 60, s. 93. (dále jen DALIMIL). „Mezi Čechy byl jeden jmenovaný, jinoch dobrý a velmi kázaný. Dětříšek Bučkovic to bieše, mezi hrdinami jako tuří roh slovieše. Ten byl někdy divokú svini za uši jal, a pro to byl na ščíte svini hlavu i přijal. Ten tehdy hrdinsky se jmieše, ale pomoc nejmieše. Zbiv Polan mnoho, neboh snide, kněz český ledva bratra ujide. Blaže jinochu dobrému a u vieře schovanému! Sbožie i rozkoš přestane, jedině dobré jmě ostane. Po stu let chvalte Dětříška dobrého, kážit', vše opustě, dobývaj po duši jmě dobrého.“

„Dalimil“ tedy v tomto textu, podobně jako Kosmas, vyzdvihl Dětřiškovu odvalu. S ohledem na závěr „Dalimilovy kroniky“, v němž autor oslavuje Viléma Zajíce z Valdeka, který pocházel z rodu Buziců a považoval se tedy za Dětřiškovu potomka, můžeme vyvozovat, že právě kvůli náklonnosti k Vilémovi opěvoval kronikář i jeho předka. Pověst o vzniku Buzického erbu, kterou kronikář osvětluje a o níž se Kosmas nezmiňuje, snad vznikla až dlouho po Dětřiškově smrti. Mohla pak sloužit jako další doklad starobylosti rodu Buziců.

Dětříšek se dále objevuje i u ostatních kronikářů dob pozdějších, jako například v Kronice Václava Hájka z Libočan či u Bartoloměje Paprockého. Většinou se však jedná pouze o popis stejných událostí přejatých od kronikáře Kosmy, přičemž si autoři často domysleli detaily, o nichž se původní zprávy nijak nezmiňují.³⁵

Za dalšího člena rodu Buziců, Dětřiškovu potomka, považuje August Sedláček jakéhosi Jiříka. Od něhož následně odvozuje i zbytek jím sestaveného rodokmenu (Obrazová příloha, obr. 2). Píše o něm, že byl maršálkem krále Vladislava, jenž doprovázel svého knížete na druhé křížové výpravě, při které padl v bitvě.³⁶ Této křížové výpravě, vyhlášené jako reakce na dobytí Edessy muslimy v roce 1144 papežem Evženem III., se zúčastnilo několik evropských panovníků se svými vojsky. Společně s francouzským králem Ludvíkem VII. a německým králem Konrádem III. vyrazil na tuto výpravu i Vladislav II., jenž se se svým vojskem přidal v červnu roku 1147 k vojsku německému. I přes velké nadšení neskončila výprava slavně, značná část německého vojska padla za obětí hladu či na bitevních polích. České vojsko s knížetem Vladislavem nedorazilo ani do Jeruzaléma. Přes Konstantinopol a dále přes Černé moře, Kyjev a Krakov se kníže navrátil zpět do Čech.³⁷ V jaké části tohoto putování padl maršálek Jiřík, není z pramenů jasné. Zmínku o Jiříkovi nalezneme v letopisech kanovníka Vincencia, který k roku 1148 píše: „Téhož léta vrátil se kníže Vladislav z téže výpravy, na níž zahynul s mnohými jinými Jiřík,

³⁵ Hájek například k bitvě mezi Vladislavem a Václavem píše: „Tehda Dětříšek hrabě, syn Buzův, jenž byl z rodu Strošova a Bivojova, kterýž někdy divokú svini za uši lapiv, na Vyšehrad přines, ten Dětříšek, ač byl mužik malý a starý, ale velmi nezbedný a vždycky byl jako zápal bitvy, přistupiv knížeti i řekl: Kníže milý, nevíme co se děje, znáš dobře, že sú toto naši nepřátelé a táhnú na nás a na naše přátely, a ty tomu nic nechčeš říkati; všichni tito i já také nemůžem se domyslití, jaké ty máš s nimi srozumění.“ Viz VÁCLAV HÁJEK Z LIBOČAN: *Kronika česká, díl III, Čechy vévodské, r. 1101–1253*, ed. V. Flajšhans, Praha 1929, s. 44–45 (dále jen VÁCLAV HÁJEK Z LIBOČAN). Hájek tedy, ačkoli o tom předchozí kronikáři nemluví, označuje Dětřiška za „čiperného staříka“. Počátky rodu Buziců pak, snad s cílem úplnosti svého díla, klade až k mýtickým počátkům českého státu. Není tedy možné, což je ovšem všeobecně známé, jeho kronice plně důvěřovat. Paprocký pak přejímá vyprávění právě z kroniky Hájkovy.

³⁶ SEDLÁČEK, August: *Hrady, zámky a tvrze království českého, díl VI., Podbrdsko*, Praha 1995, s. 173.

³⁷ NOVOTNÝ, Václav: *České dějiny, I. 2. Od Břetislava I. do Přemysla I.*, Praha 1913, s. 812–830.

jeho maršálek, muž vznešený a udatný, mající syna jediného velice schopného, jménem Jiříka.³⁸ Což je zřejmě jediná poznámka o tomto Jiříkovi.

Zde je nutno uvést, že z výše napsané Vincenciovy zmínky není možno nijakým způsobem odvodit, že Jiřík, maršálek krále Vladislava, patřil k potomkům Dětřiška a tedy k rodu Buziců. Tudíž nemůžeme Jiříka s jistotou pokládat za člena tohoto rodu, jak činí August Sedláček.

Dle Augusta Sedláčka byl dalším potomkem rodu Buziců „Jiřík Jiříkovic“. O něm sděluje, že jej vrstevníci líčí jako „mládika nadaného“.³⁹ V tomto případě je ale velice těžké tohoto Jiříka, jenž není uváděn s žádným přízviskem, v pramenech dohledat. Sedláček však píše, že Jiřík měl dva syny, a to Jana, o němž se domnívá, že se později stal pražským biskupem Janem II., a Oldřicha, jenž měl být „jako otec jeho královským truksasem“.⁴⁰ V pramenech se Sedláčkem míněný Jiřík poprvé objevuje v již uvedeném textu kanovníka Vincencia o smrti jeho otce, rovněž Jiříka. Tedy roku 1148. Z tohoto zápisu zřejmě pramení i Sedláčkova zmínka o údajných Jiříkových dovednostech. Budeme-li hledat zmíněného Jiříka v listinách, nalezneme ho pouze v souvislosti s jeho domnělými syny. Poprvé tomu tak je v listině z roku 1213, v níž Přemysl Otakar I. potvrzuje majetky kláštera v Chotěšově. Zde je mezi svědky uveden „Johannes et frater eius Olricus filii Jvrik“.⁴¹ Je tedy velice pravděpodobné, že se jedná o Sedláčkem uváděné dva bratry a jejich otce Jiříka. Ze zmíněné listiny však nemůžeme vyvodit, zda v době jejího sepsání byl ještě Jiřík naživu či nikoliv. Rok Jiříkovy smrti nám nepřiblíží ani listiny následující, v nichž je jmenován jeho syn Oldřich.⁴²

Oldřicha, Jiříkova syna, objevíme v dochovaných pramenech poprvé v listině pražského biskupa Daniela II. z roku 1209. Je zde uveden jako „Olricus frater Johanis“, a to opět ve svědečné řadě.⁴³ V průběhu následujících let se s ním, jako se svědkem, setkáváme v několika dalších listinách, z čehož je patrné, že se pravidelně pohyboval

³⁸VINCENCIUS: *Letopis Vincencia, kanovníka kostela pražského*, in: *Fontes rerum bohemicarum II.*, ed. J. Emler, Praha 1874, s. 418. „Eodem anno dux Wlad[izlaus] de eadem expeditione reuertitur, in qua Jürík eius agaso, uir nobilis et strenuus, filium nomine Jürík habens unicum optime indolis, cum allis plurimis interfectus est.“

³⁹SEDLÁČEK, August: *Hrady, zámky a tvrže království českého, díl VI., Podbrdsko*, Praha 1995, s. 173.

⁴⁰SEDLÁČEK, August: *Hrady, zámky a tvrže království českého, díl VI., Podbrdsko*, Praha 1995, s. 174.

⁴¹CDB II, č. 386, s. 433–435.

⁴²Zde je míněna níže uvedená listina z roku 1224, kde je Oldřich ve svědečné řadě jmenován jako „Olricus filius Jurich“. Viz CDB II, č. 592, s. 248–251.

⁴³CDB II, č. 86, s. 78–79.

v prostředí panovnického dvora.⁴⁴ Naposledy nalezneme jeho jméno mezi svědky potvrzujícími listinu Přemysla Otakara I. z roku 1224, kde je označen jako „Olicus filius Jurich“.⁴⁵

Druhý Jiříkův syn Jan je uváděn v již zmíněných listinách z roku 1209 a 1213, a to vždy v souvislosti se svým bratrem Oldřichem.⁴⁶ Jak bylo řečeno výše, Sedláček se domníval, že tento Jan, Jiříkův syn je shodný s Janem, biskupem pražským. Ten nahradil v úřadu pražského biskupa Budislava roku 1227 a zemřel roku 1236.⁴⁷ Je ovšem nutno říci, že v dobových pramenech se tento biskup objevuje nejčastěji pouze jako Jan („Johannes“), tedy bez jakéhokoli přídomku.⁴⁸ Přičemž před uvedením do biskupského úřadu jej v listinách nalézáme jako „Johannes canonicus et scholasticus Pragensis“ či „Johannes cancellarius“.⁴⁹ Kde viděl August Sedláček spojitost mezi tímto Janem a Janem, synem Jiříka, není zcela jasné. Ve svém díle, v němž se věnuje členům buzického rodu, píše, že Janův bratr Oldřich je zmiňován až do roku 1232.⁵⁰ Při studiu listin z roku 1232 objevíme v listině krále Václava I, mezi jmény svědků, vedle pražského biskupa Jana i „Vlricus frater episcopi Pragensis“.⁵¹ Je tedy velice pravděpodobné, že Sedláček nachází spojitost mezi „Janem“ a „Janem“ právě v této listině.

Závěry Augusta Sedláčka na pokračování buzického rodu se proto nedají v souvislosti s výše zmíněnými fakty považovat za jisté. V první řadě v pramenech nenalezneme jasnou spojitost mezi Jiříkem, zmiňovaným kanovníkem Vincenciem, a Jiříkem, otcem Oldřicha a Jana. Ostatně, jak již byl napsáno výše, nemůžeme ani doložit spojitost mezi Jiříkem, jenž zahynul na křížové výpravě roku 1148, a rodem Buziců. Pokud by ovšem byla Sedláčkova

⁴⁴ Téhož Oldřicha nalezneme v již zmíněné listině z roku 1213, dále v listině z roku 1220, ve svědečné řadě, uvedeného jako „Olicus filius Jurich“, viz CDB II, č. 375, s. 410–412.; v listině z 10. března roku 1222, kde je uveden opět jako svědek (opět jako „Olicus filius Juric“), viz CDB II, č. 227, s. 210–212.; a v listině z 26. srpna téhož roku mezi svědky jako „Olicus filius Juriconis“, viz CDB II, č. 239, s. 229–232.

⁴⁵ CDB II, č. 592, s. 248–251.

⁴⁶ CDB II, č. 85, s. 78–79. „Vlricus frater Johannis“; CDB II, č. 386, s. 433–435. „Johannes et frater eius Olicus filii Jvrik.“

⁴⁷ ŽEMLIČKA, Josef: *Počátky Čech královských, 1198–1253, proměna státu a společnosti*, Praha 2002, s. 449.

⁴⁸ Viz. rok 1227, v listinách je zmiňován jako „Johannes electus Pragensis“ – CDB II, č. 304, s. 302–303.; CDB II, č. 378, s. 418–423.; CDB II, č. 379, s. 423–425.; v dalších listinách je uváděn jako „Johannes episcopus“ – CDB II, č. 305, s. 303–304; rok 1228 – CDB II, č. 309, s. 306–307; CDB II, č. 310, s. 307–308; rok 1229 – CDB II, č. 328, s. 335.; CDB II, č. 330, s. 336.; CDB II, č. 331, s. 337–340.; atd.

⁴⁹ Například v listinách viz CDB II, č. 356, s. 272–275.; CDB II, č. 99, s. 97–98.; atd. V listině CDB II, č. 126, s. 115–117., je uveden jako „Johannes scolasticus et eiusdem ecclesie cancellarius“, s podobným označením tohoto Jana se pak setkáváme i v dalších listinách.

⁵⁰ SEDLÁČEK, August: *Hrady, zámky a tvrze království českého, díl VI., Podbrdsko*, Praha 1995, s. 174.

⁵¹ CDB III/1, č. 26, s. 24–25.

teorie pravdivá, je jasné, že se členové rodu Buziců i nadále udrželi v blízkosti panovnického dvora, s kontinuitou od doby vlády Vladislava II. a jeho křížové výpravy, až po dobu vlády krále Přemysla Otakara I. a jeho syna Václava I. Ostatně, i kdyby se Sedláček ve svém určení členů rodu mýlil, což s přihlédnutím k dochovaným pramenům nelze vyloučit, dojdeme s ohledem na další, již jisté členy rodu, ke stejnému závěru. Členové rodu Buziců se, po Dětríškově smrti, jistě pohybovali v blízkosti českých panovníků i nadále, aby připravili vhodné podmínky pro své dědice, kteří budou dále budovat kariéru v panovnických službách.

Sedláček v rodokmenu rodu Buziců dále pokračuje. Jelikož Jan je podle něj shodný s biskupem Janem II., neuvádí u něho žádné potomky. Oldřich měl naproti tomu dva syny, Zdislava a Oldřicha. Zdislav je dle Sedláčka v listinách zmiňován pouze dvakrát, přičemž poprvé tak má být k roku 1238.⁵² Jakéhosi Zdislava psaného „Stizlaus“ objevíme ve svědečné řadě listiny z 27. ledna 1238.⁵³ Je zde ovšem bez bližšího upřesnění, nemůžeme si tedy být jisti, že se jedná o námi hledaného Zdislava. Jistější si můžeme být až v listině z téhož roku, ze dne 6. srpna, kde jej nalezneme jako „Zdzizlaus filius Olrici“.⁵⁴ Poslední zmínka o „tomto“ Zdislavovi se pak váže k roku 1249, kde se v listině Přemysla Otakara II. objevují mezi svědky bratři Oldřich a Zbyslav, psáni jako „Zbislaus et Olricus fratres“.⁵⁵ Jiné pramenné zmínky se bohužel nedochovaly. Jak je z uvedeného zřejmé, opět není jisté, zda tento Zdislav (či Zbyslav) náležel k rodu Buziců, nebo se jedná o pouhou záměnu.

Druhým Oldřichovým synem byl Oldřich, již jistě doložený člen rodu. V pramenech diplomatické povahy se s tímto Oldřichem poprvé setkáváme v roce 1242, v listině krále Václava I., v níž je Oldřich uveden ve svědečné řadě jako „Vlricus Lepus“.⁵⁶ Je tedy zřejmé, že již roku 1242 měl Oldřich přídomek „Zajíc“, který pak následně přejali i všichni jeho potomci.⁵⁷ V potvrzovací listině Přemysla Otakara II. z 5. dubna 1251, sepsané v Hradci

⁵² SEDLÁČEK, August: *Hrady, zámky a tvrze království českého, díl VI., Podbrdsko*, Praha 1995, s. 174.

⁵³ CDB III/1, č. 174, s. 215–216.

⁵⁴ CDB III/2, č. 196, s. 250–251.

⁵⁵ CDB IV, č. 176, s. 288–290. V tomto případě bych se ovšem spíše klonila k názoru, že jde o jiné dva bratry podobných jmen, ačkoli Sedláček ztotožňuje Zdislava z listiny z roku 1238 s tímto Zbyslavem. Oldřich Zajíc z Valdeka je však již v listině předešlé jmenován jako „Vlricus Lepus“ (CDB IV, č. 13, s. 74–75) myslím si proto, že i v dalších listinách by byl Oldřich uveden alespoň jako „Zajíc“.

⁵⁶ CDB IV, č. 13, s. 74–75.

⁵⁷ Proč nesl Oldřich přídomek Zajíc není jasné. Bartoloměj Paprocký vysvětluje přidání zajíce do Buzického erbů se sviní hlavou tak, že v roce 1225 započal mezi jednotlivými větvemi rodu spor, jenž se táhnul velice dlouho. „Král Přemysl uvažujíc že by z té malé jiskry oheň veliký vyjítí mohl, a že by skrze to mohli býti ještě větší různice a wálky, ano snad i zkažení Země, powolal všech pánůw na Sněm, a učinil mezi těmi Wepříky porownání takowým prostředkem, aby se jedni od druhých znamením Rytířským dělili takto: Košalowští, Klapští i Wlastislawští aby Svinskau hlavu w zlatém štítu nosyli a přitom Zajíce běžícího w modrém poli. Třemšynští, Drstkowští a Lopatští aby při

Králové, se Oldřich opět objevuje mezi svědky a to jako „*Vlricus Zagechec subpincerna*“.⁵⁸ Minimálně od roku 1251 tedy zastával úřad královského číšníka. V listině z 20. listopadu 1253 se ve svědečné řadě jmenuje jako „*Olrigo castellano de Loketh*“⁵⁹, můžeme tedy tvrdit, že již v této době přibral k prestižnímu úřadu číšníka i úřad purkrabího na hradě Lokti. V následujících letech se objevuje ve svědečných řadách pravidelně, přičemž je označován právě jako Zajíc, „pincerna“ či purkrabí na Lokti.⁶⁰ Z četnosti královských listin, jež stvrdil

samotné Sviňské hlavě zůstali. Wranowští pak, Hurkowští a Truslowští aby při hlavě Sviňské Lvicy na jednom štítu nosyli, poručil. Spokojil je tehdy tímto spusobem, totižto aby se dělili prostředkem jiného a jiného Erbu, ač byli všichni z jednoho kmene a rodu.“ in: BARTOLOMĚJ PAPROCKÝ Z GLOGOL: *Diadochos II., O stavu panském a rozmnožení jeho a odkud který Rod a Erb do tohoto království přišel*, nezměněné vydání, Praha 2005, s. 66 (dále jen BARTOLOMĚJ PAPROCKÝ Z GLOGOL). Bohužel u tohoto vyprávění neuvádí Paprocký svůj zdroj, tak jak to často dělá u vyprávění jiných. Je tedy velice složité určit jeho alespoň částečnou pravdivost. Zřejmě však přepisuje opět to, co se dočetl ve všeobecně nedůvěryhodné kronice Hájkově, v níž se dočteme, že „T. I. (1225) když se tak nepořádné věci duchovní v království Českém jednaly, ten neřád také světských pomínutí nechtěl. Páni zemští jedni nad druhé se vyzdvihovali, každý z nich chtě býti prvnější a starožitnějšího rodu, jakoby jiní rodové z jeho předkuov a rodu pojítí měli...netoliko různice a saudové, ale i bitvy a mordové skrze to se dály. A zvláště ti, kteříž za znamení svého rodu sviní hlavu nesli, žádný nad ně, pravili, že by důstojnější nebyl. Netoliko pak jiným, ale sami sobě ti, jenž toho znamení užívali, byli na odpor. Sudoslav Třešínský velmi se protivil Zbihněvovi Klapस्कému, také i Brzyslavovi Košálovskému, kterémuž někteří říkali Vepřek. Král Přemysl rozváživ, že by skrze to mohly býti větší různice a války, snad i zkáza té země, povolav všech pánuov na sněm, narovnáni mezi týmiž vepří učiniv, tak aby se tím znamením jedni od druhých oddělili: Třemšínský, Drštkovský a Lopatšský při sviní hlavě aby zůstali, Vranovský a Huorkovský i Truslowský aby při té hlavě Lvici za znamení jenom nosili štítu, Košálovský a Klapšský i Vlastislavský též při hlavě na štítu aby měli běžícího zajíce. A tak stalo se mezi nimi narovnáni a upokojení.“ in: VÁCLAV HÁJEK Z LIBOČAN III, s. 394–395.

⁵⁸ CDB IV, č. 209, s. 372–373.

⁵⁹ CDB V/1, č. 3, s. 32–36.

⁶⁰ Rok 1242 – CDB IV, č. 13, s. 72–75 („*Vlricus Lepus*“); Rok 1251 – CDB IV, č. 209, s. 372–373 („*Vlricus Zagechec subpincerna*“); CDB IV, č. 225, s. 390–391 („*Vlricus Lepus*“); Rok 1252 – CDB IV, č. 244, s. 417–421 („*Vlricus pincerna*“); CDB IV, č. 449, s. 575 („*Ulricus pincerna*“); Rok 1253 – CDB V/1, č. 3, s. 32–36 („*Olrigo castellano de Loketh*“); CDB V/1, č. 10, s. 46–47 („*Ulricus Lepus*“); Rok 1255 – CDB V/1, č. 38, s. 79–81 („*Vlricus Zageschec*“); CDB V/1, č. 46, s. 97–98 („*Vlricus Lepus dictus*“); CDB V/1, č. 63, s. 124–125 („*Vlricus Lepus*“); Rok 1256 – CDB V/1, č. 71, s. 134–136 („*Vlricus Lepus*“); CDB V/1, č. 103, s. 177–178 („*Ulricus pincerna de Cubito*“); Rok 1258 – CDB V/3, č. 1125, s. 114–115 („*Vlricus Lepus*“); Rok 1260 – CDB V/1, č. 218, s. 339–340 („*Ulricus pincerna*“), CDB V/1, č. 231, s. 359–360 („*dominus Vlricus dictus Lepus*“); CDB V/1, č. 232, s. 361–362 („*dominus Vlricus dictus Lepus*“); Rok 1261 – CDB V/1, č. 262, s. 395–396 („*Vlricus Lepus*“); CDB V/1, č. 265, s. 399–400 („*Vlricus Lepus*“); CDB V/1, č. 292, s. 438–439 („*Vlricus Pincerna*“); Rok 1262 – CDB V/1, č. 307, s. 455–458 („*Olrigo purcravio de Loket*“); CDB V/1, č. 308, s. 458–459 („*Olrigo purcravio de Loket*“); CDB V/1, č. 310, s. 460–462 („*Vlricus pincerna*“); CDB V/1, č. 337, s. 503–504 („*Vlricus pincerna de Cubito*“); Rok 1263 – CDB V/1, č. 378, s. 560–562 („*Olrigo pincerna*“); CDB V/1, č. 381, s. 565–567 („*Ulrici de Valdek*“) – pravost této listiny je sporná, proto ve výčtu způsobů, jakými byl Oldřich ve svědečných řadách uváděn, přídomek „de Valdek“ nejmenuji. Touto listinou se však budu zabývat v následujících kapitolách své práce.; CDB V/1, č. 391, s. 580–583 („*Vlricus Lepus*“); Rok 1264 – CDB V/1, č. 410, s. 611–612 („*Vlricus pincerna*“); Rok 1265 – CDB V/1, č. 452, s. 667–668 („*Ulricus burgravius Pragensis*“); Rok 1267 – CDB V/2, č. 503, s. 48–49 („*Vlricii burchaviorum Pragensium*“); CDB V/2, č. 535, s. 92–93 („*Olrigo purcravii Pragensis*“); Rok 1268 – CDB V/2, č. 571, s. 149–151 („*Ulricus Purgravius Pragensis*“); CDB V/2, č. 550, s. 112–114 („*Vlricus burgravius Pragensis*“); CDB V/2, č. 553, s. 118–120 („*Vlricus burgravius Pragensis*“);

svým podpisem, můžeme usuzovat, že se velice často pohyboval v blízkosti krále, a to jak Václava I., tak Přemysla Otakara II., a mnohdy jej doprovázel na jeho cestách. V listině z 25. srpna roku 1265 je Oldřich poprvé uveden jako „Ulricus, burggravius Pragensis“⁶¹ a jako purkrabí pražský je označován i ve všech listinách následujících. Poslední, přesně datovaná, předešlá listina, kde je Oldřich ve svědečné řadě označen ještě jen jako „Ulricus pincerna“, je listina z 12. května 1264.⁶² Vyjdeme-li z předpokladu, že pokud by měl již v této době Oldřich v držení úřad pražského purkrabího, byl by tak v listině i označen, jak je to pravidlem v listinách pozdějších, dojdeme k závěru, že pražským purkrabím se Oldřich stal někdy mezi 12. květnem 1264 a 25. srpnem roku 1265. Naposledy nalezneme Oldřicha v listině z 19. prosince 1269, kde je opět uveden jako pražský purkrabí.⁶³ Můžeme si tedy být jisti, že Oldřich žil minimálně do konce tohoto roku. Bartoloměj Paprocký nám pak poskytuje informaci o Oldřichově smrti, již klade k roku 1271, stejně jako Hájek před ním.⁶⁴ Paprocký však píše: „Sám tolikéž pan Oldřich usnul w Pánu Bohu Léta 1271 jakž in libris beneficiorum poznamenáno jest těmito slovy: Obijt Dominus Vlricus de Valdek, primus fundator loci istius, qui dedit Conventui omnes sylvas & Villam Avaram & curiam in Insula cum duobus Alodijs, & Piscinam cum Molendino, & Alodium in Všeradic.“⁶⁵ Přestože není jisté, jaký dokument se skrývá pod Paprockým citovanými „libris beneficiorum“, je zřejmé, jelikož z tohoto dokumentu cituje Paprocký velice často, že takovýto dokument měl opravdu k dispozici, otázkou však zůstává jeho důvěryhodnost. Můžeme snad považovat rok 1271 za reálný rok smrti Oldřicha Zajíce. Paprocký rovněž informuje o Oldřichových manželkách. Přičemž

CDB V/2, č. 557, s. 124–125 („Vlrycus burkgravius Pragensis“); Rok 1269 – CDB V/2, č. 579, s. 160–162 („Ulrycus purgravius Pragensis“), CDB V/2, č. 582, s. 166–167 („Vlricus purgravius Pragensis“); CDB V/1, č. 583, s. 168–170 („Vlricus purgravius Pragensis“); CDB V/2, č. 584, s. 171–172 („Vlricus Lepus burgravius Pragensis“); CDB V/2, č. 586, s. 174–176 („Vlricus purcravius Pragensis“); CDB V/2, č. 598, s. 191–192 („Vlricus purgravius Pragensis“); CDB V/2, č. 595, s. 172–174 („Vlricus purgravius pragensis“).

⁶¹ CDB V/1, č. 452, s. 667–668.

⁶² CDB V/1, č. 410, s. 611–612.

⁶³ CDB V/2, č. 598, s. 191–192.

⁶⁴ Hájek píše o tom, jak přišli poslové ke králi Přemyslu Otakarovi II., žádající ho, aby se stal císařem. On, jelikož nevěděl jak se má rozhodnout, svolal radu předních pánů, aby mu pomohli s rozhodováním. Šlechtici mu však doporučí, aby se císařem nestal a nabídku odmítl. Po tomto vyprávění se Hájek zmiňuje o smrti Oldřicha z Valdeka těmito slovy: „Při tom času páni někteří a zvláště ti, kteříž v té raddě nebyli, takovou raddu i odpověď těžce nesli, a zvláště Oldřich Zajíc tak, jakž na ten čas tomu někteří chtěli, že jest proto teskností a hořem umřel na Valdece a v kláštere P. Marie pod Valdekem, jenž slove na Ostrově, kterýž on na svůj náklad postaviti dal, pochován. Kterýž když měl umřít, dal k tomu klášteru s povolením královským duvor poplužní, jenž slove Všeradice.“ in: VÁCLAV HÁJEK Z LIBOČAN III, s. 61.

⁶⁵ BARTOLOMĚJ PAPROCKÝ Z GLOGOL: s. 69.

uvádí, že první manželka se jmenovala Bohuslava, druhá Alžběta ze Svinař, která zemřela roku 1321.⁶⁶

Oldřich Zajíc, který je v historiografii dle svého sídla často nazýván Oldřichem Zajícem z Valdeka, byl významným šlechticem druhé poloviny 13. století s nemalým politickým vlivem a pravděpodobně patřil i k šlechticům značně majetným. Právě on byl zakladatelem kláštera Ostrov, později přejmenovaném na Svatou Dobrotivou, který se stal pro další léta pohřebním místem rodu Buziců, a kde byl pohřben i sám zakladatel. Založení kláštera, jemuž bude v této práci věnovaná samostatná kapitola, proběhlo zřejmě v 50. letech 13. století, tedy v období, kdy byl jeho zakladatel královským číšníkem a purkrabím na Lokti. Ostatně založení kláštera rovněž ukazuje na dobovou významnost a dobrou majetkovou základnu rodu Buziců. Za života Oldřicha Zajíce byl, jak nasvědčují archeologické nálezy, nejspíše budován i hrad Valdek. I stavba hradu, jenž měl být budoucím hlavním sídlem Oldřichových dědiců, a jehož jméno, jež se později stalo rodovým přídomkem, je dokladem významnosti rodu. Hrad Žebrák, další sídlo rodu Buziců, byl podle archeologických průzkumů postaven na konci 13. století. Je tedy možné, že pozemky kolem budoucího hradu držel již Oldřich, který snad započal i jeho stavbu.

Oldřich Zajíc měl podle dochovaných zpráv tři syny. Budislava, Oldřicha a Zbyslava. Dle Augusta Sedláčka došlo mezi těmito bratry k rozdělení stávajícího majetku. Zbyslavovi a jeho potomkům připadl hrad Valdek s příslušenstvím. Oldřich a jeho potomci dostali hrad Žebrák. Z jakých pramenů v tomto případě Sedláček čerpal, bohužel neuvedl.⁶⁷ Oldřicha (v pořadí již třetího) v listinných pramenech nenalezneme a nezmiňuje se o něm ani žádný ze středověkých kronikářů. Jedinou zmínku o něm nám předkládá Bartoloměj Paprocký, který jako svůj pramen opět jmenuje knihy Ostrovského kláštera, blíže neurčené. Dle těchto knih, které se však častokrát při srovnání s jinými dochovanými prameny ukazují jako mylné, a to především v dataci, zemřel Oldřich, syn Oldřicha Zajíce, roku 1281, přičemž je zmíněna i Oldřichova donace konventu.⁶⁸

⁶⁶ BARTOLOMĚJ PAPROCKÝ Z GLOGOL: s. 68–69.; „Nacházím w paměti zůstavené w témž Klášteře (klášter Svaté Dobrotivé na Ostrově) že jmenovaný Pan Oldřich měl dvě Manželky, z nichžto první slaula Bohuslawa, a na té Manželky zbožím kteréž bylo její Wěno, založen byl klášter swatě Dobrotiwé, jemuž potom změněno jméno pro tu příčinu kteráž níže doložena bude. Druhá Manželka jest byla Paní Alžběta z Swinař, kteráž umřela Léta 1321 jakž paměti téhož Klášteřa swědčí.“

⁶⁷ SEDLÁČEK, August: *Hrady, zámky a tvrze království českého, díl VI., Podbrdsko*, Praha 1995, s. 174.

⁶⁸ BARTOLOMĚJ PAPROCKÝ Z GLOGOL: s. 69.; „Syn Pana Oldřicha z Waldeka fundátora, tolikéž jméno měl Oldřich, a ten umřel po Otcy swém Léta Páně 1281, wedle knih klášteřa Ostrowského takto swědčících: Objit Dominus Vlricus de Valdek, filius primi fundatoris, qui dedit Conventui Villam quae vocatur Trnov, & commutavimus illam Villa pro Prascoles & pro Sedlec: Kdež

Druhý Oldřichův syn Budislav se v listinných pramenech objevuje poprvé 1. října roku 1258, a to jako „Budilaus...canonici Pragenses.“⁶⁹ V listině z roku 1276 jej již nalezneme jako probošta mělnického („Budislaus, praepositum Melnicensem“)⁷⁰. V žádné z těchto listin však není jasná spojitost s rodem Buziců, tu nám poskytuje až Paprocký, při opětovném citování klášterních knih, když píše, „Třetí Syn Pana Oldřicha jmenovaného byl Budislaw probošt Mělnický, kterýž umřel Léta 1391, jakž o něm paměť Klášterní napsána jest w tyto slowa: Obijt Dominus Budislaus Praepositus Mielnicensis, filius primi fundatoris, pro cuius anima emerunt nobis Villam quae vocatur Tien.“⁷¹ Je zřejmé, že v tomto zápise došlo k chybě v dataci, ať už na straně autora klášterních knih či samotného Paprockého. S větší pravděpodobností zemřel Budislav, kanovník pražský a později probošt mělnický, roku 1291, jak uvádí už Sedláček.⁷²

Po smrti Přemysla Otakara II. se dostalo české království do nelehké politické situace. Přemysl Otakar II. padl v bitvě na Moravském poli dne 26. srpna 1278 a zanechal po sobě syna Václava, který však byl pro převzetí panovnických povinností ještě příliš mlád. Uvolněný panovnický trůn okamžitě vyvolal spory o poručnictví nad mladým následníkem, do nichž se zapojil markrabě Ota Braniborský, Jindřich IV. Vratislavský, římský král Rudolf Habsburský a v neposlední řadě i Václavova matka královna Kunhuta. Vzniklé neshody se pokusil vyřešit král Rudolf ustavením „rozhodčího řízení knížat“, které se sešlo v říjnu roku 1278. Na základě této dohody měl poručnictví nad mladým princem a s tím i správu Čech dostat Ota Braniborský, Moravu Rudolf I. Habsburský, Kladsko Jindřich IV. Vratislavský a královně Kunhutě byly postoupeny příjmy na Opavsku. Po pěti letech pak mělo být království opět obnoveno pod vládou Václava II.⁷³

V kontrastu s předcházejícím klidnou dobou bylo období „Braniborů v Čechách“ pro české království devastující. V roce 1282 dokonce postihl zemi hladomor. Doba bez větší

se jmenuje i paní Anyžka Manželka jeho, jenž byla umřela Léta Páně 1346“. V této poznámce Paprocký uvádí i manželku zmíněného Oldřicha, dle data úmrtí jde ovšem evidentně o uvedení mylné. V tomto případě došlo zřejmě k záměně „Oldřichů“ a zmíněná paní Anežka byla nejspíše manželkou až Oldřichova syna, jež se již psal Oldřich ze Žebráka.“

⁶⁹ CDB V/1, č. 163, s. 259–261.

⁷⁰ CDB V/2, č. 828, s. 568–530. Při pročitání Indexu nalezneme Budislava, kanovníka pražského a probošta mělnického, pod odkazem: „Budislaus, canonicus Prag., praepositus Melnicensis et decanus capit. Prag., avus Johanis (IV), episc. Prag.“ Dle mého názoru jde však v tomto případě o smíšení dvou odlišných Budislavů. Budislav, probošt mělnický, tak nebyl dědečkem biskupa Jana IV. z Dražic ani děkanem pražským.

⁷¹ BARTOLOMĚJ PAPROCKÝ Z GLOGOL: s. 70.

⁷² SEDLÁČEK, August: *Hrady, zámky a tvrze království českého, díl VI., Podbrdsko*, Praha 1995, s. 175.

⁷³ ŠUSTA, Josef.: *České dějiny II. 1. Soumrak Přemyslovců a jejich dědictví*, Praha 1935, s. 330–538.; VANÍČEK, Vratislav: *Velké dějiny zemí koruny české III., 1250–1310*, Praha – Litomyšl 2002, s. 359–414.

panovnické autority, jak už tomu bývalo často, nahrávala především šlechtě, jež skrze prokazování náklonnosti jednotlivým politickým aktérům dosahovala snadněji svých záměrů. Neuspořádané poměry v Čechách začaly brzy vyvolávat vlnu nevole. Odpůrci markraběte Oty Braniborského se začali shromažďovat především na dvoře královny Kunhuty na Opavsku. Mezi těmito odpůrci byl i Záviš z Falkenštejna, jenž se předtím účastnil odboje šlechty proti Přemyslu Otakaru II. I přesto, že Záviš patřil v minulosti rovněž k odpůrcům královny Kunhuty, stal se jejím milencem. Díky královně byl brzy jmenován purkrabím v Hradci nad Moravicí, z kteréžto funkce byla legalizována jeho péče o záležitosti královny i na veřejném fóru.⁷⁴

Spory s Otou Braniborským trvaly i nadále. České šlechtě záleželo především na tom, aby se budoucí český panovník, princ Václav, navrátil zpět do Čech, k čemuž nakonec v roce 1283 skutečně došlo. S návratem královny zpět do království však nastal nový boj šlechty o budoucí místo v králově přízni. Ve státě se tak vytvořily dvě šlechtické aliance, jejichž střety trvaly až do roku 1290. Péči o dvanáctiletého prince v té době převzaly především ty osobnosti, které se zasloužily o jeho návrat do vlasti. Je pochopitelné, že tyto šlechtici si i „rozdělili“ dvorské úřady. Jedním z těchto šlechticů byl i další člen rodu Buziců, syn Oldřicha Zajíce, Zbyslav Zajíc z Třebouně. Ten získal úřad podkomořího. S návratem Václava II. do Čech a s postupným odchodem braniborských vojsk a Oty Braniborského propukl mezi šlechtou boj o vliv na budoucího krále. Z počátku hrála hlavní roli šlechta, jež obklopovala už i Václavova otce Přemysla Otakara II. Ta tvořila jednu z již zmíněných dvou šlechtických aliancí. Z této skupiny jmenujme například Purkarta z Janovic, který zastával nový úřad hofmistra a měl krále vychovávat. Dále do ní můžeme zařadit nejvyššího purkrabího Zdeslava z Lemberka, královského číšníka Beneše z Vartenberka a již zmíněného Buzice Zbyslava z Třebouně. Ve vládnoucí skupině však nebyli zastoupeni Vítkovci, část moravských pánů a skupina kolem královny Kunhuty. I ti se chtěli podílet na chodu státu, a tvořili tak druhou ze zmíněných aliancí.⁷⁵ Zde je však nutno uvést, že hranice mezi oběma tábory byla velice tenká, a že se tedy nejedná o přesné rozdělení. Jednotliví šlechtici mohli své preference kdykoli změnit a přidat se k táboru opačnému.

⁷⁴ VYSTYD, Miloš: *Zbyslav Zajíc z Třebouně a konec Záviše z Falkenštejna*, Český časopis historický, 1914, č. 2, s. 165–187.; ŠUSTA, Josef: *České dějiny II. 1. Soumrak Přemyslovců a jejich dědictví*, Praha 1935, s. 330–538.; VANÍČEK, Vratislav: *Velké dějiny země koruny české III., 1250–1310*, Praha – Litomyšl 2002, s. 359–414.

⁷⁵ VYSTYD, Miloš: *Zbyslav Zajíc z Třebouně a konec Záviše z Falkenštejna*, Český časopis historický, 1914, č. 2, s. 165–187.; ŠUSTA, Josef: *České dějiny II. 1. Soumrak Přemyslovců a jejich dědictví*, Praha 1935, s. 330–538.; VANÍČEK, Vratislav: *Velké dějiny země koruny české III., 1250–1310*, Praha – Litomyšl 2002, s. 359–414.

Následná změna vládnoucí elity proběhla přirozenou cestou. Důvodem bylo především to, že se matka krále Václava, královna Kunhuta navrátila zpět do Prahy a začala uplatňovat svůj vliv na syna. Díky ní se do královny přízně dostal i její milenec Záviš z Falkenštejna, který začal postupně přebírat úlohu Purkarta z Janovic, jakožto „královského vychovatele“. Pro dosud vládnoucí skupinu byl Záviš jen málo přijatelný. Na jeho stranu se však postavili již zmínění Vítkovci, páni z Lichtenburka, Šternberkové a Hynek z Dubé. Vítkovská aliance pak ovládla zemské úřady. Úřad nejvyššího královského komorníka, jenž lze pokládat za nejprestižnější úřad ve státě, převzal po Zbyslavovi z Třebouně Ojív z Lomnice. Na první pohled klidná výměna vládnoucí elity však měla ničivé důsledky. Druhá šlechtická aliance totiž vyvolala odboj.⁷⁶ Za hlavní vůdce této strany lze, dle listiny z dubna 1284, považovat právě Zbyslava z Třebouně, společně s Purkartem z Janovic.⁷⁷

Mezi oběma aliancemi pak propukla tak zvaná „nová válka“. Ta však netrvala dlouho a již 24. května 1284 byl mezi válčícími stranami uzavřen mír. Ten měl trvat čtyři roky, během kterých mělo dojít k vyřešení všech sporů mírovou cestou.⁷⁸ V listinách vztahujících se k tomuto míru se se jménem Zbyslava z Třebouně opět setkáváme. Mezi dalšími členy strany postavené proti Závišovi je jmenován jako „Zbislaus de Triebun“ a „Zbizlao de Triebun“.⁷⁹ Po této dohodě se zřejmě strana odpůrců Záviše z Falkenštejna rychle rozpadla a na čas opravdu nastal mír. Svědčí o tom i fakt, že v listině z 23. října 1285, v níž Václav II. obdarovává svého nevlastního bratra Ješka, jsou mezi svědky zastoupeni vedle členů strany Závišovy i zastánci strany opačné se Zbyslavem Zajícem.⁸⁰

V lednu 1285 došlo ke dlouho plánovanému sňatku Václava s dcerou Rudolfa Habsburského Gutou. Záviš si však i nadále udržel na panovnickém dvoře vliv, což nezměnila ani smrt královny Kunhuty v září téhož roku. Kolem roku 1288, kdy se už Václav plně ujal královských povinností, ustoupil Záviš částečně do pozadí. Svou pozici mezi knížaty se ale rozhodl posílit sňatkem se sestrou uherského krále Alžbětou. V roce 1288 však vypršel mír mezi šlechtickými aliancemi z roku 1284 a zavládly opětné sváry mezi českými pány. Prostřednictvím Václavovy manželky Guty se do jeho blízkosti opět dostávali šlechtici, kteří

⁷⁶ Tamtéž.

⁷⁷ RBM II, č. 1311, s. 565–566. Zbyslav je zde jmenován jako „Zbislao de (Triebun)“.

⁷⁸ VYSTYD, Miloš: *Zbislav Zajíc z Třebouně a konec Záviše z Falkenštejna*, Český časopis historický, 1914, č. 2, s. 165–187.; ŠUSTA, Josef: *České dějiny II. 1. Soumrak Přemyslovců a jejich dědictví*, Praha 1935, s. 330–538.; VANÍČEK, Vratislav: *Velké dějiny země koruny české III., 1250–1310*, Praha – Litomyšl 2002, s. 359–414.

⁷⁹ RBM II, č. 1316, s. 569–570.; RBM II, č. 1317, s. 570.

⁸⁰ RBM II, č. 1358, s. 586–587. Někteří autoři se domnívají, že Zbyslav v této době přechází do tábora protivníků a stává se horlivým stoupencem Závišovým. Tato interpretace ovšem není zcela správná. Více o tomto problému píše Miloš Vystyd v VYSTYD, Miloš: *Zbislav Zajíc z Třebouně a konec Záviše z Falkenštejna*, Český časopis historický, 1914, č. 2, s. 166.

byli v první změně ze svých úřadů vypuzeni. Bylo využito rovněž toho, že se Závíš, právě kvůli sňatku s Alžbětou, odebral do Uher. Jeho nepřítomnost tak umožnila palácový převrat. Václav II. byl nejspíše varován, že Závíš plánuje jeho trvalé odstranění. Ačkoli byla tato zvěst vytvořena fiktivně, na krále velice zapůsobila a Závíšovi bylo zakázáno se navrátit do Prahy. Je však nutno podotknout, že v tomto případě je rovněž možné, že král pouze využil příležitosti, se záměrem zbavit se vlivného Závíše. O oslabení Závíšova vlivu svědčila i snaha o získání předních šlechticů z jeho strany, což se v mnoha případech podařilo. I když již téměř bez vlivu, plánoval Závíš uspořádat u příležitosti křtin svého syna hostinu, na které se setká král Václav II. s Ladislavem IV., králem uherským. Plánované akce opět využil nový okruh šlechticů kolem českého krále, zahrnující pravděpodobně i Zbyslava. Ti Václava, zřejmě záměrně, upozornili na to, že se rovněž může jednat o záminku pro vylákání panovníka s cílem jeho zavraždění. To bylo podnětem k tomu, že byl Závíš sám obelstěn a vylákán do Prahy, kde byl následně uvězněn. O přesném datu tohoto uvěznění se však vedou spory. Dle jednoho názoru k němu došlo ještě v roce 1288, dle jiného až po 10. lednu 1289.⁸¹ V létě roku 1289 byl Závíš rozsudkem zemského soudu odsouzen ke ztrátě hrdla a statků. O rok později byl pak popraven.⁸²

Jak již bylo řečeno, pád Závíše a jeho skupiny přivedl do opětovné blízkosti krále Václava členy strany Purkartovy. V okolí krále se tak znovu objevuje i Zbyslav z Třebouně, jak nám dosvědčuje listina z 10. ledna 1289, kde je Zbyslav uveden mezi svědky.⁸³ Jedná se přitom o poslední pramen listinné povahy, ve kterém ho nalezneme. Zprávy o letech následujících nám však poskytují kronikáři. V pasáži pojednávající o zatčení Závíše z Falkenštejna se o Zbyslavovi zmiňuje německý kronikář Otacher Štýrský. Kronikář popisuje dlouhé věznění Závíšovo, přičemž píše, že dozor nad tímto vězněm, vsazeným do věže vedle hlavní brány, měl vykonávat právě Zbyslav Zajíc.⁸⁴ O Zbyslavovi mluví kronikář jako

⁸¹ VANÍČEK, Vratislav: *Velké dějiny zemí koruny české III., 1250–1310*, Praha – Litomyšl 2002, s. 403.

⁸² VYSTYD, Miloš: *Zbyslav Zajíc z Třebouně a konec Závíše z Falkenštejna*, Český časopis historický, 1914, č. 2, s. 165–187.; ŠUSTA, Josef: *České dějiny II. 1. Soumrak Přemyslovců a jejich dědictví*, Praha 1935, s. 330–538.; VANÍČEK, Vratislav: *Velké dějiny zemí koruny české III., 1250–1310*, Praha – Litomyšl 2002, s. 359–414; JAN, Libor: *Proces se Závíšem a proměny královské vlády v letech 1289–1290, Památce Miloše Vystyda (+19. října 1914 na haličské frontě)*, in: Český časopis historický, 2005, č. 1, s. 1–40.

⁸³ RBM II., č. 1289, s. 628–630.

⁸⁴ „dâ mit hûse ûf as, her Spislâ der Has, der was kamreare yui den zîten“ (verš 20 582 – 20 584) in: OTACHER: *Ottokars österreichische Reimchronik*, in: Monumenta Germaniae historica, Deutsche Chroniken, ed. J. Seemüller, Hannover 1890, s. 272.

o podkomořím, kdy přesně začal tento úřad zastávat, ale není jasné.⁸⁵ Otacher dále píše, že po tom, co Záviš odmítl vzdát se obsazených hradů, byl Zbyslavem vsazen do kobky ve věži, kde s ním jeho strážce zacházel velice přísně.⁸⁶

Další informaci tentokrát o Zbyslavově smrti přináší kronika Zbraslavská v části, kterou sepsal Ota Zbraslavský. Ten se zmiňuje, že pan Zbyslav, příjmením Zajíc, podkomoří království českého a zřejmě i správce vězení, věznil na příkázání krále dva pražské měšťany, Reicharda a Wolframa. I tento kronikář se zmiňuje o špatném zacházení, kterým se Zbyslav snažil z vězňů vymoci peněžní náhradu jejich přestupků v co nejkratším čase. Dokonce píše, že „ten pak Zbyslav působil takto zatčeným rozličné těžkosti a zahrnuje je mnohými nadávkami, bídně je mučil ve dne i v noci, aby se postižení mučením s ním narovnali a rychleji penězi napravili přestupky, pro které byli odsouzeni k trestu vězení.“⁸⁷ Zmínění vězňové pak dle kronikáře požádali o propuštění z vězení, aby si mohli u svých přátel dlužnou částku vypůjčit. To jim bylo povoleno. Slíbenou sumu ale do konce lhůty nesehnali. Nechtěli se však smířit s tím, že by se vrátili zpět do vazby. „Když jim tedy při jakési příležitosti bezohledně připomenul pan Zbyslav jejich slib, našli ho, když se toulal s několika málo muži v městě Pražském, a nepřátelsky ho pronásledující, když se nic takového nenadál, u svatého Klimenta ho srazili a zabili.“⁸⁸ Zbraslavský kronikář bohužel tuto zprávu nedatuje, dle dalších průzkumů se však uvažuje o rozmezí mezi koncem roku 1290 až rokem 1292.⁸⁹ Zbyslav Zajíc

⁸⁵ VYSTYD, Miloš: *Zbyslav Zajíc z Třebouně a konec Záviše z Falkenštejna*, Český časopis historický, 1914, č. 2, s. 169.

⁸⁶ „sô verzige er an in niht, der burge, die er an in iesch. Do der kunic die botschaft gefriesch, herren Spislâ er hiez, daz er den Zaewisch liez an den selben stunden in den turn unden – der karkae übel ist genuoc, ûz gemûret als ein kruoc niden und oben enge – ob sîn gemüete strenge, der ungemach lerte daz er sich verkêrte.“ (verš 20 609 – 20 623) in: OTACHER: *Ottokars österreichische Reimchronik*, in: *Monumenta Germaniae historica, Deutsche Chroniken*, ed. J. Seemüller, Hannover 1890, s. 272–273.

⁸⁷ Použitý překlad z: ZBRASLAVSKÁ KRONIKA, přeložil František Heřman, verše Rudolf Mertlík, ed. Z. Fiala, M. Bláhová, Praha 1976, s. 72 (dále jen ZBRASLAVSKÁ KRONIKA–překlad). Originální text v: KRONIKA ZBRASLAVSKÁ: in: *Fontes rerum bohemicarum IV*, ed. J. Emler, Praha 1884, kniha I., kapitola 31., s. 39 (dále jen KRONIKA ZBRASLAVSKÁ). „Ipse autem Zbyslaus diversas molestias sic detentis intulit et multis contumeliis eosdem afficiens ipsos die noctuque miserabiliter tormentavit, quatenus tormentis laccessiti cum eo coponerent et excessus, pro quibus penis captivitatis addicti fuerant, cu pecunia cicius emendarent.“

⁸⁸ Použitý překlad z: ZBRASLAVSKÁ KRONIKA–překlad: s. 72.; Originální text v: KRONIKA ZBRASLAVSKÁ I. 31. s. 39. „Quadam igitur vice per dominum Zbyzlaum de promissis importune ammoniti in civitate Pragensi eundem cum paucis divagantem inveniunt, quem insequentes hostiliter apud sanctum Clementem, nil suspicantem talium deiciunt et occidunt.“

⁸⁹ Rokem Zbyslavovy smrti se podrobněji zabývá ve své studii i Miloš Vystyd (VYSTYD, Miloš: *Zbyslav Zajíc z Třebouně a konec Záviše z Falkenštejna*, Český časopis historický, 1914, s. 168.). O smrti Zbyslava Zajíce z Třebouně se zmiňuje i Bartoloměj Paprocký, když opětovně cituje klášterní knihy. Píše: „Pana Zbyňka z Waldeka s Manželkau, Komorníka Nejvyššího Králowstwí Českého a Purgrabí zámku Pražského, Druhého Syna Pana Oldřicha jmenowaného paměti téhož Kláštera na Ostrowě připominají, kterýž umřel Léta 1382 wedle znění textu tam doloženého: Anno Domini,

z Třebouně byl, jak dle listinných tak dle kronikářských záznamů, velice významným šlechticem. Ačkoli z listin můžeme usuzovat, že po celou dobu své politické kariéry zůstal věrný jedné straně a byl protivníkem Závíše z Falknštejna, zápisy kronikářů nás nutí o jeho charakteru pochybovat.

Zbyslav po sobě dle Augusta Sedláčka zanechal dva syny a to, Zbyňka ze Záluží a dalšího valdeckého pána, politicky velice významného Viléma Zajíce z Valdeka. O Zbyňkovi ze Záluží však nenalezneme hodnověrné zprávy. Zmiňuje se o něm pouze Bartoloměj Paprocký. Z jeho poznámky se však nedozvíme ani to, že byl Zbyňek synem Zbyslavovým ani to, že byl bratrem Vilémovým.⁹⁰

ut supra, Obijt Dominus Sbigneus filius primi Fundatoris, Camerarius Regni Bohaemiae & Burgravius Castri Pragensis & Uxor sua, Domina Bohuslava, quorum animabus tribuar Domini requiem sempiternam: pro opere chori recepit Conventus Centum sexagenas grossorum.“ in: BARTOLOMĚJ PAPROCKÝ Z GLOGOL: s. 69–70. V tomto zápisu se však Paprocký mýlí nejen v dataci (S velkou nadsázkou můžeme snad předpokládat, že se autor přepsal, a místo 1292, napsal 1382. Což je ovšem značně odvážné a rozhodně z toho nemůžeme vyvodit žádný závěr.), ale podle některých názorů i v úřadech držných Zbyslavem. Dle Miloše Vystyda Zbyslav nikdy nebyl purkrabím pražským. Došlo prý pouze ke spojení dvou Zbyslavů v jednoho a to Zbyslava z Třebouně a Zbyslava z listiny z 28. srpna 1283 (RBM., č. 1298, s. 560.), kde je psán jako „Sdislai, summi camerarii Bohemiae“. Zde je ovšem nutno poznamenat, že ačkoli se Paprocký v datech často mýlí, úřady ve většině případů vyjmenovává správně. Snad můžeme i věřit tomu, že Zbyslavovou ženou byla opravdu jakási paní Bohuslava.

⁹⁰ BARTOLOMĚJ PAPROCKÝ Z GLOGOL: s. 72.

4. 1. „Poslední z Valdeků“ – Zajíc srdce lvího

O životě Viléma Zajíce z Valdeka, druhého syna Zbyslava z Třebouně, se zachovalo množství dokladů. Byl významným šlechticem, politicky činným především v době po vymření Přemyslovců a za panování krále Jana Lucemburského. Nejvíce informací nám o něm poskytují středověké kroniky.⁹¹

Zavraždění posledního panovníka přemyslovské dynastie, krále Václava III., dne 4. srpna 1306 uvrhlo české království do další etapy neklidu. Aby byla nastalá krizová situace rychle vyřešena, došlo koncem srpna téhož roku k svolání elity, jak z řad šlechty, tak z řad měšťanských. Ta měla rozhodnout, kdo se stane budoucím panovníkem. Jak zachycují středověké kroniky, zasahovala do tohoto jednání i široká veřejnost. Brzy se připojil i Jindřich Korutanský, manžel nejstarší dcery Václava II. Anny a jeden z adeptů na český trůn. Právě Jindřich Korutanský byl nakonec, zřejmě na nátlak veřejného mínění, prohlášen za krále. Situace však nebyla tak jednoduchá. Do boje o osiřelou českou korunu se zapojili rovněž Habsburkové. Římský král Albrecht I. vznesl k české šlechtě žádost o zvolení svého syna Rudolfa českým králem. Současně vstoupila habsburská vojska na české území. Šlechta i samotné město Praha tak byly vystaveny nepříjemnému nátlaku, jak vojenskému tak i prostřednictvím tajných dohod mezi Habsburky a některými šlechtici. Této nelehké situaci nebyl schopen čelit ani před časem zvolený Jindřich Korutanský a společně se svou manželkou opustil Prahu. Vyklidil tak místo svému sokovi Rudolfovi. Ten byl následně 16. října 1306 zvolen českým králem a den nato se oženil s vdovou po Václavovi II. Eliškou Rejčkou. Dle záznamů z kronik vyplývá, že Rudolfova vláda nebyla přijata pozitivně ani šlechtou ani širokou veřejností. Vzrůstající nespokojenost pak podněcovala i Rudolfova nevýhodná ekonomická politika. Napětí v řadách českých pánů dosáhlo svého vrcholu zřejmě po událostech z ledna 1307, jež se odehrály ve Znojmě. Rudolf zde odevzdal českou korunu svému otci, římskému králi Albrechtu I. Ten mu jí následně 18. ledna znovu udělil, společně s předáním lenních praporců. Tak učinil nejen pro Rudolfa, ale zároveň pro všechny své syny.

⁹¹ Přestože se Vilém velice často zapojoval do dobové politiky, v diplomatických pramenech se neobjevuje tak často, jak by se dalo očekávat. Zejména pokud jeho výskyt v listinách srovnáme s četností s jakou se objevuje jeho děd, Oldřich Zajíc z Valdeka. Dochované listiny pak v zásadě dosvědčují vyprávění kronikářů. Nebudu se proto jejich detailnějším rozbohem v této práci zabývat. (Poprvé nalezneme Viléma v listině z 27. srpna 1307, kde je uveden jako „Wilhelmus de Waldekke“, viz RBM II, č. 2138, s. 921.; dále rok 1307, RBM II, č. 2140, s. 922 („Wilhelmus de Waldekke“); následně až roku 1315, RBM III, č. 285, s. 114–115 („d. Wilhelmo de Waldek, subcamerario“); roku 1316, RBM III, č. 331, s. 134 („Wilhelm von Waldek dictus Lepus“); rok 1317, RBM III, č. 366, s. 150–151 („d. Leporem“); rok 1318, RBM III, č. 440, s. 180–181 („Willelmo de Walde“); RBM III, č. 447, s. 184 („Wilhelmo de Waldek“); rok 1319, RBM III, č. 491, s. 202 („Wilhelmus de Waldek“); RBM III, č. 553, s. 232 („Wilhelmo de Waldeck“).

Takovýto akt byl v rozporu se Zlatou bulou sicilskou a s právy české šlechty. Možná, že právě kvůli tomuto činu odboj části šlechty proti Rudolfovi natolik zesílil, že bylo nutné proti němu razantněji zakročit. V souvislosti s touto odbojnou šlechtou je v kronikách zmiňován i Vilém Zajíc z Valdeka. Kronikář zbraslavský o událostech píše, že „také se někteří šlechtici z království, totiž Bavor ze Strakonice, Vilém Zajíc, Ojří a četní jiní z Plzeňska veřejně stavěli proti Rudolfovi a přidržovali se Jindřicha, vévody korutanského, a proto tím působili království přemnoho škod.“⁹² Jak již bylo řečeno, Rudolf proti takto odbojné šlechtě zakročil, a to vojensky. Na vojenském tažení, jež bylo celkem úspěšné, však náhle onemocněl a 3. července 1307 zemřel. Tím se české království dostalo do dalších problémů. K odboji české šlechty proti králi Rudolfovi se zbraslavský kronikář staví velice negativně. Odsuzuje odbojné šlechtice a naopak chválí všemožné klady německého krále. Opačný postoj zaujímá kronika tak řečeného Dalimila, jež je svými postoji značně „protiněmecká“.⁹³

Na základě dohod uzavřených ve Znojmě měl být Rudolfovým nástupcem Fridrich Krásný. V této situaci se česká šlechta musela rozhodnout, co bude dál. Zda bude následovat ujednání znojemské, či zda si vyvolí krále nového. Na veřejnosti všeobecně převažoval názor, že dědičný nárok na trůn mají zbývající Přemyslovny. Pod patronací pražského biskupa Jana IV. z Dražic se v Praze konalo sněmovní jednání. Při této události, dne 24. července 1307, došlo k dalšímu projevu nesouhlasu. Na sněmovní jednání, odehrávající se v biskupském domě, vtrhla skupina radikálních šlechticů a zabila hlavního propagátora habsburské strany, maršálka Dobeše z Bechyně. Tímto aktem byla odstartována vlna odbojných akcí odehrávajících se jak v Praze, tak i jinde po zemi. Jako častokrát zavládlo v období bezvládní v Čechách plenění a drancování.⁹⁴ V takto nastalé situaci vystupuje z pramenů Vilém Zajíc z Valdeka opět. Zmínku o chování Viléma v tomto období předkládá kronika tak řečeného Dalimila, ve které se píše, že: „Tehdy smělý Vilém Zajíc, jenž měl vlast

⁹² Použitý překlad z: ZBRASLAVSKÁ KRONIKA–překlad: s. 152.; Originální text v: KRONIKA ZBRASLAVSKÁ I. 85. s. 111. „*Nobiles eciam quidam de regno, videlicet Bauarus de Straconicz, Wilhelmus Lepus, Hogerius ac plures alii de Pilsna Rudolfo regi se publice opponebant ac Heinricho, duci Chorinthie, qui fugerat, adherebant, unde ex hoc regno dampna plurima inferebant.*“

⁹³ ŠUSTA, Josef: *České dějiny II. 1. Soumrak Přemyslovců a jejich dědictví*, Praha 1935.; ŠUSTA, Josef: *České dějiny II. 2. Král cizinec*, Praha 1939.; SPĚVÁČEK, Jiří: *Jan Lucemburský a jeho doba (1296–1346). K prvnímu vstupu českých zemí do svazku se západní Evropou*, Praha 1994.; VANÍČEK, Vratislav: *Velké dějiny zemí koruny české III., 1250–1310*, Praha – Litomyšl 2002, s. 475–514.;

⁹⁴ ŠUSTA, Josef: *České dějiny II. 1. Soumrak Přemyslovců a jejich dědictví*, Praha 1935.; ŠUSTA, Josef: *České dějiny II. 2. Král cizinec*, Praha 1939.; SPĚVÁČEK, Jiří: *Jan Lucemburský a jeho doba (1296–1346). K prvnímu vstupu českých zemí do svazku se západní Evropou*, Praha 1994.; VANÍČEK, Vratislav: *Velké dějiny zemí koruny české III., 1250–1310*, Praha – Litomyšl 2002, s. 475–514.

svou nad vše rád, sebral Švábům chutný krajíc tím, že dobyl Křivoklát“⁹⁵ Tato zmínka tedy opět potvrzuje Vilémova politická stanoviska, která zastával již v době před zvolením Rudolfa Habsburského, a to obhajobu nároku přemyslovských princezen na trůn a obranu české samostatnosti před vlivy z Říše. Věrnost dynastii Přemyslovců a jejich obrana měla u Viléma kořeny zřejmě v rodové tradici. Ostatně právě díky službě královské rodině se valdecká větev rodu Buziců zařadila mezi elitu středověké společnosti.

V souvislosti s tímto obdobím podává zprávu o Vilémovi i Kronika zbraslavská při popisu zázraku, který se ve Zbraslavském klášteře odehrál. Vypráví, že „třetího roku po smrti šťastného krále Václava (Václava II., tedy roku 1308), když už začínaly vzrůstati útrapy v království, přišel na Zbraslav Vilém, řečený Zajíc z Valdeka, muž urozený a mocný, s četnými ozbrojenci.“⁹⁶ Mezi těmito ozbrojenci byl jeden, který zatímco ostatní se modlili u hrobu Václava II., začal soše krále nadávat. Vysmíval se Václavovi, že za jeho života se všichni museli chovat čestně a řádně, ale po jeho smrti činí každý, co se mu zlíbí. Na závěr své promluvy uštědřil tento opovázlivec soše krále políček. Za takového chování ho však trest neminul a hříšník oslepl až do konce života. Samotný popis zbraslavského zázraku není při zkoumání životních osudů Viléma Zajíce z Valdeka zásadní, kronikářské zprávy nám ovšem naznačují, že v krizovém období mezi roky 1307–1308 se Vilém zřejmě pohyboval doprovázen ozbrojenci po jihu středních Čech, přičemž se mu podařilo obsadit jak Zbraslavský klášter, tak královský hrad Křivoklát. Zbraslavský klášter byl zřejmě Vilémovou oblíbenou kořistnickou zastávkou. Důvod lze spatřovat snad v tom, že Vilémovi pozemkové majetky takřka sousedily s majetky kláštera. Zbraslavský kronikář dále píše, že „Vilém Zajíc, řečený z Valdeka, uloupil jednoho dne ne jako zajíc, nýbrž jako vlk pět set klášterních ovcí a nevrátil je a jen jedna kráva zůstala na Zbraslavi.“⁹⁷ Přičemž není zcela jasné, zda se loupež ovcí odehrála ve stejné době jako zmíněný zázrak, či při jiné příležitosti.

⁹⁵ Použitý úryvek z: DALIMIL–přebásnění: s. 172.; Originální text v: DALIMIL díl 2. 99. s. 476. „Tehdy Vilém Zajiec srdce udatného, nelstivý přítel jazyka svého, doby Křivokláta, hradu králového, i zbaví ten vešken kraj plena švábového.“

⁹⁶ Použitý překlad z: ZBRASLAVSKÁ KRONIKA–překlad: s. 144.; Originální text v: KRONIKA ZBRASLAVSKÁ I. 83. s. 105. „Anno nimirum tercio post obitum felicis Wenceslai regis, cum iam inciperent multiplicari mala in regno, Wilhelmus vir nobilis et potens dicitur Lepus de Waldek venit in Aulam Regiam pluribus cum armatis.“

⁹⁷ Použitý překlad z: ZBRASLAVSKÁ KRONIKA–překlad: s. 219.; Originální text v: KRONIKA ZBRASLAVSKÁ I. 107. s. 167. „Wilhelmus Lepus dictus de Waldek non leporino sed lupino more uno die quingentas oves monasterii abstulit, nec reduxit, una eciam sola vacca tunc remanserat in Aula Regia.“ Tato zpráva je bohužel blíže nedatovaná, najdeme ji však v kapitole, v níž si autor kroniky stěžuje na útrapy, které klášter vytrpěl za vlády Jindřicha Korutanského. Před touto poznámkou je zmíněna událost ze září 1308 a za touto poznámkou je již vyprávění o „míšeňských“, vztahující se k srpnu roku 1310. S velkou pravděpodobností tak můžeme říci, že se událost odehrála mezi rokem

Po mnohých jednáních byl za českého krále opět prohlášen Jindřich Korutanský, korunován byl 15. srpna 1307. Habsburkové se však nechtěli českého trůnu vzdát bez boje. Jejich vojska napochodovala do Čech a plánovala zvrátit situaci ve svůj prospěch. Veškeré habsburské snažení bylo ale náhle ukončeno smrtí krále Albrechta I., který byl zavražděn svým synovcem. Pod tíhou událostí se Fridrich, usilující o získání české koruny, svého nároku vzdal a Jindřich Korutanský tak dosáhl plného uznání. Podle kronikářů však Jindřichovi vladařské schopnosti zdaleka nestačily. Správu, a to především nad financemi, převzali panští předáci, reprezentovaní především podkomořím Jindřichem z Lipé. Této šlechtické správě se podařilo ustát i pansko-patricijské povstání. Stále jasnější však bylo to, že trvalým východiskem z krize bude jen výměna krále. Aby byla zachována práva přemyslovských dcer na trůn, rozhodla šlechtická elita, že bude Eliška Přemyslovna, dcera Václava II., provdána za některého z významných uchazečů a ten se následně stane českým králem. Jindřich Korutanský, vycítiv, že je jeho koruna ohrožena, povolal v létě roku 1310 z Korutan vojenské posily a podstoupil míšeňským markrabatům do zástavy území mezi Louny, Mostem, Mělníkem a Litoměřicemi. V této chvíli vystupuje z pramenů opět Vilém Zajíc, který se na podzim téhož roku zúčastnil vojenské akce, jež měla za cíl vyhnat „míšeňské“ ze zmíněného území, především pak z okolí hlavního města. Jak píše středověký kronikář, Vilém „nesnesl ten zlořád, vyčíhal si lotry, vnikl ruče do řad Míšeňských a mnoho zahubil jich v tu chvíli, neboť si to všichni právem zasloužili. Tak jim nahnal hrůzu ten muž cti své dbalý, že se oněm místům zdáli vyhýbali.“⁹⁸ Neschopnost Jindřicha Korutanského zajistit chod státu a snad i jeho sklon k řešení problémů přizváním německých vojsk zapříčinila nejspíš i Vilémův odklon od tohoto panovníka, kterého ještě před časem prosazoval, nyní se však stavěl proti němu.⁹⁹ Nadále však zůstal věren odkazu Přemyslovců, své naděje však nyní vkládal ve sňatek Elišky, nikoli ve vládu manžela její sestry Anny.

1308 a srpnem roku 1310. Proto není jasné, zda se uloupení ovcí odehrálo ve stejné době jako výše zmíněný zbraslavský zázrak, či se jednalo o další Vilémovu „návštěvu“ kláštera.

⁹⁸ Použitý úryvek z: DALIMIL–přebásnění: s. 179.; Originální text v: DALIMIL díl 2. 104. s. 526. „Pak té nemúdrosti kněz se dopusti, že v tém dni, Heřmanovi hrad otjem, Míšňany naň vpusti. Míšňené se jechu země hubiti a Čechy jmúce žalostivě mučiti. Nemohl-li dáti ale korčě ovsu, Čecha zabiechu nebo jej jinak v jeho síle zhubiechu. Dlaní jim prořezíce, žíni jim provlečiechu a tak jě nebožátka po hradu i jinudy vodiechu. Kněz, to vida, se smějješe ni jim pro to kdy co dieše. Vilém Zajiec, nelstivý přítel jazyka svého, ten udatný šlechtic je se želeti toho zlého. Dostřěh se jich, zbi jich mnoho; nebo biechu důstojni toho. Ten šlechtic věrný Míšňanóm čsti ukráti ni se smiechu viec na tu stranu postáti.“ zprávu o Vilémově účasti potvrzuje rovněž Kronika zbraslavská, viz KRONIKA ZBRASLAVSKÁ I. 106. s. 160.

⁹⁹ ŠUSTA, Josef: *Vilém z Valdeka*, in: *Úvahy a drobné spisy historické Josefa Šusty k jeho šedesátým narozeninám: díl první*, Praha 1934, s. 299–313.; ŠUSTA, Josef: *České dějiny II. 1. Soumrak Přemyslovců a jejich dědictví*, Praha 1935.; ŠUSTA, Josef: *České dějiny II. 2. Král cizinec*, Praha 1939.; SPĚVÁČEK, Jiří: *Jan Lucemburský a jeho doba (1296–1346). K prvnímu vstupu českých zemí*

Novým králem se prostřednictvím sňatku s Eliškou měl po pečlivém výběru stát syn Jindřicha VII. Jan Lucemburský. Převzetí moci, měst i Pražského hradu do rukou šlechtické elity proběhlo velice rychle. Šlechta se však, zřejmě věrná rytířským ideálům té doby, rozhodla svěřit sesazení Jindřicha Korutanského do rukou Jindřicha VII. Zároveň přednesla žádost, aby tímto aktem byly zrušeny veškeré přísahy věrnosti tomuto králi učiněné. Za účelem této žádosti se k říšskému dvoru odebralo v červenci 1310 poselstvo, v němž byl mimo jiné zastoupen i pověřenec Viléma Zajíce z Valdeka, družiník Ota.¹⁰⁰ I toto nám dokládá výjimečně vysoké postavení, jakému se tento šlechtic těšil. Proč se Vilém neúčastnil této cesty sám, není jisté. Lze však polemizovat o tom, že mu složitá situace v zemi, již drancovalo výše zmíněné vojsko míšeňské, velela zůstat doma a sloužit obraně vlasti. Ostatně z dochovaných zpráv je patrné, že Vilém preferoval spíše otevřený boj, než že by se chtěl účastnit politických debat.

Vilém hrál roli i při odchodu Jindřicha Korutanského z Čech. Po příjezdu Jana Lucemburského a Elišky Přemyslovny do Prahy, jak píše kronikář zbraslavský, Jindřich opustil Pražský hrad. Utekl tajně jedné prosincové noci společně se svou manželkou Annou a celou svou družinou. S sebou však jako rukojmí odvedl i několik měšťanských synů. A byl to právě Vilém Zajíc z Valdeka, který společně se svými ozbrojenci uprchlíka napadl, vysvobodil všechny jím zajaté a připravil Jindřicha o kořist, kterou plánoval z Čech vyvést.¹⁰¹

do svazku se západní Evropou, Praha 1994.; VANÍČEK, Vratislav: *Velké dějiny zemí koruny české III., 1250–1310*, Praha – Litomyšl 2002, s. 475–514.; KOPIČKOVÁ, Božena: *Vilém Zajíc – pán z Valdeka*, in: Podbrdsko: sborník Státního okresního archivu v Příbrami, 2010, s. 20–57.; Nad vztahem Viléma Zajíce z Valdeka k Němcům se ve svém článku zabývá Josef Šusta, který předkládá teorii, že nepřátelský vztah Viléma k Němcům pramenil snad už z dob jeho dětství, kdy byl Zbyslav Zajíc z Třebouně, Vilémův otec, zavražděn dvěma německými měšťany. K nepřátelskému vztahu mohl přispět i Zbraslavský klášter, který prvotně osazen převážně německým klérem, hraničil svými statky se statky Vilémovými, což zřejmě způsobovalo mnohé spory. Je rovněž možné, že po dobu života krále Václava II. se Vilém z pragmatických důvodů vyvarovával přímé konfrontace s klášterem. Po králově smrti, je naopak velice nápadné, jak často se Vilém objevuje na klášterních pozemcích, a dokonce i v samotném klášteře, společně s ozbrojenci, aby si, jak se zřejmě domníval, vymohl to, co mu po právu náleží. Viz ŠUSTA, Josef: *Vilém z Valdeka*, in: *Úvahy a drobné spisy historické Josefa Šusty k jeho šedesátým narozeninám: díl první*, Praha 1934, s. 302.

¹⁰⁰ KRONIKA ZBRASLAVSKÁ I. 95. s. 136. „Consimiles eciam montani de Kuthna et quidam barones per suos nuncios regi transmisere epistolas. Sunt autem hii nuncii et nomina eorum, qui ad regem Romanum sunt profecti: dominus Heinricus Scedlicensis, dominus Conradus Aule Regie, dominus Johannes Placensis abbatas Cisterciensis ordinis, Johanes de Wartenberk, Bohusco de Milrica barones et Otto vir sapiens nuncius Wilhelmi Leporis.“ O problematice podrobněji v: ŠUSTA, Josef: *České dějiny II. 2. Král cizinec*, Praha 1939.; SPĚVÁČEK, Jiří: *Jan Lucemburský a jeho doba (1296–1346). K prvnímu vstupu českých zemí do svazku se západní Evropou*, Praha 1994.; VANÍČEK, Vratislav: *Velké dějiny zemí koruny české III., 1250–1310*, Praha – Litomyšl 2002, s. 475–514.

¹⁰¹ KRONIKA ZBRASLAVSKÁ I. 108. s. 174. „Deduxit autem secum Heinricum, civem Pragensem, dictum de Lapide, dictum de Lapide, ac pueros plures civium captivos, quos Wilhelmus dictus Lepus omnes per vim de eius manibus, cum fugeret, liberavit, Pragamque reduxit.“ Stejnou událost popisuje i Bartoloměj Paprocký, který píše: „Léta 1310. Jindřich Korytanský wyjel z Czech s Manželkau swú, a

Z pramenných dokladů tak můžeme vyvozovat, že Vilém a jeho vojenská síla ovládala v této době území Berounska, o čemž, jak už bylo zmíněno, svědčí i časté „zajíždky“ do Zbraslavského kláštera a ovládnutí hradu Křivoklátu.

Čeští páni vkládali do vlády Jana Lucemburského velké naděje. Byli však v brzkou zklamáni. Kritika nového českého krále pramenila především z toho, že se obklopoval rádci z řad cizinců, kteří ubírali šlechtě podíl na řízení událostí v zemi. Snad pod vidinou hrozby v osobě Janova otce, římského krále a posléze císaře Jindřicha VII., drželi čeští páni z počátku své negativní emoce na uzdě. Po Jindřichově smrti v roce 1313 se však jejich nevraživost vůči německým rádcům projevila naplno. Viléma Zajíce z Valdeka a Jindřicha z Lipé, ačkoli většinou zarputilé rivaly, spojil v tomto období právě cíl odstranit z královského dvora cizí rádce. K dosažení jejich záměrů posloužily jim a ostatní šlechtě události odehrávající se na počátku roku 1315 na českých hranicích. Matouš Čák Třeňčanský totiž podnikal v tomto období vytrvalé výpady na území Moravy. K jeho zastavení bylo potřeba svolat zemskou hotovost. Čeští páni však odmítli Janovy žádosti vyslyšet do doby, než ze svého okolí vypudí cizí rádce. Králi tak nezbylo nic jiného než tyto požadavky vyslyšet. Po propuštění říšských rádců a zákroku proti treňčinskému pánu se politické cíle Viléma Zajíce a Jindřicha z Lipé opět rozešly.¹⁰²

V dalších letech vlády Jana Lucemburského si Vilém udržel významné postavení u dvora a dá se říct, že si dokonce vytvořil velice blízký vztah s panovnickou rodinou, obzvláště pak s královnou Eliškou Přemyslovnou. Vilémovu účast nalezneme ve většině významnějších událostí tohoto období a to jak vojenských, tak politických. Mezi jednu z takových patřilo například uvěznění Jindřicha z Lipé, jenž se po vyhnání říšských rádců stal nejvýznamnějším šlechticem ve státě a zastával úřad nejvyššího komorníka. Snad právě jeho velký vliv a majetek vedly k tomu, že byl, pravděpodobně na základě pomluv ze strany svých odpůrců,¹⁰³ v říjnu roku 1315 obviněn ze spiknutí proti králi. Z tohoto důvodu bylo následně nařízeno jeho zatčení. To měl na králův příkaz provést právě Vilém Zajíc z Valdeka. Vilém rozkaz vykonal a nechal Jindřicha uvěznit na hradě Týřově. Na toto zatčení však okamžitě

zajaw mnoho wężnów, jako Jindřicha z Kamene Měštnína pražského, a několik mládencůw pražských, wšecky těžkými pauty okowané umínil westi do Korytan, jsa hněvem zapálený z té příčiny, že pražané jiného za krále wywolili. Ale pan Wylim Zajic jakožto muž horliwý ranným jitem pustil se za knížetem korytanským s některými svými pomocníky, a dohoniw jej, rozplášil jeho wšecky služebníky a wěžně zajaté odňal“ Viz BARTOLOMĚJ PAPROCKÝ Z GLOGOL: s. 70.

¹⁰² KOPIČKOVÁ, Božena: *Vilém Zajíc – pán z Valdeka*, in: Podbrdsko: sborník Státního okresního archivu v Příbrami, 2010, s. 43.

¹⁰³ Podle některých historiků byl jedním z těchto našeptávačů právě Vilém Zajíc z Valdeka, písemné doklady o tom ale nenalezneme. Viz KOPIČKOVÁ, Božena: *Vilém Zajíc – pán z Valdeka*, in: Podbrdsko: sborník Státního okresního archivu v Příbrami, 2010, s. 44.

reagovali Jindřichovi příznivci a příbuzní z rodu Ronovců, kteří se ozbrojenými útoky na královské majetky snažili přimět vladaře k Jindřichovu propuštění. I při zásahu proti těmto ozbrojeným hordám se Vilém velice vyznamenal, jak dokládá jak Kronika zbraslavská, tak záznamy kroniky „Dalimilovy“.¹⁰⁴

„Dalimilova“ kronika rovněž na mnoha místech podává svědectví o Vilémových charakterových vlastnostech, ať už je čteme mezi řádky, či jsou popsány přímo. Dle kroniky byl Vilém silným, statečným a království českému oddaným bojovníkem s velkým smyslem pro rytířskou čest. V úvahu však musíme vzít, že tato kronika je psána stylem protiněmecké propagandy a že snad právě to, kolikrát se Vilém ve svém životě postavil proti německé uzurpaci, učinilo z něj v očích autorových „hrdinu“. V Kronice zbraslavské můžeme zejména v prvních zmínkách o Vilémovi naopak cítit jisté antipatie. V pozdějších pasážích však začínají převládat kladné charakteristiky jeho činů. Je nutno se zamyslet nad tím, zda změna autorova postoje k Vilémovi nebyla jakousi sdílenou solidaritou po tom, co se Vilém stal „ochráncem“ královny Elišky, pro kterou měl evidentní slabost i Petr Žitavský jako autor části Kroniky zbraslavské. Velice zajímavým dokladem o ryzosti Vilémova charakteru je pasáž z „Dalimilovy“ kroniky, v níž autor popisuje okolnosti propuštění Jindřicha z Lipé v roce 1316. Píše, že:

„Král řekl, že mu Zajíc Jindřicha má dát,
že se na něho už těší v Praze kat.
Zajíc pravil však, že není nelida,
že Jindřicha králi nikdy nevydá,
že ustoupit nechce nectně ze slova,
neboť slíbil, že mu život zachová.
Král vyčítal dlouho panu Zajíci,
že má neústupnou, tvrdou palici,
potom s pány ale vstoupil v jednání,
a jak dohodli s ním čeští zemaní,
dal Jindřichu volnost, na milost ho vzal

¹⁰⁴ KRONIKA ZBRASLAVSKÁ I. 126. s. 227–231.; DALIMIL díl 2. doplněk 2. s. 556–557. O tomto období více: ŠUSTA, Josef: *Vilém z Valdeka*, in: *Úvahy a drobné spisy historické Josefa Šusty k jeho šedesátým narozeninám: díl první*, Praha 1934, s. 299–313.; ŠUSTA, Josef: *České dějiny II. 2. Král cizinec*, Praha 1939.; SPĚVÁČEK, Jiří: *Jan Lucemburský a jeho doba (1296–1346). K prvnímu vstupu českých zemí do svazku se západní Evropou*, Praha 1994.; KOPIČKOVÁ, Božena: *Eliška Přemyslovna: královna česká 1292 – 1330*, Praha 2003.; KOPIČKOVÁ, Božena: *Vilém Zajíc – pán z Valdeka*, in: Podbrdsko: sborník Státního okresního archivu v Příbrami, 2010, s. 20–57.

a družinu Němců z hradu vykázal.“¹⁰⁵

Jak je všeobecně známo, opouštěl král Jan Lucemburský častokrát české země a vydával se puzen svým bojovným duchem na mnohá tažení. Stejně tak se stalo i v srpnu roku 1316, kdy opustil království, aby poskytl pomoc římskému králi Ludvíku IV. Bavorskému proti římskému protikráli Fridrichu Sličnému. V panovníkově nepřítomnosti měl zemi spravovat mohučský arcibiskup Petr z Aspeltu, ten však z království odešel ještě před návratem krále, a to na počátku dubna 1317.¹⁰⁶ Doboví kronikáři si proto často stěžují, že „dolehla starost o celé království a jeho správa na slavnou paní královnu Elišku.“¹⁰⁷ V tomto období královny nepřítomnosti, jež trvala až do konce roku 1317, se hlavní oporou královny, mimo jiných šlechticů, stal právě Vilém z Valdeka. Ten je ve Zbraslavské kronice, ve vyprávění o událostech roku 1317 poprvé jmenován jako nejvyšší komorník království.¹⁰⁸

Kronikářské záznamy vztahující se k přelomu roku 1316 a 1317, potvrzují vysoké postavení, kterému se Vilém u královny těšil. Jeho osobní svazky s Eliškou Přemyslovnou byly natolik silné, že mu, jak píše kronikář zbraslavský, byl v září roku 1316 svěřen do péče prvorozený královský syn, princ Václav, pozdější český král a římský císař Karel IV. Malému princovi nebylo v té době ani šest měsíců, přesto byl odvezen na hrad Křivoklát. Po půl roce, tedy v březnu roku 1317, byl opětovně navrácen do Prahy.¹⁰⁹ Příčiny tohoto odvedení kronikář neuvádí. Je však možné, že se tak událo z toho důvodu, že Praha se v době nepřítomnosti královské autority mohla proměnit v „bojiště“ znepřátelených stran šlechty a malý královic by se pak ocitl v ohrožení.¹¹⁰

Králova opětovná nepřítomnost v zemi vedla brzy k znovuoživení sporu mezi dvěma proti sobě stojícími šlechtickými tábory vedenými předními velmoži království. Za vůdce

¹⁰⁵ Použitý úryvek z: DALIMIL–přebásnění: s. 185–186.; Originální text v: DALIMIL díl 2. Doplněk 2. s. 557–558. „Tehdy král ot Zajiecě chtieše Jindřicha vzieti, chtieše jmu inhed hlavu stieti. Zajiec sě za Jindřicha posadi a s králem sě dobře svadi řka: ‚Králi, rač to věděti, žeť sě je Jindřich nedal jieti, až sem musil slíbiti jemu životu nic neučiniti.‘ Nerodi jeho na smrt dáti, pro to král jě sě na Zajiecě hněvati. Pak páni v dobrú řeč s králem vnidu a o vše dobré sě s ním snidu. A vše Němcě pryč rozpusti.“

¹⁰⁶ ŠUSTA, Josef: *Vilém z Valdeka*, in: *Úvahy a drobné spisy historické Josefa Šusty k jeho šedesátým narozeninám*: díl první, Praha 1934, s. 299–313.; ŠUSTA, Josef: *České dějiny II. 2. Král cizinec*, Praha 1939.; SPĚVÁČEK, Jiří: *Jan Lucemburský a jeho doba (1296–1346). K prvnímu vstupu českých zemí do svazku se západní Evropou*, Praha 1994.; KOPIČKOVÁ, Božena: *Eliška Přemyslovna: královna česká 1292–1330*, Praha 2003.; KOPIČKOVÁ, Božena: *Vilém Zajíc – pán z Valdeka*, in: Podbrdsko: sborník Státního okresního archivu v Příbrami, 2010, s. 20–57.;

¹⁰⁷ Použitý překlad z: ZBRASLAVSKÁ KRONIKA–překlad: s. 231., Originální text v: KRONIKA ZBRASLAVSKÁ I. 127. s. 232. „...similiter absente tocius regni cura et regimen incumbit inclite domine Elizabeth regine.“

¹⁰⁸ KRONIKA ZBRASLAVSKÁ II. 1. s. 241–244.

¹⁰⁹ KRONIKA ZBRASLAVSKÁ I. 127. s. 131.

¹¹⁰ KOPIČKOVÁ, Božena: *Eliška Přemyslovna: královna česká 1292–1330*, Praha 2003.

první skupiny můžeme považovat Jindřicha z Lipé, který zastával názor, že panovníkova moc vychází ze šlechty a šlechta je tak oprávněna se na této moci podílet. Jeho hlavním rivalem byl pak Vilém Zajíc z Valdeka, věrný obhájce přemyslovské tradice. Střety mezi těmito skupinami probíhaly, jak už bylo naznačeno, již před rokem 1316. Po tom, co se král Jan v roce 1316 opět odebral do ciziny, a potom, co z Čech odešel i jeho zástupce mohučský arcibiskup Petr, však tyto spory dosáhly svého vrcholu. Eliška Přemyslovna, na níž zůstala veškerá tíha správy království, se obklopila svými důvěrníky, mezi nimiž nechyběl ani podkomoří Vilém z Valdeka. S podílem na moci, který tak skupina kolem Elišky a Viléma získala, se však nemohla smířit skupina vedená Jindřichem z Lipé, která tak byla o svůj vliv ochuzena. Rozpor mezi zmíněnými skupinami vygradoval až v domácí válku.¹¹¹ Jak popisuje zbraslavský kronikář, královna se v obavách o svou bezpečnost uchýlila na hrad Loket, a to opět v doprovodu svého věrného rytíře Viléma.¹¹² Na tomto hradě pak strávila celé tři měsíce. Situace byla tak vážná, že se královna nakonec rozhodla poslat posly za svým manželem s žádostí o pomoc. Ten se pak do království počátkem listopadu 1317 opravdu navrátil.¹¹³

Královým návratem se však situace nijak neuklidnila, naopak následující události jsou natolik spleť, že by zasloužily více místa, než jim lze v této práci poskytnout. Stručně řečeno, král Jan rozezlený chováním českých velmožů v době své nepřítomnosti pojal nedůvěru jak ke straně Jindřicha, tak ke straně Viléma, dosud obhájce královských práv. A to i přesto, že Vilém po Janově návratu pokračoval v podpoře a obraně královské moci a společně s králem vojensky zakročil proti odbojné šlechtě. Král dokonce odňal Vilémovi i úřad podkomořský. Takovéto jednání vedlo k tomu, že se velká většina šlechty, zahrnující i skupinu kolem Viléma, obrátila proti králi. Na královu obhajobu je však nutno říci, že zřejmě právě osobní spor mezi Vilémem a Jindřichem o ústřední postavení na královském dvoře vedl k takto trýznivé situaci. Přední páni rovněž odmítali vydat králi nazpět královské hrady a některá města, která drželi dle mínění Jana neprávem. V případě Viléma se jednalo

¹¹¹ ŠUSTA, Josef: *Vilém z Valdeka*, in: *Úvahy a drobné spisy historické Josefa Šusty k jeho šedesátým narozeninám: díl první*, Praha 1934, s. 299–313.; ŠUSTA, Josef: *České dějiny II. 2. Král cizinec*, Praha 1939.; SPĚVÁČEK, Jiří: *Jan Lucemburský a jeho doba (1296–1346). K prvnímu vstupu českých zemí do svazku se západní Evropou*, Praha 1994.; KOPIČKOVÁ, Božena: *Eliška Přemyslovna: královna česká 1292–1330*, Praha 2003.; KOPIČKOVÁ, Božena: *Vilém Zajíc – pán z Valdeka*, in: Podbrdsko: sborník Státního okresního archivu v Příbrami, 2010, s. 20–57.

¹¹² Vše viz: KRONIKA ZBRASLAVSKÁ II. 1. s. 241–244.

¹¹³ ŠUSTA, Josef: *Vilém z Valdeka*, in: *Úvahy a drobné spisy historické Josefa Šusty k jeho šedesátým narozeninám: díl první*, Praha 1934, s. 299–313.; ŠUSTA, Josef: *České dějiny II. 2. Král cizinec*, Praha 1939.; SPĚVÁČEK, Jiří: *Jan Lucemburský a jeho doba (1296–1346). K prvnímu vstupu českých zemí do svazku se západní Evropou*, Praha 1994.; KOPIČKOVÁ, Božena: *Eliška Přemyslovna: královna česká 1292–1330*, Praha 2003.; KOPIČKOVÁ, Božena: *Vilém Zajíc – pán z Valdeka*, in: Podbrdsko: sborník Státního okresního archivu v Příbrami, 2010, s. 20–57.

o již zmíněný hrad Křivoklát, dále pak o Přimdu, Týřov a města Beroun a Domažlice. Králova žádost o navrácení šlechtou ovládaných statků ostatně mohla být i jedním z důvodů, proč se od královské strany odvrátili ti, kteří ji původně podporovali.¹¹⁴

Nevraživost mezi Vilémem a králem byla taková, že dokonce došlo k ozbrojenému střetu mezi Vilémem a královskými družiníky, a to ve chvíli, kdy jel král na schůzku s římským králem Ludvíkem Bavorem do Chebu a část jeho doprovodu se poblíže Žatce rozhodla kořistit v blízkých statcích.¹¹⁵ O této roztržce, podává svědectví „Dalimil“. Z popisu je rovněž patrný obdiv tohoto kronikáře k Vilémovi a veškerým jeho skutkům a zášť, jakou autor choval k Němcům. Je tedy nutno brát tento úryvek s patřičnou nadsázkou. Vzhledem k tomu, že část kroniky, ve které se úryvek nachází, byla zřejmě sepsána nedlouho po této události, stojí za uvážení, do jaké míry by se odhodlal její autor odklonit od veřejného mínění. „Dalimil“ píše:

„Tu pan Zajíc, totiž z Valdeka pan Vilém,
rozhořčil se velmi nad zlovolným dílem
a pravil: „Spíš duši vypustit chci z těla,
než by země trpět tu spoušť měla.
Snad s pomocí boží vypudím ty Němce.“
Ač měl málo lidí, přepad ozbrojence.
Věřil, že ho svatý Václav neoklame,
povzbuzoval vojsko: „V něm záštitu máme!“
Svatý Václav Čechům ukázal se v skutku,
zjevil jim, že pustit mají se v tu půtku.
Že nebyli Češi ustrašené báby,
měli v bitvě úspěch, porazili Šváby.
Udatnost a smělost bojovníku sluší,
každý za vlast má být ochoten dát duši.
Ctěn je, kdo zem brání proti smečce zrádné,
i na jeho děti věčná sláva padne.
Pověst o Zajíci dospěla až na Rýn,

¹¹⁴ ŠUSTA, Josef: *Vilém z Valdeka*, in: *Úvahy a drobné spisy historické Josefa Šusty k jeho šedesátým narozeninám: díl první*, Praha 1934, s. 299–313.; ŠUSTA, Josef: *České dějiny II. 2. Král cizinec*, Praha 1939.; SPĚVÁČEK, Jiří: *Jan Lucemburský a jeho doba (1296–1346). K prvnímu vstupu českých zemí do svazku se západní Evropou*, Praha 1994.; KOPIČKOVÁ, Božena: *Eliška Přemyslovna: královna česká 1292–1330*, Praha 2003.; KOPIČKOVÁ, Božena: *Vilém Zajíc – pán z Valdeka*, in: Podbrdsko: sborník Státního okresního archivu v Příbrami, 2010, s. 20–57.

¹¹⁵ Tamtéž.

naháněla hrůzu mladým jako starým.
Švábi nechtěli se dát bít ani za nic.
Divili se: „Proč má Vilém jméno Zajíc?
Dokázal všem přece už v nejedné šrůtce,
jak je nebojácný a že lví má srdce.
Šťastná je zem, která má takové syny,
že i zemřít chtějí pro čest domoviny.“¹¹⁶

Za takovýchto podmínek, kdy šlechta napadala královské ozbrojence, začalo být Janovi jasné, že mu nezbude než vyjednávat. Po dlouhých jednáních byl tak mezi stranou krále a stranou odbojné šlechty uzavřen 23. dubna 1318 mír, který ve svých důsledcích vedl k posílení moci šlechty. V mírových podmínkách ustupoval ve velké míře král odbojným šlechticům, které v zásadě nestihl adekvátní trest za jejich chování. Jan přislíbil, že se zbaví „cizinců“ a významné úřady budou v budoucnu udělovány především českým pánům. Hlavní vůdci vzpoury se vrátili na přední místa ve státní správě. Jindřich z Lipé se stal podkomořím a Vilém z Valdeka nejvyšším zemským maršálkem. Jedinou obětí této vzpoury se tak stal kancléř a vyšehradský probošt Jindřich, na jehož zatčení se podílel i Vilém.¹¹⁷

Po tomto smíru se Vilém tedy opět vrátil do blízkosti krále a panovnického dvora. I když je nutno říci, že se nadále stavěl spíše na stranu královny Elišky a zůstával jejím ochráncem. A to obzvláště po tom, co došlo k rozkolu mezi královskými manželi,

¹¹⁶ Použitý úryvek z: DALIMIL–přebásnění: s. 186–187.; originální text v: DALIMIL díl 2. doplněk 3. s. 568–569. „Léta ot narozenie syna božieho po tisíc po třech stech po desieti devátého, král bez zeman z země jide, a za puol druhého léta nepřijide. Sám šest po zemi sě túláše, a kniežecie dvory ohledováše. Pak sě s Němci do země vráti, a s nimi sě počě po svéj zemi bráti. I jednomu pánu neotпустieše, pořád vši zemi žžieše. To sě szeli Zajiecovi, točíš s Žebráka Vilémovi. I počě mluvíti: ‚Již živ déle nechci býti, té spústy nechci déle trpěti. Chci s bohem na ty Němce jěti!‘ Uzřěv, že jeho sbožie Němci pále, vecě: ‚Nechci jim hověti dále!‘ U mále potěže proti mnohu, řka: ‚Vědě, že s ně býti nemohu, ale ufám do pomoci svatého Václava, jenž jest česká mocná hlava. Na jeho milost chci k nim jíti!‘ Dojěd jich, jě sě s nimi bíti. Tehdy zjeyvně Čechóm svatý Václav sě pokáza a za sobú u boj jim jíti kázá. Tu Čechové dobři biechu, udatně Šváby pobichu. Slušie každému dobrým býti a své země životem brániti, pro svůj jazyk i smrt přijieti. A toho tvé děti budú čest jmieti. Na Rýně počěchu mluvíti, kto by byl mohl krále pobiti. Když jim Švábi na Zajiecě pověděchu, Rýněné jim odpověděchu: Neřiekajte Zajiec Vilémovi, ale přirovnaajte jej ke lvovi řkúc: Móż ten rytieť dobrý býti, že pro své země čest chtěl v taký boj vníti.“

¹¹⁷ KRONIKA ZBRASLAVSKÁ II. 2–3. s. 244–248.; ŠUSTA, Josef: *Vilém z Valdeka*, in: Úvahy a drobné spisy historické Josefa Šusty k jeho šedesátým narozeninám: díl první, Praha 1934, s. 299–313.; ŠUSTA, Josef: *České dějiny II. 2. Král cizinec*, Praha 1939.; SPĚVÁČEK, Jiří: *Jan Lucemburský a jeho doba (1296–1346). K prvnímu vstupu českých zemí do svazku se západní Evropou*, Praha 1994.; KOPIČKOVÁ, Božena: *Eliška Přemyslovna: královna česká 1292–1330*, Praha 2003.; KOPIČKOVÁ, Božena: *Vilém Zajíc – pán z Valdeka*, in: Podbrdsko: sborník Státního okresního archivu v Příbrami, 2010, s. 20–57.; KOPIČKOVÁ, Božena: *Eliška Přemyslovna: královna česká 1292–1330*, Praha 2003.

vyvolanému na základě pomluv, za nimiž stál zřejmě Jindřich z Lipé. Král byl varován, že se královna pokusí o jeho sesazení a na trůn bude dosazen kralevic Václav. Eliška pak, dle pomlouvačů, plánovala vládnout sama jako regentka. Tento komplot byl zaměřen nejen proti královně, ale i proti jejímu ochránci Vilémovi z Valdeka, který musel po Eliščině zavržení odevzdat svůj maršálský úřad právě Jindřichu z Lipé. Královnu bránil Vilém i ve chvíli, kdy v červnu 1319 zasáhl král Jan proti nepokojům v Praze, které byly vyvolány nespokojeností městského patriciátu vůči ekonomické politice Jindřicha z Lipé. Král společně s Jindřichem Prahu napadl a podařilo se mu ovládnout jak Menší Město pražské, tak Hrad. Staré Město, v němž dlela i královna, se však Janovi nepoddalo. V této situaci byl Vilém jako obránce Prahy dokonce tak úspěšný, že donutil krále k ústupu. Střetu věnoval ve své kronice prostor jak kronikář zbraslavský,¹¹⁸ tak „Dalimil“, který píše:

„Králka se Zajícem sídlí u podhradí,
král Jan se zemany na hradě zas mešká,
dokonce dá rozkaz, že má zhynout Elžka.
V Zajícově sboru jsou však dobré stráže,
král Jan pobořit si město nedokáže.“¹¹⁹

I tato roztržka mezi králem, pražskými měšťany, královnou Eliškou a Vilémem z Valdeka, který byl podporován ostatními šlechtici, však nakonec skončila smírem. Snad znechucen neustálými boji opouští Vilém doprovázen svou družinou v srpnu roku 1319 české království a vydává se na pomoc římskému králi Ludvíkovi do Bavorska. Účast na tomto tažení se mu však stala osudnou. Ačkoli by se dalo předpokládat, že častý aktér vojenských akcí zemře hrdinně v bitevní vřavě, jako tomu bylo u jeho předka Dětríška, nebylo tomu tak. Vilém Zajíc z Valdeka zahynul na následky zranění, když jej při pouhé táborové potyčce zasáhl zbloudilý šíp. Podnět k zamyšlení v tomto případě předkládá kronikář „Dalimil“. V dlouhé oslavné pasáži, která ukončuje jeho kroniku a je jakýmsi nářkem nad smrtí tohoto šlechtice, upozorňuje, že v tomto případě snad mohlo dojít k tajnému spiknutí a šíp, jenž zasáhl Viléma, nenašel k němu cestu náhodně.¹²⁰

„Dalimil“, jehož sympatie k Vilémovi vystupují z celého jeho díla, označuje Vilémovu smrt za největší ránu, jakou mohla česká země v tomto období utrpět. Nabádá Vilémovy

¹¹⁸ KRONIKA ZBRASLAVSKÁ II. 7. 252–253.

¹¹⁹ Použitý úryvek z: DALIMIL–přebásnění: s. 189.; Originální text v: DALIMIL díl 2. doplněk 5. s. 582–583. „Králová v městě s Zajícem bieše, král s zemany pražský hrad jmějieše. Král jede s mocí, chtě města dobytí a chtě svú královú zabiti. Zajiecovi lidé města bránichu a královi jeho nepoddachu.“

¹²⁰ DALIMIL díl 2. doplněk 7–8, s. 586–599.

potomky, aby následovali cestu svého otce a odbojně stáli proti německým uzurpátorům.

Verši:

„Podporujte slávu pána z Valdeka,
ať to jméno všechny Němce vyleká,
ať rozšumí lesy jméno toho Čecha,
ať Bavorý jímá děs i z jeho echa.“¹²¹

pak nabádá k rozšiřování Vilémova odkazu. Tato kronikářova chvála je však jaksí očekávaná a táhne se všemi zmínkami obsahujícími Vilémovo jméno. Mnohem cenněji tak vypovídá zmínka kronikáře zbraslavského, který naopak k Vilémovi přistupuje na mnoha místech kriticky. Jeho konečná chvála má tak větší váhu. Mimo jiné kronikář například uvádí údajný nápis z Vilémova náhrobku, na němž se psalo, že Vilém „příjmení zajíce měl, však v statečné ušlechtilosti do bojů se srdcem lvím, však nikoli zaječím vcházel.“¹²²

Smrt Viléma z Valdeka znamenala úpadek pro celou větev jeho rodu. Jeho synové již nikdy nedosáhli na vysoké dvorské úřady a jejich vliv postupně upadal, až se stali „rovni venkovským vladykům“ a postupně vymizeli z kronik i písemných pramenů.¹²³

¹²¹ Použitý úryvek z: DALIMIL–přebásnění: s. 193.; Originální text v: DALIMIL díl 2. doplněk 8. s. 594. „Povyštež svého Valdeka, jehož se každý Němec leká, aby se to slovútné heslo, po všech Bavořiech rozneslo.“

¹²² Použitý překlad z: ZBRASLAVSKÁ KRONIKA–překlad: s. 326.; Originální text v: KRONIKA ZBRASLAVSKÁ II. 8. s. 254. „Cognomen leporis habuit virtute leporis, Corde leonino pugnavit, non leporino.“

¹²³ SEDLÁČEK, August: *Hrady, zámky a tvrze království českého, díl VI., Podbrdsko*, Praha 1995, s. 177.

5. Sídlní hrady pánů z Valdeka

V životě středověkého šlechtice hrála vnější reprezentace jeho sociálního statutu velice důležitou roli. Snaha přiblížit se stylem svého života panovníkovi zahrnovala mimo styl oblékání a chování i úsilí o napodobení královských rezidencí a života na královském dvoře. I toto byl jeden z důvodů, proč si již raná šlechta první poloviny 12. století začala stavět vlastní šlechtické hrady. Největší stavební rozmach šlechtických hradů však nastal až ve století třináctém, zejména pak v jeho druhé polovině, do níž můžeme klást i sídlní hrady pánů z Valdeka.

Šlechtický hrad však nesloužil pouze jako symbol reprezentace a sociálního statutu, nýbrž plnil i mnoho jiných funkcí. Mezi neopomenutelné patří především funkce obranná a administrativní. Hrad jako symbol moci hrál svou roli i při procesu osídlení a opanování okolní krajiny a následně pak již zmíněné její správy. V tomto případě byla velice důležitá poloha hradu, přičemž můžeme polemizovat i nad tím, že hrad postavený na vyvýšeném místě měl nejenom lepší obrannou pozici, ale rovněž i silnější psychologický účinek. V případě trvalých sídel vztahujících se k jednomu rodu, jehož jméno se často promítlo v predikátech vlastníků, tak jako tomu bylo právě u pánů z Valdeka, lze upozornit i na to, že hrad působil jako jakési vyjádření tradice a starobylosti rodu a symbol jejich majetkového zázemí.¹²⁴

Šlechtický hrad můžeme tedy zahrnout do profání složky šlechtické reprezentace, u rodu Buziců zastupovaných nejprve hradem Valdekem, jehož stavbu lze dle archeologických průzkumů datovat do druhé poloviny 13. století, posléze pak hradem Žebrákem, jenž vznikl na konci 13. století či spíše na jeho přelomu se stoletím čtrnáctým. Hlavním místem reprezentace buzického rodu ve sféře sakrální byl pak klášter na Ostrově, založený zřejmě v padesátých letech 13. století Oldřichem Zajícem z Valdeka, jenž se po dlouhá léta stal místem posledního odpočinku členů tohoto rodu. V tomto případě lze uvažovat o tom, zda založení kláštera předcházela stavba blízkého hradu Valdeka, nebo tomu bylo naopak.

¹²⁴ KLÁPŠTĚ, Jan: *Proměna českých zemí ve středověku*, Praha 2005, s. 119–150.; ŠIMŮNEK, Robert: *Hrad jako symbol v myšlení české středověké šlechty*, Český časopis historický, 2010, č. 2, s. 185–219.; ŠIMŮNEK, Robert: *Reprezentace české středověké šlechty*, Praha 2013, s. 19–42.

5. 1. Hrad Valdek

Zřícenina hradu Valdeka se nachází na území vojenského újezdu Brdy, na úpatí hory Berance, ve vzdálenosti zhruba 5 kilometrů od obce Komárov. Dnes je celé hradní okolí obklopeno lesy. Ty si právě díky zřízení vojenského újezdu uchovaly zvláštní, nedotčený ráz. V polovině 13. století však kolem tří stran hradu spadaly strmé kamenné stráně s velkými balvany a mohutná stavba se tak tyčila nad okolní krajinou. Ze čtvrté strany (severovýchodní) byl pak hrad opevněn.¹²⁵ Cesta k samotné zřícenině vede z betonového parkoviště, jež se rozkládá na místě dřívějšího předhradí. Zhruba po 50 metrech se před návštěvníkem vynoří samotná zřícenina. Dominantou tohoto pohledu je bezesporu velká válcová věž, která se majestátně vypíná nad zbytky opevnění a ostatních budov. Dalším z nápadných rysů hradu je prostorná brána a vedle stojící branka pro pěší. Celý hrad, tak jak ho dnes můžeme spatřit, získal podle nejnovějších zjištění archeologů svou konečnou podobu postupným vývojem. Jak už to u hradů bývá, byl často dostavován, přestavován a modernizován, aby byl nakonec zanechán pustý a jeho zbytky mohl bez povšimnutí pohltnout les.

Dobou největšího rozmachu výstavby šlechtických hradů byl přelom 13. a 14. století.¹²⁶ V této době, přesněji v 2. polovině 13. století, byl nejspíše založen i hrad Valdek. Založení hradu se klade k polovině 13. století nejen na základě archeologického výzkumu, ale především dle zakládací listiny kláštera v Ostrově u Zaječova, zvaného později Svatá Dobrotivá. Listina se datuje k roku 1263 a je prvním dokladem predikátu „z Valdeka“, o její pravosti se ovšem dodnes vedou spory.¹²⁷ Jako pán z Valdeka se zde píše Oldřich Zajíc z Valdeka, zakladatel již zmíněného kláštera. V listině je uveden jako „Vlricus de Valdek“, a místem vydání listiny je rovněž zmiňovaný hrad.¹²⁸ Pokud však budeme věřit v pravost této listiny, lze říci, že v době vydání listiny byl již hrad postaven na takové úrovni, že mohl být trvale obydlen a mohl sloužit jako dostatečně reprezentativní místo pro její vydání. Jistější zprávy o hradu pak máme z doby života Viléma Zajíce z Valdeka, Oldřichova vnuka.

Jelikož nám prameny diplomatické povahy počátky hradu příliš neosvětlují, je nutno nechat mluvit samotný hrad. Názory archeologů na stavební vývoj hradu se však značně různí. Podle Tomáše Durdíka je Valdek příkladem hradu s bergfritovou dispozicí, tedy stavbou s nejjednodušší kombinací tří základních prvků a to paláce, hradby a bergfritu,

¹²⁵ SEDLÁČEK, August: *Hrady, zámky a tvrze království českého, díl VI., Podbrdsko*, Praha 1995, s. 169.

¹²⁶ DURDÍK, Tomáš – BOLINA, Pavel: *Středověké hrady v Čechách a na Moravě*, Praha 2001, s. 23.

¹²⁷ O této listině bude více zmíněno v kapitole věnované klášteru na Ostrově.

¹²⁸ CDB V/1, č. 381, s. 565–567.

přičemž všechny tři prvky vznikaly ve stejné stavební fázi. Jednalo se o typ stavby menších rozměrů, ekonomicky dostupnější, a tím pádem velice oblíbený mezi šlechtickými rody v druhé polovině 13. století. Umístění bergfritu ve vztahu k hradbě se mohlo u jednotlivých hradů lišit. Věže mohly stát buď volně v prostoru nádvoří, poblíž čelní hradby, nebo mohly být včleněny přímo do hradební zdi. Mezi poslední uvedený způsob řadí Tomáš Durdík právě hrad Valdek.¹²⁹ Na základě této klasifikace by tedy ve stejné fázi výstavby vznikla věž, palác a hradby, další části hradu by pak byly přistavovány až v pozdějších fázích výstavby (Obrazová příloha, obr. 4).

Dobroslava Menclová řadí hrad Valdek k hradům sasko-hesenského typu. Při charakteristice těchto hradů klade důraz na dobovou potřebu stále bohatší a úspěšnější šlechty vyrovnat se způsobem života, bydlení a reprezentace alespoň částečně panovnickému dvoru. Určitou roli zde samozřejmě hrála i zmiňovaná obrana pozemkového majetku a rozšíření mocenského vlivu v rámci přilehlého území. Podle Dobroslavy Menclové našla dobová šlechta vzor pro podobu svých hradů, vystavěných v 2. polovině 13. století, ve středním a severozápadním Německu, tedy Hesensku a Sasku, a to v souvislosti s kolonizačním proudem. Pro hrady tohoto typu je typickým znakem především dominantní kulatá věž, jakou můžeme nalézt právě na Valdeku. Za doklad sasko-hesenského původu tohoto hradního typu považuje Dobroslava Menclová rovněž přejímání německých jmen v různých romantických obměnách.¹³⁰

Hrad Valdek považuje Dobroslava Menclová typově za nejsložitější z této skupiny. Dle jejího výkladu vznikaly všechny části hradu ve stejném období. Jádrem hradu bylo tvořeno částí obytnou s podélným prostorným nádvořím, dále vstupním prostorem s velkou věží a příhradkem na východní straně. Do příhradku se vstupovalo ze severního předhradí a to po dřevěném částečně padacím mostě. V příhradku se v nároží ve tvaru bašty nacházela studna, k jeho jižní zdi pak přisedalo dvoupatrové stavení, v jehož přízemí byly umístěny stáje. Nad nimi pak obydlí pro čeledě. Hlavní část vstupního prostoru zaujímala velká válcová věž o průměru větším než 10 m, stěnou silnou 3,6 m a výškou přesahující dodnes zachovalých 18 m. „Těsná vnitřní šachta, předělena rovnými stropy v čtyři patra, ve spodní části zcela bez otvorů, bývala přístupná z ochozu přilehlé hradní zdi jen po pavlači hrotitým portálem v plastickém rámu, prolomeném z jihu ve výši třetího patra. Se severní a východní hradbou vnitřního hradu byla věž spojena příčnými zdmi, uzavírajícími samostatnou vstupní část, v níž byla dodatečně po levé straně brány vykrojena vrátnice. Celá vstupní část dostala pak rovný

¹²⁹ DURDÍK, Tomáš – BOLINA, Pavel: *Středověké hrady v Čechách a na Moravě*, Praha 2001, s. 100–101.

¹³⁰ MENCLOVÁ, Dobroslava: *České hrady I.*, Praha 1972, s. 130–133.

strop a nad ním ještě patro, dnes už zbořené, po němž zbyly jen otvory po stropních trámech“¹³¹ Do nádvoří zahrnujícího i obytnou část se posléze vstupovalo pěšky, kolem velké věže. Na severním konci tohoto nádvoří, jež je ve výšce 2. patra vzhledem k předhradí, přiléhá k hradební zdi menší obytný palác s přízemím o dvou místnostech a patrem určeným zřejmě jenom k obraně. Na jižní straně můžeme pak vidět pozůstatky velkého paláce, hlavní obytné budovy celého hradu, postavené na konci skalního ostrohu a tedy na straně nejvíce přírodou chráněné. Dle Dobroslavy Menclové měl palác čtyři podlaží, přičemž přízemí a první patro bylo příčkami rozděleno na tři místnosti, v druhém patře se rozkládal velký sál. Místnosti v prvním patře byly nejspíše z venkovní strany propojeny dřevěnou pavlačí, druhé patro bylo přístupno schodištěm v tloušťce zdi. Dobroslava Menclová na základě rozboru jednotlivých architektonických znaků označuje hrad Valdek za jeden ze slohově nejpodobnějších českých hradů s hrady hesenskými¹³² (Obrazová příloha, obr. 5 a obr. 6).

Tomáš Durdík, jak už bylo řečeno, zastává názor, že v jedné stavební fázi vznikla válcová věž, velký palác a hradební opevnění; ostatní části hradu, tedy malý palác a příhradek vznikaly až ve stavebních fázích pozdějších. Dobroslava Menclová naproti tomu tvrdí, že všechny zmíněné části vznikaly současně. Celková podoba hradu, jak jej známe dnes, byla tak předem stanovena. Oba tyto autoři ovšem vycházejí z předpokladu, že součástí hradu byla již od počátku velká válcová věž. Článek Františka Záruby, uveřejněný roku 2012 v Časopisu společnosti přátel starožitností, ukazuje fáze stavby ve zcela jiném světle. Zabývá se zde relikty původní kulísové brány vedoucí do jádra hradu, které byly odhaleny na sklonku minulého století destrukcí zdiva. Právě tento detail byl ve většině případů archeology opomíjen.

Podle článku Františka Záruby prošel Valdek několika stavebními fázemi s větším časovým odstupem. Jím předkládaný základní popis hradu se v zásadě shoduje s popisem Augusta Sedláčka, Tomáše Durdíka i Dobroslavy Menclové. Podle nich měl hrad už od první stavební fáze, tedy zhruba od poloviny 13. století, základní dvoudílnou dispozici, kterou si následně udržel i po další období. Hlavní část hradu byla vystavěna na nejvyšší části výběžku, na přístupové straně před hradem se pak rozkládalo rozměrné předhradí. Celá tato část byla oddělena od ostatní výšiny příkopem a mohutným násepem. Archeologicky velice zajímavá je situace na severozápadní straně, kde můžeme sledovat násep, který

¹³¹ MENCLOVÁ, Dobroslava: *České hrady I.*, Praha 1972, s. 145.

¹³² Tamtéž, s. 145–147.

se od ostatních značně liší. Táhne se po celé severozápadní straně a je tvořen z nasucho kladených kamenů. Jedná se tak patrně o nejstarší zbytek původní zástavby tohoto místa.¹³³

V popisu dalších fází výstavby Valdeka se však František Záruba s ostatními rozchází. Zastává názor, že hrad prodělal řadu stavebních proměn a k jeho dnešní podobě vedl složitý vývoj. Soudí tak dle nálezů jihovýchodně od věže, kde byly v důsledku destrukce zdiva, způsobené zřejmě hloubkovou sondou Jana Muka, odhaleny zbytky po vytrhaném ostění brány. Jde současně o místo, kde se střetávají tři zdiva různého stáří. Velice pravděpodobně se tak jedná o nejstarší hradní bránu komplexu.¹³⁴

Po přihlídnutí k tomuto i dalším nálezům můžeme tedy za nejstarší část hradu označit jižní palác a přilehlé úseky hradby táhnoucí se podél nádvoří. Do hradu se vstupovalo z mladšího prvního nádvoří na východní straně, kde se s největší pravděpodobností původně rozkládalo pouze předhradí se studnou. V této etapě byl jižní palác o patro nižší než v etapách pozdějších. Na jeho koruně se táhl obranný ochoz s cimbuřím, které pokračovalo i na přilehlých částech hradby. K výstavbě mohutné okrouhlé hradní věže došlo podle archeologických nálezů rovněž až v dalších fázích výstavby. „Na jejím povrchu se totiž nenalézají žádné pozůstatky zapojení do hradby, což vzhledem k tomu, že povrch věže má dosud dobře zachované původní omítky, je velmi silný důkaz o tom, že věž vznikla jako volně stojící“. Stejně tak kamenické články, které byly nalezeny ve zdivu věže, svědčí o tom, že věž byla postavena později, podle odborníků nejspíše na konci 13. století.¹³⁵

V případě Valdeka se tedy podle Františka Záruby rozhodně nejedná o hrad bergfritového typu, ale „šlo o hrad, který stál na pomezí hradu typu s plášťovou zdí a palácem jako hlavní obrannou a obytnou budovou. Na první možnost by poukazovalo použití masivní plášťové zdi o šířce 2m a druhé variantě odpovídá výraznější uplatnění hmoty paláce, který přece jen svou střešou přesahoval hradební ochoz a vystupoval na úroveň ostatních hradeb, což ale mohlo být dáno konfigurací skalního podloží.“¹³⁶ Na území Podbrdsko nalezneme i několik dalších hradů s podobnou dispozicí. Jedná se například o blízký hrad Řebřík.¹³⁷

Dle tvrzení Františka Záruby si Valdek tuto podobu nějakou dobu udržel, jednalo se však jen zhruba o dvě desetiletí. Poté byla významně posílena především jeho obrana. Vznikl nový pás hradeb a současně s ním zanikla již zmiňovaná brána na východní straně hradu.

¹³³ SEDLÁČEK, August: *Hrady, zámky a tvrze království českého, díl VI., Podbrdsko*, Praha 1995, s. 169.

¹³⁴ ZÁRUBA, František: *Valdek – příspěvek k poznání stavebního vývoje hradu*, in: *Časopis společnosti přátel starožitností* 4/2012, s. 202–203.

¹³⁵ Tamtéž, s. 204.

¹³⁶ Tamtéž, s. 205.

¹³⁷ Tamtéž, s. 206.

Nová brána byla postavena v nové části opevnění na severní straně. Přes příkop vytesaný ve skále od ní vedl dřevěný most na hradní předhradí. Cesta do jádra hradu pak procházela další branou prorazenou v šířce původní pláštěvé hradby na severní straně hradu. Tato brána se nacházela pravděpodobně na místě pozdější okrouhlé věže, o jejím přesném umístění však nemáme přímé doklady.

V další stavební fázi získal Valdek svou dnešní dominantu, velkou okrouhlou věž. Kamenické články, které byly nalezeny v jejím zdivu, pak mohly pocházet ze zbourané severní brány. Ostatně i Tomáš Durdík připouští obtížnost datace okrouhlého bergfritu s přihlédnutím právě na gotický architektonický článek ve spodní části jeho pláště.¹³⁸ Závěry archeologů tak v zásadě narážejí na problematiku datace hradebního zdiva v souvislosti s nedostatečnou úrovní provedených výzkumů. Důvodem pro pozdější dostavení válcové věže mohla být dle Františka Záruby nejen její obranná funkce, ale možná také snaha přizpůsobit starší hrad nejnovějším trendům, které se v té době prosazovaly v oblasti Podbrdská.¹³⁹ V tomto období došlo rovněž k modernizaci hradního opevnění. Hradby byly nyní zvýšeny a opatřeny obrannými dřevěnými ochozy. Na levé straně od nového vstupu do hradu byla vystavěna dělicí příčka, díky níž vzniklo menší nádvoří, v této příčce se také nacházela brána do jádra hradu. Tuto významnou přestavbu můžeme datovat přibližně do počátku 14. století, nejpozději do 30. let 14. století. V této fázi tedy Valdek nabývá podoby hradu bergfritového typu.¹⁴⁰

V průběhu 30. let 14. století přechází Valdek z majetku Zajíců z Valdeka a následně rychle střídá majitele především z řad nižší šlechty. Stavební vývoj se však ani v této fázi nezastavuje. „V druhé polovině 14. století nebo na počátku 15. století byl přestavěn a zvětšen palác (snad za Jana z Leskova). Jako nejmladší se jeví opevnění dolního nádvoří s novou vstupní branou, které asi vzniklo až po husitských válkách.“¹⁴¹ Valdek tak získal svou konečnou podobu s novou branou na severní straně východního nádvoří, za níž se cesta lámala doprava, procházela menší brankou a stáčela se směrem vlevo kolem hradní věže až do centra hradu (Obrazová příloha, Obr. 7–11).

I přes evidentní modernizační snahy se s pozdějšími, čím dál nepokojnějšími lety, změnou životního stylu a módních trendů, staly široké valdecké zdi pro nové majitele nepohodlnými. Údržba hradu stála rok od roku více a tak vysoké náklady na již nevyužívané

¹³⁸ DURDÍK, Tomáš: *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*, Praha 1999, s. 578.

¹³⁹ ZÁRUBA, František: *Valdek – příspěvek k poznání stavebního vývoje hradu*, in: *Časopis společnosti přátel starožitností*, 4/2012, s. 206.

¹⁴⁰ ZÁRUBA, F.: *Valdek – příspěvek k poznání stavebního vývoje hradu*, in: *Časopis společnosti přátel starožitností* 4/2012, s. 206.

¹⁴¹ Tamtéž, s. 207.

sídlo se zdály zbytečné. To jako u mnoha dalších hradů vedlo k postupné zkáze jedné z dominant kraje (Obrazová příloha, Obr. 12–14).

5. 2. Hrad Žebrák

Zřícenina hradu Žebráka je neodmyslitelně spjata se synem císaře Karla IV. králem Václavem IV., který si toto místo velice oblíbil a trávil zde mnoho času. Mezi přednosti tohoto sídla pro vášnivého lovce Václava IV. patřila nejen jeho blízkost k hlavním městu Praze, ale především hluboké lesy, které celou oblast obklopovaly a pozvolna přecházely v křivoklátský lovecký hvozď. Hrad se však stal královským majetkem až v roce 1336, kdy jej i s okolními vesnicemi Zbyněk Zajíc ze Žebráka přenechal králi Janovi výměnou za menší, ale výnosnější panství Budyňské.¹⁴²

Zakladatelem hradu byl, stejně jako u Valdeka, někdo z rodu Buziců. Dle Augusta Sedláčka můžeme za stavitele hradu považovat Přibyslava ze Žebráka. „Podle jména patřil pán tento k rodu Buziců erbu sviní hlavy, kteréžto, nemajíce lepších a starších dokladů, za zakladatele hradu pokládati musíme. Plán Žebráka, který má málo obydlí a za to čtyři věže a hradeb měl dosti, svědčí o velmi starém původu, a zdá se nám skorem, že v tu dobu, kde se poprvé Žebrák připomíná, již hrad stával.“¹⁴³ Připouští však, že není zcela jasné, zda první vznikl hrad a následně byla založena i vesnice nebo bylo-li tomu naopak. Právě pozdější založení hradu, který měl dostat název po blízké vesnici, prosazuje Dobroslava Menclová.¹⁴⁴ V tom případě by zakladatelem hradu mohl být Oldřich Zajíc z Valdeka či jeho syn Oldřich Sedláček pojmenování Žebráka považuje za topické „t. j. místu patřící, které se tak jmenovalo ještě před založením osady, ať si to byl hrad nebo městečko.“¹⁴⁵ Dle mého soudu lze uvažovat i o pojmenování hradu podle skalního žebra, na kterém se vypíná a které této stavbě udává základní rysy. Obdobím, kdy byl Žebrák postaven, byl, jak tvrdí archeologové, konec 13. století.¹⁴⁶ Zřejmě tedy až po dostavení hradu Valdeka.

Samotný hrad je postaven na křemencovém ostrohu nad soutokem Mlýnského a Červeného potoka ve vzdálenosti asi 2 km od obce Žebrák.¹⁴⁷ Jelikož se spodní část ostrohu, na které hrad stojí, nachází v údolí, je z celého hradu z dálky viditelná jen velká válcová věž. August Sedláček považoval za hlavní obrannou složku hradu rybníky obklopující rovněž

¹⁴² SEDLÁČEK, August: *Hrady, zámky a tvrze království českého, díl VI., Podbrdsko*, Praha 1995, s. 148.

¹⁴³ Tamtéž, s. 148.

¹⁴⁴ MENCLOVÁ, Dobroslava: *České hrady I.*, Praha 1972, s. 335.

¹⁴⁵ SEDLÁČEK, August: *Hrady, zámky a tvrze království českého, díl VI., Podbrdsko*, Praha 1995, s. 148.

¹⁴⁶ DURDÍK, Tomáš: *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*, Praha 1999, s. 641.

¹⁴⁷ MENCLOVÁ, Dobroslava: *České hrady I.*, Praha 1972, s. 335.

předhradí a umožňující přístup jen po svých hrázích.¹⁴⁸ Stavbu těchto rybníků ovšem klade Tomáš Durdík až do doby Václava IV., kdy jsou spolehlivě doložitelné.¹⁴⁹ Nicméně ráz krajiny a přítomnost soutoku dvou potoků dle mého názoru vnukla stavitelům tuto velice výhodnou možnost obrany již mnohem dříve. Úzké křemencové bradlo dovolovalo jen jediné stavební řešení a to lineární řazení jednotlivých objektů.¹⁵⁰ Kvůli malé šířce staveniště tak například nebylo v dispozici místo ani na klasické prostorné hradní nádvoří.¹⁵¹ Podle Tomáše Durdíka vychází hradní stavba z bergfritové dispozice. Ta je ovšem značně pozměněna právě v důsledku přírodních podmínek.¹⁵² V případě hradu Žebráka se dokonce jedná o v současné době nejstarší příklad hradu bergfritového typu, u něhož byla dodatečně vybudována ještě další, menší věž.¹⁵³ Jak bylo u hradů šlechty typické, tvořilo nejstarší fázi hradu jádro a předhradí. „V čele stála menší okrouhlá věž, za níž následovalo nevelké vstupní nádvoří uzavřené na opačné straně bergfritem. Ten musela obklopit plášt'ová zeď, aby bylo možno dojít do paláce za věží. Dvouprostorový palác měl přední část položenou o něco výše a níže situovanou zadní čtvercovou místnost bylo možno dosáhnout pomocí chodbičky v síle zdi. V dochovaných úrovních byl tento palác plochostropý. Jádro na konci bradla obklopilo ze tří stran předhradí položené u paty skalního útvaru.“¹⁵⁴

Od roku 1336 byl Žebrák králem Janem Lucemburským často zastavován, až jej někdy po roce 1341 začal využívat Janův mladší syn Jan Jindřich. Ten si zde vytvořil jakési přechodné sídlo potom, co byl v roce 1341 zapuzen svou manželkou Markétou Tyrolskou. Právě za Jana Jindřicha prodělal Žebrák významnější úpravy, jelikož časté zastavování příliš nepřispívalo celkovému stavu budov a opravy byly velmi nutné. Tak byla například na místě staré zpustlé hradní kaple vystavena kaple nová, zasvěcená sv. Apolináři a sv. Markétě.¹⁵⁵ V roce 1351 zde trávil se svou rodinou Vánoce český král a římský císař Karel IV., tento pobyt však nebyl nijak radostný. Králův prvorozený sotva dvouletý syn zde onemocněl a již 30. prosince zemřel. Pro Karla IV. to jistě byla velká rána a není se proto čemu divit,

¹⁴⁸ SEDLÁČEK, August: *Hrady, zámky a tvrze království českého, díl VI., Podbrdsko*, Praha 1995, s. 140.

¹⁴⁹ DURDÍK, Tomáš: *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*, Praha 1999, s. 641.

¹⁵⁰ Tamtéž, s. 641.

¹⁵¹ DURDÍK, Tomáš – BOLINA, Pavel: *Středověké hrady v Čechách a na Moravě*, Praha 2001, s. 103.

¹⁵² DURDÍK, Tomáš: *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*, Praha 1999, s. 642.

¹⁵³ DURDÍK, Tomáš – BOLINA, Pavel: *Středověké hrady v Čechách a na Moravě*, Praha 2001, s. 103.

¹⁵⁴ DURDÍK, Tomáš: *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*, Praha 1999, s. 641.

¹⁵⁵ SEDLÁČEK, August: *Hrady, zámky a tvrze království českého, díl VI., Podbrdsko*, Praha 1995, s. 149.

že v příštích letech nepatřil Žebrák k hradům, kde by se rád delší dobu zdržoval.¹⁵⁶ To však nelze říci o jeho druhorozeném synovi, pozdějším králi Václavu IV. Právě za vlády Václava IV. se Žebrák dočkal největší přestavby. Kvůli častému pobytu krále na tomto sídle, kde rovněž přijímal návštěvy i vydával listiny, musel být hrad přizpůsoben novým módním trendům i vzrůstající potřebě dobové šlechty na luxus a komfort, aby byl dostatečně reprezentativním sídlem. Přestavba se týkala takřka celé stavby. „Měnilo se i základní určení jednotlivých částí dispozice; z původního předhradí se např. stal dolní hrad.“¹⁵⁷ Do jednoho palácového komplexu bylo sceleno jádro hradu. Byl zde vystavěn nový palác, jenž vyplnil bývalé nádvoří. Rekonstrukce se dočkal i palác starý, který byl prodloužen a vybaven ústředním teplovzdušným vytápěním. „V patře nyní obsahoval velký sál s obdélníkovými okny, klenutou místností spojenou s přízemím šnekovým schodištěm a dalšího prostoru v rozšíření.“¹⁵⁸ Fasáda velké věže byla pokryta iluzivním kvádrováním z maltových rámců a její výška ještě vzrostla přístavbou, zřejmě obytného charakteru. Kvůli přístavbám musel být o několik metrů posunut i samotný vstup. Stavělo se ve všech částech hradu, přístavby se táhly dokonce i přes nejužší část hřebenu spojující obytné prostory s hradní kaplí. „V takto nádherně přestavěném hradě nebylo místo pro hospodářské objekty a pro tento účel musela při jižním boku dispozice vzniknout nová část s provozními objekty.“¹⁵⁹ I po mohutné přestavbě a rekonstrukci prováděné dvorskou hutí, která z hradu učinila jednu z nejnádhernějších rezidencí v zemi,¹⁶⁰ přestal hrad brzy plnit svůj účel a král Václav IV. zatoužil po hradě novém, který by lépe splňoval všechny jeho nároky. Na stavbu nového hradu si vybral druhou, vyšší část skalního ostrohu, na jehož vrcholu nechal vystavět majestátní a velice moderní hrad Točnick. Vzniklo tak neobvyklé souhradí Žebrák – Točnick, jež je dominantou zdejší krajiny dodnes (Obrazová příloha, obr. 15).

Po smrti Václava IV. připadl Žebrák jeho bratru Zikmundovi, ten však jej již roku 1421 nechal zastavit „Erkingerovi ze Seinsheimu a na Švarcenberce, předku nynějšího knížecího rodu Švarcenberského, avšak k zápisu majestátem stvrzenému došlo teprve r. 1422 dne 9. září.“¹⁶¹ V následujících letech se držitelé hradu často měnili. Prameno však dbalo o jeho údržbu a potřebné rekonstrukce. „Roku 1532 král Ferdinand jedá z Prahy noclehoval

¹⁵⁶ SEDLÁČEK, August: *Hrady, zámky a tvrze království českého, díl VI., Podbrdsko*, Praha 1995, s. 150.

¹⁵⁷ DURDÍK, Tomáš – BOLINA, Pavel: *Středověké hrady v Čechách a na Moravě*, Praha 2001, s. 185.

¹⁵⁸ DURDÍK, Tomáš: *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*, Praha 1999, s. 641.

¹⁵⁹ Tamtéž, s. 642.

¹⁶⁰ Tamtéž, s. 642.

¹⁶¹ SEDLÁČEK, August: *Hrady, zámky a tvrze království českého, díl VI., Podbrdsko*, Praha 1995, s. 155.

na Žebráce (v městečku? na hradě?). I zapálilo se tam a hořelo, že král sotva z toho ohně vyše, a shořelo mu tu něco klenotů, koní, mezků a lidí. Odjížděje pak odtud, promluvil: ‚O pessime mendace, tota me nocte turbasti.‘ (O přebídný žebráku, po celou noc jsi mě strašil.) (in: Dačický I. 67.) Spisovatelé dějin vztahují požár tento na hrad Žebrácký a dovozují z toho, že od té doby pust stál; přece však tolik jest jisto, že Žebrák od té doby pustl stále a třeba i neshořel r. 1532, zajisté potom od pánův opuštěn byl.¹⁶² Ještě horší újmu pak hrad utrpěl za Volfa staršího Krajíře z Krajku, který jej držel od roku 1534. Ten snad ve snaze najít zde poklady, ukryté po smrti krále Václava IV., nechal velkou část hradu pobořit.¹⁶³

Oba hrady, Žebrák i Valdek, dávná sídla kdysi významných odnoží rodu Buziců, byly tak zanechány svému osudu přibližně ve stejné době, tedy na počátku 16. století. Od té doby je čekal jen postupný rozpad a zánik. Jistého „uznání“ se jim snad dostalo až na počátku 19. století, kdy se oba dva staly oblíbenými hrady českého básníka Karla Hynka Máchy, jak je obecně známo. Hrad Žebrák se ve 20. století dočkal částečné rekonstrukce a je v dnešní době plně přístupný a hojně navštěvovaný. Naproti tomu Valdek uprostřed brdských lesů na důkladnou rekonstrukci i podrobný archeologický průzkum stále čeká (Obrazová příloha, obr. 16).

¹⁶² SEDLÁČEK, August: *Hrady, zámky a tvrze království českého, díl VI., Podbrdsko*, Praha 1995, s. 159.

¹⁶³ Tamtéž, s. 159.

6. Zbožné fundace pánů z Valdeka – klášter Zvěstování Panny Marie a Svaté Dobrotivé na Ostrově

Křesťanství hrálo v životě středověkého člověka významnou roli. I díky přijetí křtu se rod Přemyslovců zařadil mezi křesťanská knížata, což upevnilo jeho hegemonii na území Čech. Křesťanství se stalo ideovou oporou i při vzniku středověkého státu. V zájmu začlenění Čech mezi země latinské civilizace a kultury bylo nutné vybudování zemské církevní organizace. Od Bořivojova křtu na Velké Moravě bylo tak celé přemyslovské území, zvláště od 11. a 12. století, systematicky pokrýváno sítí kostelů, ve starších dobách často těsně spjatých s hradskými centry. Zakládání kostelů bylo nejprve pouze v režii přemyslovských knížat. V 11. a zejména pak ve 12. století však začali přední velmoži země svá knížata napodobovat a zakládat kaple a kostely z vlastní iniciativy. Ke stejné situaci došlo i při výstavbě klášterů. I ty byly od konce 10. století zakládány z popudu panovníka a pro své zaopatření byly nadány podíly na knížecích důchodech, půdou i lidmi a dalšími peněžními příjmy. Nejranější šlechtické klášterní fundace se začaly objevovat až ve 12. století.¹⁶⁴

Založení kláštera se stejně jako výstavba majestátních hradů stalo jedním ze způsobů reprezentace vyšší šlechty. Šlechtický rod se tak zařadil do okruhu těch, kteří jsou dostatečně majetní na to, aby si takovéto založení mohli dovolit. Vybudování kláštera bylo v zásadě vztahem recipročním, jednalo se o směnu časného za věčné. Zakladatel, podporovatel a donátor si za svou štedrost „kupoval“ trvalou připomínku sebe a svého rodu. Kromě deklarace sociálního statutu rodiny zakladatele sloužily kláštery často i jako rodové nekropole, jejichž účelem byla demonstrace kontinuity rodu. Jak už bylo řečeno, podnět a inspiraci k zakládání klášterních institucí nacházeli šlechtici u panovníka, který byl jejich vzorem a jemuž se chtěli svým stylem života co nejvíce připodobnit. I při volbě řádů se zakladatelé mnohdy řídili preferencemi svých knížat. První kláštery byly výlučně benediktinské, ve 12. a 13. století se staly „módními“ především cisterciáci, často spojovaní

¹⁶⁴ SOMMER, Petr: *Začátky křesťanství v Čechách. Kapitoly z dějin raně středověké duchovní kultury*, Praha, Praha 2001.; SOMMER, Petr – TŘEŠTÍK, Dušan – ŽEMLIČKA, Josef: *Přemyslovci: budování českého státu*. ed. P. Sommer, D. Třeštík, J. Žemlička, spolupráce: P. Mašková, R. Novotný, Praha 2009.; SOMMER, Petr: *Svatý Prokop. Z počátků českého státu a církve*, Praha 2007.; SOMMER, Petr – TŘEŠTÍK, Dušan – ŽEMLIČKA, Josef: *Čechy a Morava*, in: *Christianizace a utváření křesťanské monarchie. Skandinávie, střední Evropa a Rus v období 10.–12. století*, ed. N. Berendová, Praha 2013, s. 219–261.

s kolonizačními snahami. Století čtrnácté je následně vrcholem pro řád augustiniánský a v pohusitském období se největší oblibě vyšší šlechty těšili františkáni.¹⁶⁵

Stejně jako řada jiných šlechtických rodů i Zajícové z Valdeka se stali zakladateli kláštera. Fundátorem byl v tomto případě Oldřich Zajíc z Valdeka, Oldřichův syn. Otázka počátku kláštera Zvěstování Panny Marie na Ostrově však není zcela jasná. V mnoha publikacích nalezneme tvrzení, že klášter na Ostrově byl prvním klášteřem řádu augustiniánů na našem území, založený nejspíše roku 1262 či 1263.¹⁶⁶ V kronikách se objevuje první zmínka o tomto klášteře poměrně pozdě, a to až u Václava Hájka z Libočan, který připojuje barvitě vyprávění o okolnostech, které měly založení kláštera provázet. Dle legendy měl Oldřich Zajíc roku 1262 neobvyklé vidění. Za svítání zjevili se u jeho lože dva muži ušlechtilé postavy, kteří mu sdělili, že Bůh ví, na co Oldřich myslí a čeho si žádá a vyzvali ho, aby se ustrojil a následoval je. Oldřich pak, při východu z ložnice, následující oba muže, byl zachvácen větrem, jenž ho odnesl do velikého zalesněného údolí. Tam spatřil překrásnou pannu. Jeho průvodci ho upozornili, že se jedná o Pannu Marii, „kteráž ty často prosíš, aby se za tebe před svým Synem přimluvila.“ Ona sama následně Oldřicha vyzvala, aby „rozkázal postaviti na místě tomto, kdež mne státi vidíš, klášter k poctivosti jména mého. A za to budeš míti od Syna mého, Pána tvého, kterémuž rád slaužíš, hojnou odplatu.“ Po těchto slovech Panna Maria i dva muži zmizeli a Oldřich zůstal na louce osamocen. Poznamenal tedy místo svého vidění a vydal se pěšky zpět k hradu Valdeku. Po návratu ještě téhož dne odjel požádat krále Otakara o svolení ke stavbě kláštera, přičemž mu celou příhodu popsal. Otakar se stavbou kláštera souhlasil a tak Oldřich „bez meškání na tom místě nazajtří po slavnosti Zvěstování P. Marie, t. j. 26. den měs. března, klášter slavný sám svú rukú založiv, postaviti rozkázal, bohatě jej nadav. Kázal do něho uvésti (tak jakž jemu bylo ve snách od anděla oznámeno) bratry poustevníky řádu sv. Augustyna.“¹⁶⁷ Dle Hájka byl tedy klášter založen roku 1262, a to pro řád augustiniánský. Stejnou pověst přejímá od Hájka i Bartoloměj Paprocký¹⁶⁸, který ve svém díle navíc uvádí přepis listiny, již sám četl, vydané 13. května 1263 na hradě Valdeku, v níž

¹⁶⁵ CHARVÁTOVÁ, Kateřina: *Počátky cisterckých klášterů v Čechách*. in: 900 let cisterciáckého řádu: sborník z konference konané 28.–29. 9. 1998 v Břevnovském klášteře v Praze, Praha 2000, s. 65–78.; ŠIMŮNEK, Robert.: *Reprezentace české středověké šlechty*, Praha 2013, s. 67–106.

¹⁶⁶ VLČEK, Pavel – SOMMER, Petr – FOLTÝN, Dušan: *Encyklopedie českých klášterů*, Praha 1997, s. 691–693.; FAIX, William Stanislav.: *Poutní místo Svatá Dobrotivá*, Praha – Zaječov 1999.; TÁBORSKÝ, Josef: *Kdo byla sv. Dobrotivá? Příspěvek k dějinám kláštera augustiniánů poustevníků v Zaječově*, in: Podbrdsko: sborník Státního okresního archivu v Příbrami, ed. J. Šárová, 2005, č. 12, s. 24–32.

¹⁶⁷ VÁCLAV HÁJEK Z LIBOČAN: *Kronika česká. Čechy královské. r. 1254–1347*, díl IV., ed. V. Flajšhans, Praha 1933, s. 34–36.

¹⁶⁸ BARTOLOMĚJ PAPROCKÝ Z GLOGOL: s. 67.

pražský biskup Jan III. z Dražic potvrzuje založení kláštera augustiniánů poustevníků na Ostrově. Oldřich z Valdeka v této listině daruje zmíněnému klášteru v první řadě místo, na němž je samotný klášter postaven, dále pak vesnice Ostrov a Kváň. A rovněž svůj majetek ve vesnici Všeradice, zahrnující například pole a pastviny i zalesněná území. Klášternímu převorovi a bratrům poskytuje též právo těžit cenné kovy, pokud budou na zmíněném území nalezeny.¹⁶⁹ Je ovšem nutno říci, že tato listina je mnoha badateli považována za falzum a ostatně ani Hájkova kronika není zcela důvěryhodná. Jak už bylo řečeno, otázka vzniku kláštera je složitější, podle jiných autorů byl totiž tento posléze augustiniánský klášter, založen původně pro řád vilemitů o několik let dříve.¹⁷⁰

Vilemité se jako jedno z nejstarších eremitských společenství ustavili v Itálii na přelomu 12. a 13. století. Za duchovního otce vilemitů je považován sv. Vilém Malavalle, po jehož smrti v roce 1157 vzniklo v Toskánsku a okolí několik poustev. Původně pouze volně spojená vilemitská eremitoria se postupem času přetvořila v ústředně řízený řád, o němž se papežské listiny zmiňují od roku 1211. Velkou podporu projevil tomuto řádu papež Inocenc IV. (1243–1254), po jehož zvolení se řád začal rychle šířit. Zřejmě již v této době se vilemité objevují i v Čechách, přičemž nejstarší kláštery vznikaly především v odlehlých zalesněných oblastech. Augustiniáni eremité měli osud velice podobný. I jejich počátek můžeme najít ve 12. století a i jim se dostalo velké podpory Inocence IV., za jehož pontifikátu se významně rozšířili. Za Inocencova nástupce, Alexandra IV., došlo však, nejvíce v řádu vilemitů, ke krizi. I proto bylo rozhodnuto o sjednocení eremitských řádů. V dubnu 1256

¹⁶⁹ BARTOLOMĚJ PAPROCKÝ Z GLOGOL: s. 67–68., uvedeno rovněž v CDB, V/1, č. 381, s. 565–567. „Nos vero piis et favorabilibus petitionibus huiusmodi benignum, sicut decet, assensum impartiri volentes tenore praesentium protestamur, quod praemissus dominus Vlricus de Valdek in nostra et venerabilis fratris nostri Jatuesiae episcopi ac testium suprascriptorum praesentia donationem, quam pietatis intuitu priori et fratribus praefatis de Ostrov fecerat, expressis nominibus omnium rerum, quas eis donaverat, voce propria publicavit, videlicet primo praecipuum locum, in quo ecclesia et monasterium dictorum fratrum situm habet, Ostrov scilicet, item Ostrov et Kvan villas, et quidquid idem nobilis habuit istius donationis tempore in Visseradic, cum universis agris, campis, pratis, nemoribus atque sylvis et omnium aliis pertinentiis suis memoratis priori et fratribus ac etiam usus metalli cuiuscunque, quod in antedictis possessionibus vel earum parte concigerit aliqua reperi, dedit liberaliter et concessit, ab ipsis et eorum secessoribus iure haereditario possidendas in perpetuum, nihil iuris sibi suisque haeredibus reservans in monasterio eodem et bonis jam dictis, praeter hoc solum, quod ipse et sui haeredes propriis laboribus et expensis toto posse defendent monasterium divinae retributionis intuitu et omnia bona ista et alia, quae dicto monasterio devotione fidelium in posterum conferentur; et donationem hanc piam, laudabilem et honestam dignis a Domino laudibus commendent, auctoritate, qua fungimur, confirmamus.“

¹⁷⁰ MAUR, Eduard: *Vilemitská epizoda v Čechách*, in: *Od knížat ke králům*, Sborník u příležitosti 60. narozenin Josefa Žemličky, ed. E. Doležalová, Praha 2007, s. 237–253.; ŠIMŮNEK, Robert.: *Reprezentace české středověké šlechty*, Praha 2013, s. 67–106.

tak vznikl za účasti delegátů a jejich souhlasu řád nový, nazvaný augustiniáni poustevníci. Řád byl následně potvrzen papežskou bulou ze dne 9. dubna 1256.¹⁷¹ Po tomto sloučení řádů začaly některé kláštery přecházet k řeholi nového řádu augustiniánů poustevníků. Přičemž některé z těchto klášterů přešly k nové řeholi dobrovolně, jiné však byly vilemitům odebrány. V důsledku těchto přechodů a odebrání došlo opět k dalšímu sporu mezi vilemity a řádem augustiniánským. Deset let trvající neshody vyřešila bula papeže Klimenta IV. *Ea quae iudicio* z 30. srpna 1266.¹⁷² Na základě ní bylo rozhodnuto, které z odebraných vilemitských klášterů mají zůstat augustiniánům a které mají být navraceny řádu vilemitů. V této bule se mimo jiné hovoří i o dvou kláštorech v Čechách, které mají nadále patřit řádu augustiniánů. A to „(de) Vallis sancti Johannis de Bivonia“ a „de Insula sancte Marie Pragensis dioecesis“. Tedy právě Ostrov a další z posléze augustiniánských klášterů Pivoň.¹⁷³

I když, jak už bylo řečeno, je Hájkova kronika i Paprockým uvedená listina „nevěrohodná“, bula papeže Klimenta IV. je bezesporu pravá. Můžeme si tak být jisti, že v roce 1266 již klášter Ostrov stál, a že byl tedy založen ještě před tímto rokem, a to pro řád vilemitský. Následně pak po podepsání unie, tedy po roce 1256, přešel do rukou augustiniánů. Založení kláštera mohlo tedy proběhnout již před rokem 1256, nelze však zavrhnout možnost založení pozdějšího. S přihlédnutím k faktu, že vilemitský řád se začal šířit za Alpy až v době pontifikátu Inocence IV., a to nejvíce po roce 1250, je nejpravděpodobnější umístění data založení kláštera mezi roky 1250 a 1256.¹⁷⁴

Taktéž i otázka doby přestupu kláštera k řádu augustiniánů není jednoduchá. Došlo k němu někdy mezi lety 1256 a 1266. Bližší časové určení je však v rovině dohadů. „Augustiniánský historik Mikuláš Crusenius roku 1623 píše k roku 1261 o tom, že toho roku „se mnozí z řezeňských poustevníků a ze sousedních míst (tj. klášterů) stěhují na místa vilemitů v Německu, do Seemanshausenu, Vallis Speciosa, Pivoně, Mindelheimu a na pražský Ostrov (tj. Ostrov pražské diecéze), na kterýchžto místech jsou po celý rok nuceni žít spolu s těmito

¹⁷¹ MAUR, Eduard: *Vilemitská epizoda v Čechách*, in: *Od knížat ke králům*, Sborník u příležitosti 60. narozenin Josefa Žemličky, ed. E. Doležalová, Praha 2007, s. 237–242.

¹⁷² CDB V/3, č. 1378, s. 258.

¹⁷³ MAUR, Eduard: *Vilemitská epizoda v Čechách*, in: *Od knížat ke králům*, Sborník u příležitosti 60. narozenin Josefa Žemličky, ed. E. Doležalová, Praha 2007, s. 242–244.; k této problematice se rovněž vyjadřuje Pavel Zahradník v ZAHRADNÍK, Pavel: *Stavební a historický vývoj kláštera řádu augustiniánů poustevníků ve Svaté Dobrotivé*, in: *Památky středních Čech, Časopis Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště středních Čech v Praze*, roč. 28, č. 1, 2014, s. 28.

¹⁷⁴ MAUR, Eduard: *Vilemitská epizoda v Čechách*, in: *Od knížat ke králům*, Sborník u příležitosti 60. narozenin Josefa Žemličky, ed. E. Doležalová, Praha 2007, s. 244.

vilemity.¹⁷⁵ V případě pravdivosti této zprávy převzali augustiniáni klášter v rozmezí kolem roku 1261 a nějakou dobu v klášteře žili společně s vilemity. Dalším dokumentem, který se k tomuto problému vztahuje, je bula papeže Urbana IV. ze dne 9. ledna 1263 adresovaná Přemyslu Otakarovi II. V této bule papež doporučuje českému králi převory a bratry eremitů sv. Augustina, kteří do jeho země přicházejí, a žádá je, aby jim poskytl ochranu.¹⁷⁶ Jako další doklad bychom mohli považovat již zmíněnou, Paprockým uvedenou, listinu ze 13. května 1263, která je ale mnoha historiky považována za falzum. Odborníci upozorňují zejména na neobvyklou skladbu listiny, která není pro biskupské kanceláře typická, dále pak na sporná jména svědků, u nichž jsou téměř bez výjimky uvedeny predikáty.¹⁷⁷ Rovněž je nutno si povšimnout faktu, že Oldřich Zajíc z Valdeka je zde uveden jako „Ulricus de Valdek“, tedy taktéž s predikátem, s nímž ho v jiných listinách nenalezneme. Stejně tak název hradu Valdeka se v této listině objevuje poprvé a to v této „jednoduché formě zápisu“. Podruhé se objevuje až v listině z 27. srpna 1307, vztahující se k Vilémovi z Valdeka, a to jako „Waldekke“.¹⁷⁸ Sám Paprocký ovšem listinu uvádí jako tu, „kterauž jsem četl na pergameně v takový smysl napsanou.“¹⁷⁹, z čehož by se s trochou nadsázky dalo usuzovat, že autor si listinu pouze přečetl a něco málo si poznamenal a až následně se snažil o její „znovusepsání“. Mohl se tak dopustit mnoha chyb, které posléze mohly být vyloženy jako důkazy o její nepravosti. K vyvrácení teorie, že byl klášter založen jako augustiniánský právě v roce 1263, jak z této listiny někteří usuzují, svědčí i fakt, že listina se primárně nevztahuje k samotné fundaci, nýbrž jde především o potvrzení darovaných statků.¹⁸⁰ Je tedy možné, že i Paprockého přepis je založen na pravdivém základu a existující listině. K osazení kláštera augustiniány tedy dle naznačených listin s velkou pravděpodobností došlo mezi lety 1261 a 1263. Dle mého soudu mohlo k převzetí kláštera dojít již v roce 1261, přičemž po určitý čas sdíleli augustiniáni klášter společně s vilemity. Pod vlivem papežské buly určené českému

¹⁷⁵ ZAHRADNÍK, Pavel: *Stavební a historický vývoj kláštera řádu augustiniánů poustevníků ve Svaté Dobrotivé*, in: Památky středních Čech, Časopis Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště středních Čech v Praze, roč. 28, č. 1, 2014, s. 29.; autor článku uvádí jako zdroj: N. Crusenius, *Monasticon Augustinienum*, Mnichov 1623, s. 129.

¹⁷⁶ CDB V/1, č. 364, s. 539.

¹⁷⁷ Více o rozboru listiny uvádí MAUR, Eduard: *Vilemitská epizoda v Čechách*, in: *Od knížat ke králům*, Sborník u příležitosti 60. narozenin Josefa Žemličky, ed. E. Doležalová, Praha 2007, s. 246.

¹⁷⁸ RBM II, č. 2138, s. 951.

¹⁷⁹ BARTOLOMĚJ PAPROCKÝ Z GLOGOL: s. 67.

¹⁸⁰ K tomuto problému se více vyjadřuje Eduard Maur, který ve svém článku uvádí i jednotlivé výklady; MAUR, Eduard: *Vilemitská epizoda v Čechách*, in: *Od knížat ke králům*, Sborník u příležitosti 60. narozenin Josefa Žemličky, ed. E. Doležalová, Praha 2007, s. 246.

králi mohl pak Oldřich Zajíc z Valdeka, který se v okolí krále pohyboval velice často a je tedy pravděpodobné, že se o této papežské žádosti dozvěděl, pojmout záměr „znovupotvrdit“ majetky Ostrovskému klášteru, nově augustiniánskému.

Velice zajímavý je také vývoj jména kláštera. Ve středověkých listinách je tento klášter označován nejčastěji jako „Insula“ či „Ostrov“. Tento název snad vznikl dle polohy kláštera uprostřed lesa nebo podle toho, že je obtékán potoky.¹⁸¹ Ovšem ve výše zmiňované listině z roku 1263 najdeme mezi darovanými statky vesnici jménem Ostrov, je tedy možné, že klášter získal své jméno dle blízké vsi. V tom případě by ale nebyl postaven v zalesněné „pustině“, což bylo u eremitských řádů běžnější. V pozdějších letech začal být klášter znám pod jménem Svatá Dobrotivá, a to z toho důvodu, že zde byly uchovávány ostatky této světice. Přesné datum přenesení ostatků do kláštera je opět nejasné, i když se všeobecně tradovalo, že k němu došlo roku 1327, kterýžto rok byl dodatečně vytesán i na portále do kaple sv. Dobrotivé.¹⁸² Rovněž místo, odkud byly ostatky převezeny, není jasně doloženo, přestože do všeobecného povědomí vstoupilo to, že byly ostatky přivezeny z Říma. Jisté ovšem je, že je přivezl a klášteru daroval Oldřich, svatovítský děkan a syn Viléma Zajíce z Valdeka. O převezení ostatků se k roku 1326 zmiňuje Václav Hájek z Libočan, jenž píše: „T. r. také poctivý otec Oldřich, děkan kostela Pražského, jenž byl syn vlastní někdy Vyléma z Valdeka, umřel a v Pražském kostele pochován. Ten někdy za dnuov života svého zpuosobil byl, do Čech že jest převezeno tělo sv. Dobrotivé, a on dal je bratřím řádu poustevnického do kláštera P. Marie, jenž jest na ostrově pod Valdekem. Kterýžto klášter byl někdy založil Oldřich Zajíc z Valdeka leta 1263. A též tělo odpočívá tu až do toho času. A z této příčiny klášter ten obdržal jméno klášter Sv. Dobrotivé.“¹⁸³ V této poznámce je tedy uvedeno, proč klášter přijal jméno sv. Dobrotivé. Ovšem chybí údaj o tom, odkud bylo tělo světice převezeno a z poznámky pouze vyplývá, že se tak stalo někdy před rokem 1326. Zmínku o této události nalezneme rovněž u Paprockého, který však uvádí téměř přesný přepis Hájka.¹⁸⁴ Hájkova kronika je v tomto případě nejstarším dokladem o translaci ostatků a o jasném datu přenesení ani o místě, odkud byly ostatky přeneseny, se zde ale nemluví.

¹⁸¹ MAUR, Eduard: *Vilemitská epizoda v Čechách*, in: *Od knížat ke králům*, Sborník u příležitosti 60. narozenin Josefa Žemličky, ed. E. Doležalová, Praha 2007, s. 245.

¹⁸² ZAHRADNÍK, Pavel: *Stavební a historický vývoj kláštera řádu augustiniánů poustevníků ve Svaté Dobrotivé*, in: *Památky středních Čech*, Časopis Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště středních Čech v Praze, roč. 28, č. 1, 2014, s. 29 .

¹⁸³ VÁCLAV HÁJEK Z LIBOČAN IV: s. 308.

¹⁸⁴ BARTOLOMĚJ PAPROCKÝ Z GLOGOL: s. 69. „Hájek při létu páně 1327 (zde se zmýlil v dataci) píše, že pan Oldřich z Háznburka, syn pana Wylima z Waldeka jsauce Děkanem Kostela Pražského umřel, a w Kosteले Pražském pochován: Ten byl někdy za dnuow života svého spůsobil, že

V tomto případě podává velice zajímavý náhled na problém Josef Táborský, který se ve své studii zabývá původem světice.¹⁸⁵ V první řadě uvádí, že „Pravděpodobně roku 1320 se svatovítský děkan Oldřich Zajíc vypravil na pouť do Říma a přinesl odtud ostatky panny a mučednice sv. Benigny, které před svou smrtí (1326) zaječovskému klášteru odkázal. Relikvie se na Ostrov, jak se místu říkalo, dostaly roku 1327.“ V poznámce ovšem dodává, že „O události zpravovala deska přibitá v konventním kostele, a ví o ní i většina starých kronikářů a dějepisců. Že Oldřich přinesl ostatky právě roku 1320, je – zdá se – dohadem Jiřího Krugeria.“¹⁸⁶ Rok 1320 jako rok přinesení ostatků je tedy rovněž nejistý a jak už bylo uvedeno, „staří kronikáři“ naopak píší, že darování proběhlo ještě před rokem 1326 a o Římu se pak nezmiňují vůbec. Můžeme tedy tuto dataci rovněž považovat za nevěrohodnou. Autor se ovšem více věnuje především samotné světici. Na základě průzkumu píše, že dle legendy byla sv. Benigna (česky sv. Dobrotivá) jednou z předních panen sv. Voršily. Sv. Voršila, dcera křesťanského krále z Británie, měla být provdána za syna krále pohanského. Se sňatkem souhlasila pod podmínkou, „že jí bude dáno k ruce deset vybraných panen a každé z nich tisíc služebnic, dostatečný počet lodí a lhůta tři let, které bude moci zasvětit svému panenství.“ Během těchto tří let, měl její nastávající přejít ke křesťanské víře. Flotila panen, k nimž se přidali i mnozí ctihodní muži, pak vyplula na moře a nesena větrem doplula až do Basileje. Odtud se celá skupina vydala pěšky do Říma „kde byla vlídně přijata Voršiliným krajanem, papežem Cyriakem. Ten pokřtil všechny panny, které dosud zůstávaly pohankami, a puzen božským zjevením odevzdal svůj úřad Ametovi, aby mohl spolu s Voršilinou družinou podstoupit mučednickou smrt, k níž se neodvratně schylovalo.“ Celá skupina, k níž se cestou přidávaly početné zástupy, nadále putovala až ke Kolínu nad Rýnem. Město však bylo obleženo Huny a poté, co Voršila odmítla nabídku k sňatku od hunského vůdce, byla zabita a ve smrti jí následovaly i všechny její průvodkyně. Mučednickou smrtí tak zahynulo všech 11 000 panen. Tento příběh se měl údajně odehrát v první polovině 5. století. Zda je tato legenda založena na reálných faktech či nikoli, není v tomto výkladu podstatné. Zajímavý je ovšem fakt, že při rozšiřování městského opevnění Kolína nad Rýnem mezi roky 1106 a 1108 bylo nalezeno mnoho kosterních pozůstatků. Jednalo se o kosti mužů, žen i dětí.

přivezeno bylo do Čech Tělo svaté Dobrotiwé, a dáno do Kláštera Ostrovského pod Waldekem založeného od Pana Oldřicha Zajíce z Házmburka, jakž výše dotčeno, a z té příčiny potomně ten Klášter slaul S. Panny Dobrotiwé.“

¹⁸⁵ TÁBORSKÝ, Josef: *Kdo byla sv. Dobrotivá? Příspěvek k dějinám kláštera augustiniánů poustevníků v Zaječově*, in: Podbrdsko: sborník Státního okresního archivu v Příbrami, 2005, č. 12, s. 24–32.

¹⁸⁶ Autor odkazuje na: CRUGERIUS, Jiří.: *Sanctorum pulverum Incltyi Regni Bohemiae*, Litomissliis 1669, s. 549.

Tyto pozůstatky byly následně přisouzeny mimo jiné právě 11 000 mučednic a začalo se po nich cíleně pátrat. Ve 13. století se tak dělo i za účelem obchodu, v důsledku čehož se ostatky rozšířily po celé Evropě. Je tedy velice pravděpodobné, že ostatky sv. Dobrotivé uložené v klášteře Ostrov pocházejí rovněž z tohoto naleziště, ať už je Oldřich přivezl z Říma či odjinud.

Raný vývoj Svaté Dobrotivé je tedy zahalen nejedním otazníkem. Klášter, pokládaný za nejstarší augustiniánský, s datem založení roku 1262/3 byl nejspíše založen již o několik let dříve, ne-li již kolem roku 1250. Přenesení pozůstatků umučené patronky se zřejmě rovněž odehrálo již před rokem 1327. A stejně tak není jisté, odkud byly svaté ostatky přivezeny a odkud samy pocházely. Nicméně dějiny kláštera po roce 1327 již nejsou předmětem historických dohadů.

I v dalších letech byl klášter pohřebním místem pro členy rodu Zajíců, kteří o něj i nadále pečovali, o čemž svědčí časté donace. Stejně tak jako mnoho dalších klášterů byla i Svatá Dobrotivá zasažena husitskými válkami, které jí přinesly dočasný zánik. Klášter byl husity vydrancován a vypálen dokonce hned třikrát, v letech 1421, 1422 a 1423. V roce 1469 byl však klášter zřejmě již obnoven a v provozu. Po obnovení chodu po husitských válkách obývala klášter jen zmenšená komunita mnichů, která se definitivně odstěhovala do Prahy v roce 1552. Klášter tak zůstal opuštěný a v roce 1594 byl zkonfiskován královskou komorou. O tristní klášterní situaci se začal po mnoha letech zajímat císařský hejtman Jan Kolens z Kolnu. Řešil především to, že tu nebyla žádná duchovní správa. Proto se Jan Kolens z Kolnu obrátil na augustiniány poustevníky a vybídl je, aby se ucházeli o navrácení svého bývalého majetku. Ti tak v roce 1650 skutečně učinili. Jejich žádost nakonec vyslyšel až císař Leopold I., který jim majetek v roce 1676 vrátil. S návratem řeholníků započaly velké opravy klášterních budov. Další komplikace přinesla klášteru doba vlády Josefa II. Tehdy bylo rozhodnuto o jeho zrušení. Obyvatelé okolních obcí ale se zrušením kláštera nesouhlasili a tak k němu nakonec nedošlo. Na základě nařízení ze dne 11. října 1789 byl však klášter připojen k nově zřízené fáře pro vesnice Jivina, Olešná, Nová Ves, Kváň a Zaječov, čímž se klášterní kostel stal i kostelem farním. V následujících letech byl klášter dále opravován a přestavován a to až do poloviny 20. století. K úplnému zrušení augustiniánského kláštera přistoupil až komunistický režim v roce 1950. Od té doby sloužil jako vyšetřovací středisko, záchytná stanice pro uprchlíky a jako depozitář Muzea tělesné výchovy a sportu. Augustiniánům byl navrácen až roku 1990 a od roku 2001 probíhá jeho opětovná, postupná renovace.¹⁸⁷

¹⁸⁷VLČEK, Pavel – SOMMER, Petr – FOLTÝN, Dušan: *Encyklopedie českých klášterů*, Praha 1997, s. 691–692.; ZAHRAVNÍK, Pavel: *Stavební a historický vývoj kláštera řádu augustiniánů poustevníků*

Závěr

Počátky české šlechty nejsou bohaté na množství pramenů a podněcují historiky k mnoha teoriím a úvahám. Avšak to, jakou roli hrála šlechta v dobách pozdějších, není tajemstvím. Byli to „přední Čechové“, kteří ovlivňovali chod státu. Byli přítomni nastolování panovníků a mohli se podílet i na jejich sesazování. Knížecí družina, v níž měli své stálé místo zástupci předních českých rodů, byla panovníkovi oporou, ale stejně tak i hrozbou. Obzvláště silný vliv na průběh událostí v zemi měli čeští páni v obdobích nestability, kdy byla panovnická moc oslabena či dokonce chyběla. V takových chvílích přebírali hlavní roli v řízení státu. Obzvláště v druhé polovině 13. století a následně pak ve století čtrnáctém se vliv šlechty na dění ve státě stupňoval. Nejvýznamnější rody, jejichž zástupce nalezneme většinou již v raných knížecích družinách, získaly během této doby značné majetky, zbudovaly si sídelní hrady a opanováním okolní krajiny vytvořily základy svých rodových panství. S vývojem rodové šlechty je tak spjat rovněž i vývoj mnohých regionů, které buď upadaly, či prosperovaly často právě v závislosti na schopnostech a cílevědomosti svých pánů. Na základě zkoumání pramenů diplomatické i narativní povahy zjišťujeme, že mezi tyto šlechtice zasahující do státních dějin patřili již od počátků i členové rodu Buziců, jejichž panství se rozprostíralo v oblasti Podbrdsko.

Dle Kosmovy a „Dalimilovy“ kroniky patřil k významným osobnostem své doby již první doložený Buzic Dětríšek. Člen družiny knížete Svatopluka a následně i Vladislava. Kronikářské záznamy svědčí o tom, že se zřejmě nejednalo pouze o řadového družiníka, ale o družiníka předního se značným vlivem. Ačkoli následné Dětríškovy potomky nemůžeme s jistotou doložit, můžeme předpokládat, že se i nadále udrželi v blízkosti vládců země. Další významnou osobností pocházející z rodu Buziců byl Oldřich Zajíc, zřejmě první pán hradu Valdeka. V průběhu 13. století, především pak v jeho druhé polovině, páni z Valdeka, zastupovaní tehdy Oldřichem, pronikli na přední místa v království. Oldřich během svého života zastával přední zemské úřady. Byl královským číšníkem, kastelánem na Lokti a vrchol jeho kariéry představovala funkce pražského purkrabího. Osvětlit počátky vzestupu valdecké větve buzického rodu lze rovněž prostřednictvím studie jejich světských a církevních fundací. Především hradu Valdeka a kláštera Svaté Dobrotivé na Ostrově, okrajově pak i hradu Žebráka. Snad právě poměrně časná stavba sídelního hradu i „rodinné hrobky“ je důkazem významnosti a snad i značné majetnosti valdeckých pánů již v druhé polovině 13. století.

ve *Svaté Dobrotivé*, in: Památky středních Čech. Časopis Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště středních Čech v Praze, roč. 28, č. 1, 2014, s. 46–49.

Po smrti Oldřicha Zajíce se v prostředí panovnického dvora uchytil nejvíce jeho syn Zbyslav Zajíc z Třebouně, jenž vybudoval svou kariéru v období po smrti Přemysla Otakara II. Největšího vlivu dosáhl po nástupu Václava II. na český trůn. Zmínku o něm nalezneme dokonce i v pramenech zahraniční provenience. Za bezkonkurenčně nejvýznamnějšího můžeme považovat až Oldřichova vnuka, vytrvalého protivníka Jindřicha z Lipé, pana Viléma Zajíce z Valdeka. Vilém, ač často obviňován z prosté touhy po moci, vystupuje z pramenů především jako věrný obhájce přemyslovských princezen a jejich nároku na český trůn. V kronikářských záznamech se jeho obraz postupně mění z odvážného a bojovného obránce země v jakéhosi „osobního rytíře“ královny Elišky Přemyslovny. Přesto že Vilém pravděpodobně neoplýval přílišným umem v oblasti diplomatických a politických debat, jeho cílevědomost mu pomohla získat nejvyšší místa ve státní správě. Jeho život byl nečekaně ukončen šípem, jímž byl raněn na vojenském tažení. Zda se jednalo o střelu zbloudilou či záměrnou, zůstane zřejmě tajemstvím. Vilémovi synové byli v době jeho smrti ještě děti. I to bylo možná jednou z příčin, proč se na panovnickém dvoře neuchytili a páni z Valdeka postupně upadli v zapomnění. Po prodeji sídelního hradu se dokonce snížili na roveň vesnických vladyků. Právě z tohoto důvodu byl Vilém poslední, jímž jsem se ve své práci zabývala. Poslední z Valdeků, ač nosil jméno Zajíc a dle kronikářských záznamů někdy kradl jako vlk, srdce měl lví.

Seznam zkratek

CDB – *Codex diplomaticus Bohemiae*

RBM – *Regesta Bohemiae et Moraviae*

Prameny

BARTOLOMĚJ PAPROCKÝ Z GLOGOL: *Diadochos II., O stavu panském a rozmnožení jeho a odkud který Rod a Erb do tohoto království přišel*, Nezměněné vydání, Praha 2005.

CDB I.: *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae I. (805–1197)*, ed. G. Friedrich, Praha 1904–1907.

CDB II.: *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae II. (1198–1230)*, ed. G. Friedrich, Praha 1912.

CDB III.: *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae III. 1–2 (1231–1240)*, ed. G. Friedrich, Z. Kristen, Praha 1942–1962.

CDB IV.: *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae IV. 1–2 (1241–1253)*, ed. J. Šebánek, S. Dušková, Praha 1962–1965.

CDB V.: *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae V. 1–3 (1253–1278)*, ed. J. Šebánek, S. Dušková, Praha 1974–1982.

CDB V. 4: *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae V. 4 (Prologomena diplomatica, indices)*, ed. S. Dušková, V. Vašků, Praha 1993.

CDB VI.: *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae VI. 1. (1278–1283)*, ed. Z. Sviták, H. Krmíčková, J. Krejčířová, J. Nechutová, Praha 2006.

DALIMIL: *Staročeská kronika tak řečeného Dalimila*, 1–2, Vydání textu a veškerého textového materiálu, k vydání připravili J. Daňhelka, K. Hádek, B. Havránek, N. Kvítková, Praha 1988.; Používané úryvky z: *Kronika tak řečeného Dalimila*, ze staročeského originálu přeložila Marie Krčmová, přebásnila Hana Vrbová, ed. M. Bláhová, Praha 2005.

FRANTIŠEK PRAŽSKÝ: *Kronika Františka Pražského*, in: *Fontes rerum bohemicarum, Series nova*, tomus I., ed. J. Zachová, Praha 1997.

KOSMAS: *Die Chronik der Böhmen des Cosmas von Prag*, in: *Monumenta Germaniae Historica*, ed. B. Bretholz, Berlin 1923.; Používané překlady z: *Kosmova kronika česká*, přeložil Karel Hrdina a Marie Bláhová, ed. Z. Fiala, M. Bláhová, Praha 1975

KRONIKA ZBRASLAVSKÁ: *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, in: *Fontes rerum bohemicarum IV.*, ed. J. Emler, Praha 1884, s. 3–337.; Použité překlady z: *ZBRASLAVSKÁ KRONIKA*, přeložil František Heřman, verše Rudolf Mertlík, ed. Z. Fiala, M. Bláhová, Praha 1976.

OTACHER: *Ottokars österreichische Reimchronik*, in: *Monumenta Germaniae historica, Deutsche Chroniken*, ed. Seemüller, Joseph, Hannover 1890.

POKRAČOVATELÉ KOSMOVI: přeložili: K. Hrdina, V. V. Tomek, M. Bláhová, úvod napsali M. Bláhová, Z. Fiala, Praha 1974.

PŘIBÍK Z RADENÍNA: *Přibíka z Radenína řečeného Pulkava kronika česká*, in: *Fontes rerum bohemicarum V.*, ed. J. Emler, J. Gebauer, Praha 1893, 1–326.

RBM II.: *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae II. (1253–1310)*, ed. J. Emler, Praha 1882.

RBM III.: *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae III. (1311–1333)*, ed. J. Emler, Praha 1890.

RBM IV.: *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae IV. (1333–1346)*, ed. J. Emler, Praha 1892.

VÁCLAV HÁJEK Z LIBOČAN: *Kronika česká, díl III, Čechy vévodské, r. 1101–1253*, ed. V. Flajšhans, Praha 1929.

VÁCLAV HÁJEK Z LIBOČAN: *Kronika česká, díl IV, Čechy královské, r. 1254–1347*, ed. V. Flajšhans, Praha 1933.

VINCENCIUS: *Letopis Vincencia, kanovníka kostela pražského*, in: *Fontes rerum bohemicarum II.*, ed. J. Emler, Praha 1874, s. 407–460.

Literatura

ANDERLE, Jan: *Otázky vztahů mezi stavbami hradů Volfštejna a Valdeku*, in: *Archeologia historica: sborník příspěvků přednesený na 29. celostátní konferenci archeologů středověku České a Slovenské republiky k problematice archeologie středověkých komunikací*, 1998, s. 399–408.

DURDÍK, Tomáš: *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*, Praha 1999.

DURDÍK, Tomáš – BOLINA, Pavel: *Středověké hrady v Čechách a na Moravě*, Praha 2001.

FAIX, William Stanislav: *Poutní místo Svatá Dobrotivá*, Praha – Zaječov 1999.

GRAUS, František: *Adel, Land und Herrscher in Böhmen vom 10. bis 13. Jahrhundert*, in: *Nachrichten der Giessener Hochschulgesellschaft* 35, 1966, s. 131–153.

GRAUS, František: *Raně středověké družiny a jejich význam při vzniku států ve střední Evropě*, in: *Československý časopis historický*, 1965, č. 1, s. 1–18.

CHARVÁTOVÁ, Kateřina: *Počátky cisterciáckých klášterů v Čechách*. in: *900 let cisterciáckého řádu: sborník z konference konané 28.-29. 9. 1998 v Břevnovském klášteře v Praze*, Praha 2000, s. 65–78.

JAN, Libor: *Budování monarchie českých Přemyslovců*, in: *Proměna středovýchodní Evropy raného a vrcholného středověku, Mocenské souvislosti a paralely*, ed. M. Wihoda, L. Reitinger a kol., Brno 2010, s. 117–136.

JAN, Libor: *Česká a moravská šlechta ve 13. a 14. století – otázka zrodu a kontinuity*, in: *Šlechta v proměnách věků*, ed. T. Knoz, J. Dvořák, Brno 2011, s. 38–62.

JAN, Libor: *K počátkům české šlechty. Družina, beneficium, pozemkové vlastnictví*, in: *Šlechta, moc a reprezentace ve středověku*, ed. M. Nodl, M. Wihoda, Praha 2007, s. 45–52.

JAN, Libor: *Proces se Závěšem a proměny královské vlády v letech 1289–1290, Památce Miloše Vystyda (+19. října 1914 na haličské frontě)*, in: *Český časopis historický*, 2005, č. 1, s. 1–40.

KLÁPŠTĚ, Jan: *Proměna českých zemí ve středověku*, Praha 2005, s. 119–150.

KOPIČKOVÁ, Božena: *Eliška Přemyslovna: královna česká 1292-1330*, Praha 2003.

KOPIČKOVÁ, Božena: *Vilém Zajíc – pán z Valdeka*, in: *Podbrdsko: sborník Státního archivu v Příbrami*, 2010, s. 20–57.

KOSS, Rudolf: *Zur Frage nach der Entstehung und Entwicklung des böhmischen Herrenstandes*, Praha 1920.

MACEK, Josef: *Jagellonský věk v českých zemích (1471–1526), I. Hospodářská základna a královská moc, II. Šlechta*, Praha 1992–1994.

MAUR, Eduard.: *Vilemitská epizoda v Čechách*, in: *Od knížat ke králům*, Sborník u příležitosti 60. narozenin Josefa Žemličky, ed. E. Doležalová, Praha 2007, s. 237–253.

MENCLOVÁ, Dobroslava: *České hrady I.*, Praha 1972.

NOVOTNÝ, Václav: *České dějiny, I. 1. Od nejstarších dob do smrti knížete Oldřicha*, Praha 1912.;

NOVOTNÝ, Václav: *České dějiny, I. 2. Od Břetislava I. do Přemysla I.*, Praha 1913.

NOVOTNÝ, Václav: *České dějiny, I. 3. Čechy královské za Přemysla I. a Václava I.*, Praha 1928.

NOVOTNÝ, Václav: *České dějiny, I. 4. Rozmach české moci za Přemysla Otakara II.*, Praha 1937.

NOVÝ, Rostislav: *Přemyslovský stát 11. a 12. století*, Praha 1972.

NOVÝ, Rostislav: *K počátkům feudální monarchie v Čechách I. (Sigillum commune regni)*, ČNM – Historické muzeum 145, 1976, s. 144–164.

NOVÝ, Rostislav: *K počátkům feudální monarchie v Čechách II. (K počátkům českého znaku)*, ČNM – Historické muzeum 147, 1978, s. 147–172.

PALACKÝ, František: *Dějiny národu českého w Čechách a w Morawě*, sv. I.–X., Praha 1848–1876.

PAUK, Marcin Rafał: *Działalność fundacyjna możnowładztwa czeskiego i jej uwarunkowania społeczne (XI – XII wiek)*, Krakow – Warszawa 2000, s. 166–172.

RAZÍM, Vladislav: *Ke stavební podobě raně gotického paláce hradu Valdeka*, in: *Průzkumy památek*, 2000, č. 2, s. 23–28.

RUSSOCKI, Stanislaw: *Elita władzy w Kronice Czechów Kosmasa Praskiego*, in: *Pamiętnik Słowiański* 23, 1973, s. 237–255.

SASSE, Barbara: *Die Sozialstruktur Böhmens in der Frühzeit, Historisch-archäologische Untersuchungen zum 9.–12. Jahrhundert*, Berlin 1982.

SEDLÁČEK, August: *Gedanken über den Ursprung des böhmisch-mährischen Adels*, in: *Sitzungsberichte der königlichen böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften* 1890, Prag 1891, s. 229–243.

SEDLÁČEK, August: *Hrady, zámky a tvrze království Českého*, I.–XV., Praha 1882–1927.

SEDLÁČEK, August: *Hrady, zámky a tvrze království českého, díl VI., Podbrdsko*, Praha 1995.

SLÁMA, Jiří: *K počátkům hradské organizace v Čechách*, in: *Typologie raně feudálních slovanských států*, ed. J. Žemlička, Praha 1987, s. 175–190.

SLÁMA, Jiří: *Střední Čechy v raném středověku, II. Hradiště, příspěvky k jejich dějinám a významu, III. Archeologie o počátcích přemyslovského státu*, Praha 1986–1988.

SOMMER, Petr: *Svatý Prokop. Z počátků českého státu a církve*, Praha 2007.

SOMMER, Petr: *Začátky křesťanství v Čechách. Kapitoly z dějin raně středověké duchovní kultury*, Praha, Praha 2001.

SOMMER, Petr – ŽEMLIČKA, Josef: *Čechy a Morava*, in: *Christianizace a utváření křesťanské monarchie. Skandinávie, střední Evropa a Rus v období 10.–12. století*, ed. N. Berendová, Praha 2013, s. 219–261.

SOMMER, Petr – TŘEŠTÍK, Dušan – ŽEMLIČKA, Josef: *Přemyslovci: budování českého státu*. ed. P. Sommer, D. Třeštík, J. Žemlička, spolupráce: P. Mašková, R. Novotný, Praha 2009.

SPĚVÁČEK, Jiří: *Jan Lucemburský a jeho doba (1296–1346). K prvnímu vstupu českých zemí do svazku se západní Evropou*, Praha 1994.

ŠIMŮNEK, Robert: *Hrad jako symbol v myšlení české středověké šlechty*, *Český časopis historický*, 2010, č. 2, s. 185–219.

ŠIMŮNEK, Robert: *Reprezentace české středověké šlechty*, Praha 2013.

ŠUSTA, Josef.: *České dějiny II. 1. Soumrak Přemyslovců a jejich dědictví*, Praha 1935.

ŠUSTA, Josef: *České dějiny II. 2. Král cizinec*, Praha 1939

ŠUSTA, Josef: *Vilém z Valdeka*, in: *Úvahy a drobné spisy historické Josefa Šusty k jeho šedesátým narozeninám: díl první*, Praha 1934, s. 299–313.

TÁBORSKÝ, Josef: *Kdo byla sv. Dobrotivá? Příspěvek k dějinám kláštera augustiniánů poustevníků v Zaječově*, in: *Podbrdsko: sborník Státního okresního archivu v Příbrami*, ed. J. Šárová, 2005, s. 24–32.

TOMEK, Václav Vladivoj: *Dějepis města Prahy*, I.–XII., Praha 1855–1901.

TŘEŠTÍK, Dušan: *K sociální struktuře přemyslovských Čech, Kosmas o knížecím vlastnictví půdy a lidí*, in: *Československý časopis historický*, 1971, č. 4, s. 537–567.

TŘEŠTÍK, Dušan: *Proměny české společnosti ve 13. století*, in: *Folia historica Bohemica* 1, 1979, s. 131–154.

TŘEŠTÍK, Dušan – POLÍVKA, Miloslav: *Nástin vývoje české šlechty do konce 15. století*, in: *Struktura feudální společnosti na území Československa a Polska do přelomu 15. a 16. století*, ed. J. Čierny, F. Hejl, A. Verbík, Praha 1984, s. 99–111.

VACEK, František: *Sociální dějiny české doby starší*, Praha 1905.

VANĚČEK, Václav: *Vnitřní organizace Čech a Moravy v době přemyslovské*, in: *Věstník české akademie věd a umění* 51, 1942, s. 13–40.

VANÍČEK, Vratislav: *Velké dějiny zemí koruny české III., 1250–1310*, Praha – Litomyšl 2002, s. 359–414.

VELÍMSKÝ, Tomáš: *Hrabišici páni z Rýzmburka*, Praha 2002, s. 14.

VLČEK, Pavel – SOMMER, Petr – FOLTÝN, Dušan: *Encyklopedie českých klášterů*, Praha 1997, s. 691–693.

VYSTYD, Miloš.: *Zbislav Zajíc z Třebouně a konec Závěše z Falkenštejna*, in: *Český časopis historický*, 1914, č. 2, s. 165–187.

WALDSTEIN–WARTENBERG, Berthold: *Die Markwartinger, Geschichte einer böhmischen Familie im Zeitalter der Přemysliden*, München 1966.

WIHODA, Martin: *Geneze moravské šlechty*, in: *Acta historica et museologica Universitatis Silesianae Opaviensis, Sborník k 65. narozeninám doc. Dr. Jaroslava Bakaly, CSc.*, Opava 1995, s. 23–41.

WIHODA, Martin: *Kníže a jeho věrní, Kosmas o světě předáků a urozených*, in: *Šlechta, moc a reprezentace ve středověku*, ed. M. Nodl, M. Wihoda, Praha 2007, s. 11–29.

WIHODA, Martin: *Sněmy Čechů*, in: *Šlechta v proměnách věků*, ed. T. Knoz, J. Dvořák, Brno 2011, s. 17–37.

WOLF, Vladimír: *O bitvě na Trotině roku 1110 po letech*, in: *Východočeské listy historické* 21–22, 2003–2004, s. 33–37.

ZAHRADNÍK, Pavel.: *Stavební a historický vývoj kláštera řádu augustiniánů poustevníků ve Svaté Dobrotivé*, in: Památky středních Čech, Časopis Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště středních Čech v Praze, roč. 28, 2014, č. 1, s. 27–52.

ZÁRUBA, František: *Valdek – příspěvek k poznání stavebního vývoje hradu*, in: Časopis společnosti přátel starožitností, 2012, č. 4, s. 197–209.

ZHÁNĚL, Stanislav: *Jak vznikla středověká šlechta, Příspěvek k nejstarším politickým a sociálním dějinám českým*, Brno 1930.

ŽEMLIČKA, Josef: *Čechy v době knížecí*, Praha 2007, s. 151.

ŽEMLIČKA, Josef: *České 13. století: „privatizace“ státu*, in: Český časopis historický, 2003, č. 3, s. 509–541.

ŽEMLIČKA, Josef: *K pozemkové výbavě české nobility ve starším středověku*, in: Český časopis historický, 2012, č. 2, s. 189–233.

ŽEMLIČKA, Josef: *O „svobodné soukromosti“ pozemkového vlastnictví (K rozsahu a kvalitě velmožské držby v přemyslovských Čechách)*, Český časopis historický, 2009, č. 2, s. 269–308.

ŽEMLIČKA, Josef: *Počátky Čech královských, 1198–1253, proměna státu a společnosti*, Praha 2002, s. 38.

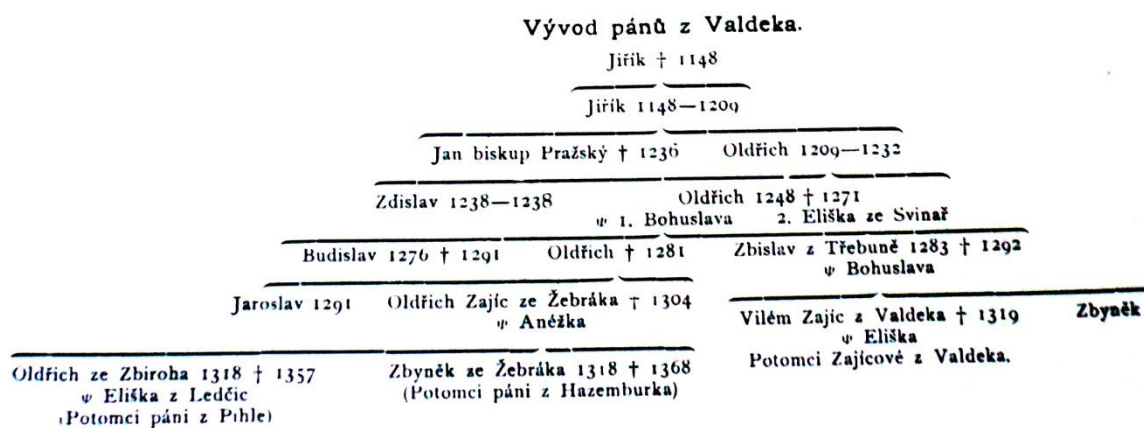
ŽEMLIČKA, Josef: *Přemyslovci. Jak žili, vládli, umírali*, Praha 2005, s. 8–10.

Obrazová příloha

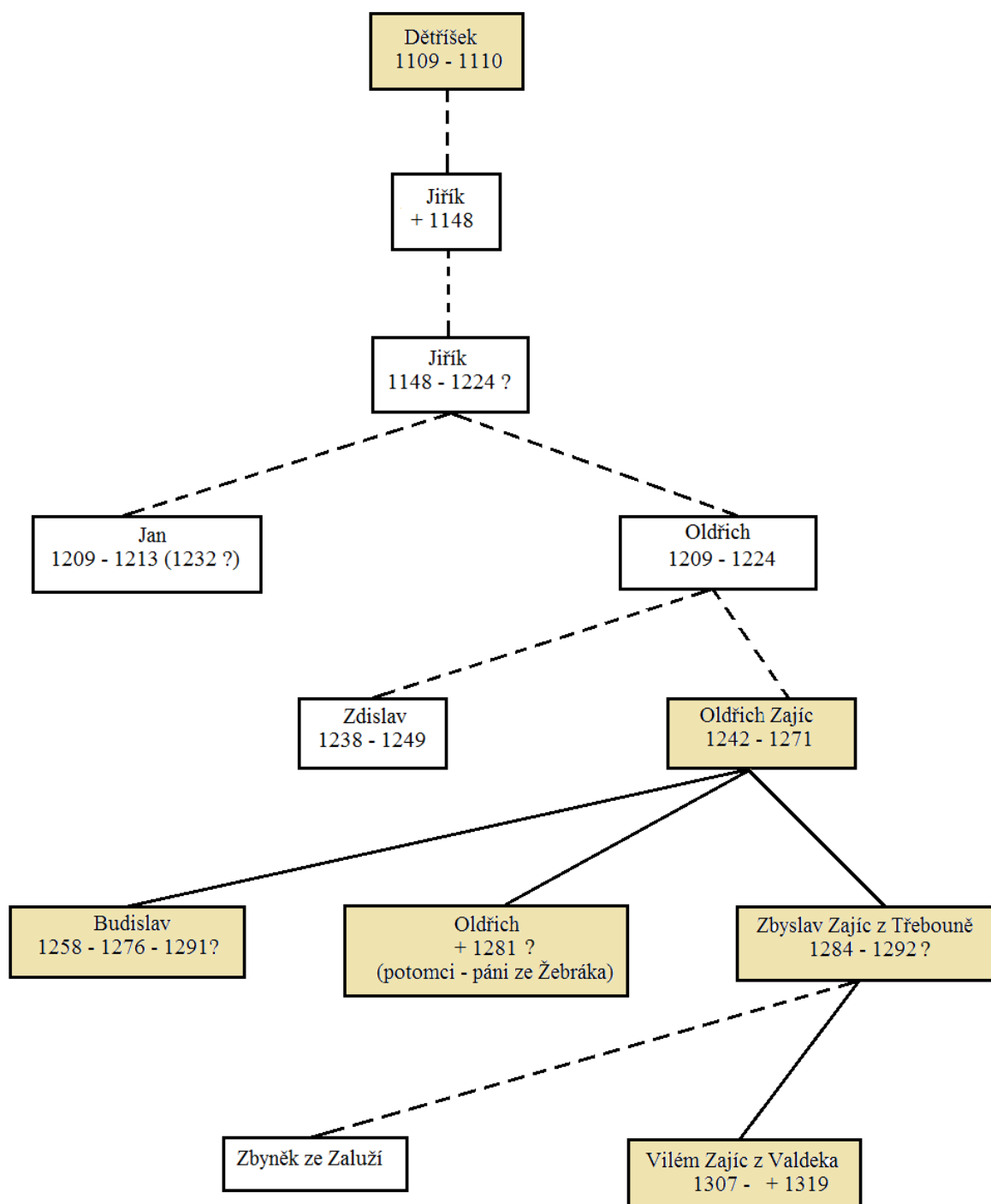
Obr. 1: Erb rodu Buziců

In: FAIX, William Stanislav: Poutní místo Svatá Dobrotivá, Praha – Zaječov 1999.

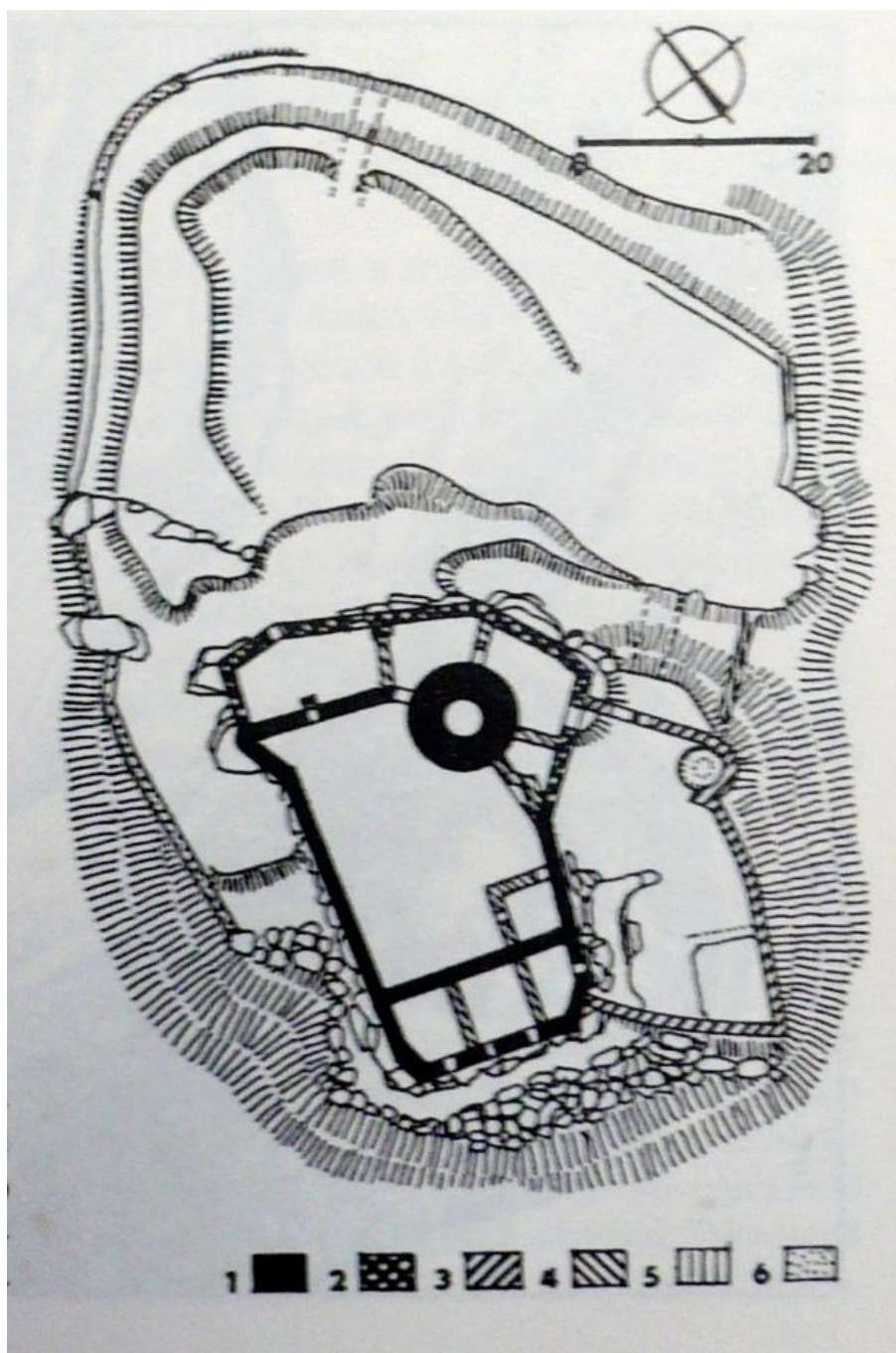
Obr. 2: Rodokmen rodu Buziců podle Augusta Sedláčka

In: SEDLÁČEK, August: Hrady, zámky a tvrze království českého, díl VI., Podbrdsko, Praha 1995, s. 176.

Obr. 3: Rodokmen Pánů z Valdeka sestavený na základě detailního zkoumání pramenů

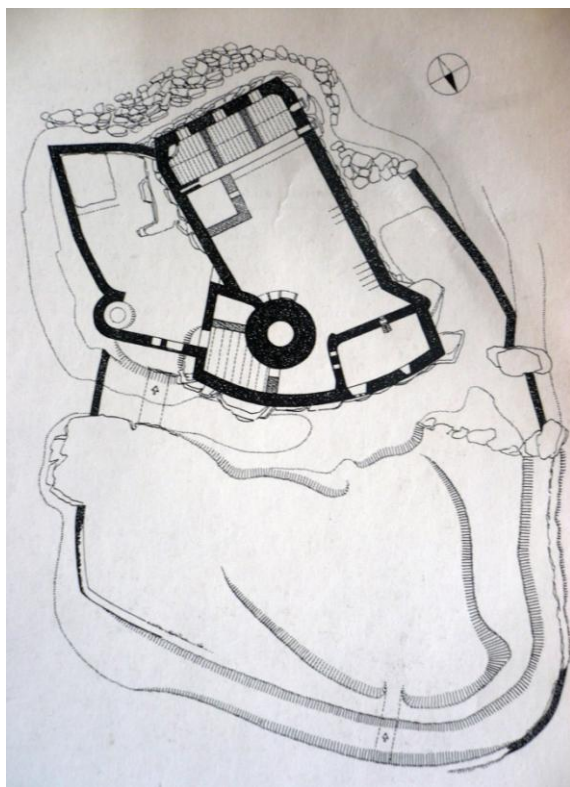
Barevně zvýraznění členové jsou v pramenech jak diplomatické, tak vyprávěcí povahy uváděni častokrát a jejich příslušnost k rodu Buziců je nesporná, u členů nezvýrazněných tomu tak není, nejistotu v tomto případě znázorňuje i přerušovaná čára. Syn Oldřicha Zajíce Oldřich je sice uveden pouze v díle Bartoloměje Paprockého, v tomto případě však tomuto pramenu důvěřuji.

Obr. 4: Půdorys hradu Valdek podle J. Muka, upraven T. Durdíkem

1) zdivo ze 13. století 2) zdivo 2. stavební fáze 3) zdivo 3. stavební fáze 4) zdivo 4. stavební fáze 5) blíže nedatované zdivo 6) zdivo na sucho

In: DURDÍK, Tomáš: Ilustrovaná encyklopedie českých hradů, Praha 1999, s. 578.

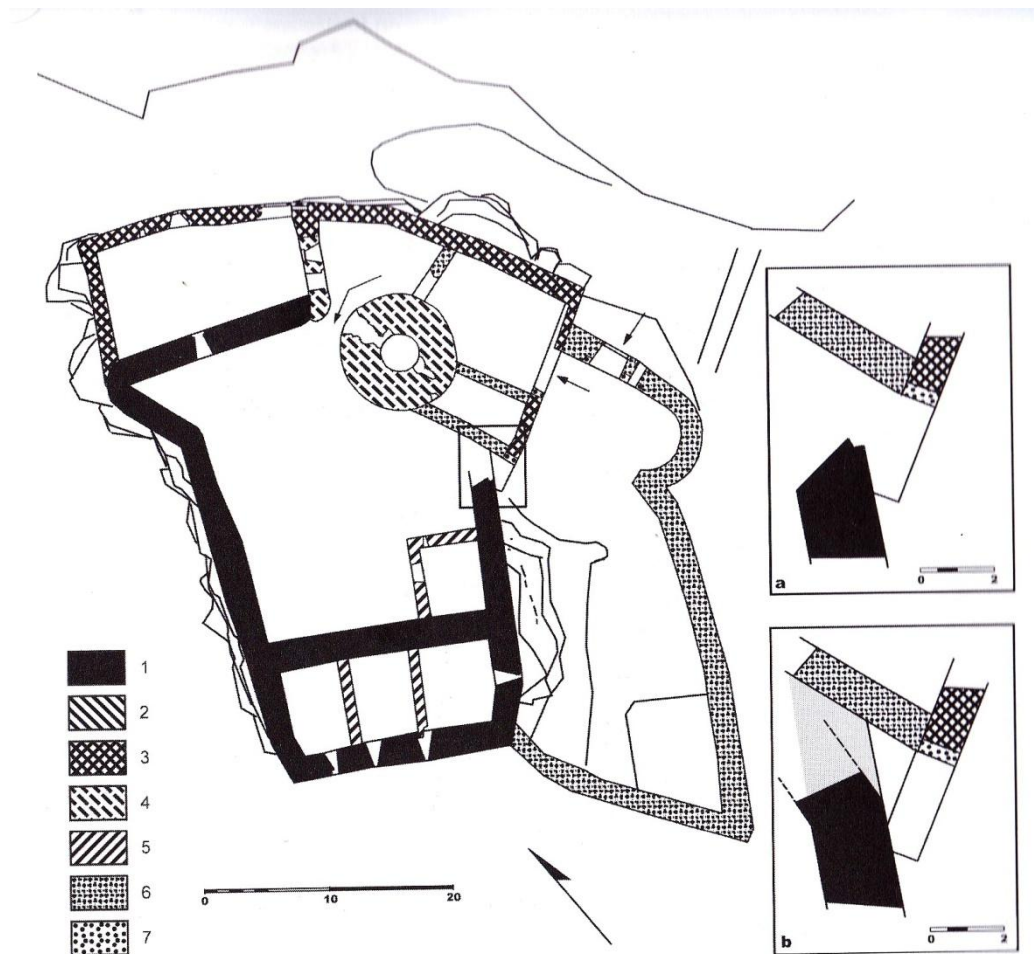
Obr. 5: Půdorys hradu Valdeka podle D. Menclové

In: MENCLOVÁ, Dobroslava: České hrady I., Praha 1972, s. 145.

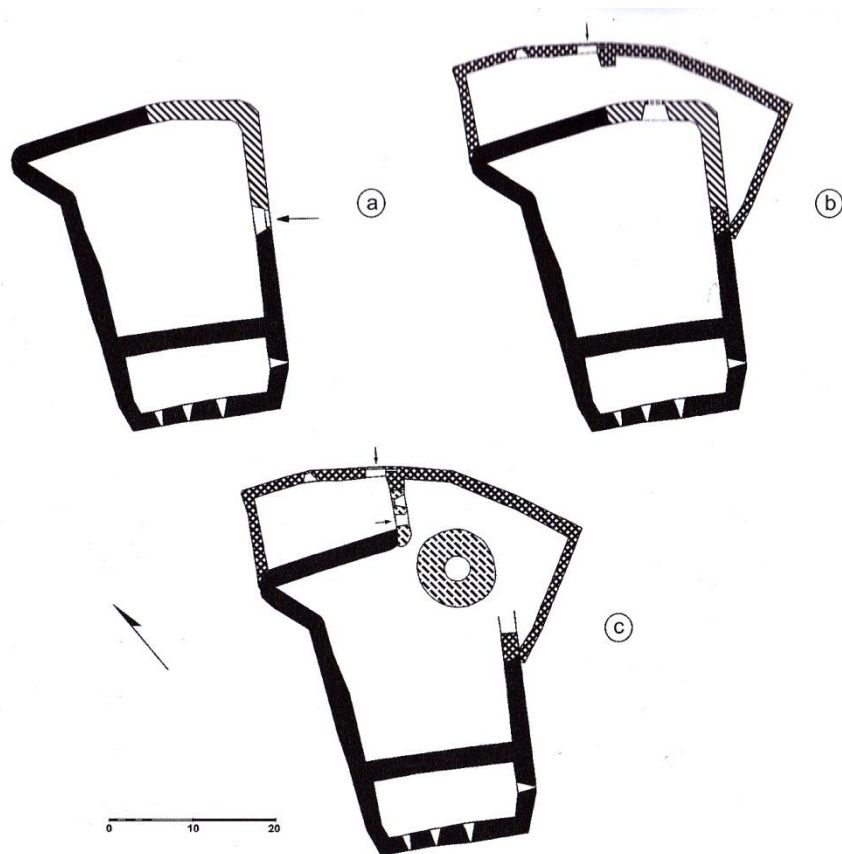
Obr. 6: Hmotová rekonstrukce hradu Valdeka podle D. Menclové

In: Tamtéž, s. 145.

Obr. 7: Hrad Valdek. Půdorys hradu s vyhodnocením stáří zdiva – současný stav: 1 – první stavební etapa – 13. století; 2 – hypotetické nejstarší zdivo 13. století; 3 – druhá stavební etapa – 13. století; 4 – třetí stavební etapa – počátek 14. století; 5 – zdivo z druhé poloviny 14. století nebo počátku 15. století; 6 – pozdně gotické zdivo z 15. století; 7 – zdivo 19. a 20. století; detail a – současná nálezová situace nejstarší brány; b – zakreslení téže situace podle J. Muka v roce 1976, šedě je vybarveno stratigraficky nejmladší zdivo

In: ZÁRUBA, František: Valdek – příspěvek k poznání stavebního vývoje hradu, in: Časopis společnosti přátel starožitností, 4/2012, s. 206.

Obr. 8: Hrad Valdek, rekonstrukce hradu a – v nejstarší první etapě výstavby hradu krátce po polovině 13. století; b – v druhé etapě hradu – pokročilejší 13. století; c – ve třetí stavební etapě na počátku 14. století. Legenda k vyhodnocení stáří zdiva viz obr. 4

In: Tamtéž, s. 204.

Obr. 9: Hrad Valdek, perspektivní rekonstrukce hradu v nejstarší etapě výstavby hradu krátce po polovině 13. století

In: Tamtéž, s. 205.

Obr. 10: Hrad Valdek, perspektivní rekonstrukce hradu v pokročilejším 13. století

In: Tamtéž, s. 205.

Obr. 11: Hrad Valdek, perspektivní rekonstrukce hradu na konci 14. století

In: Tamtéž, s. 205.

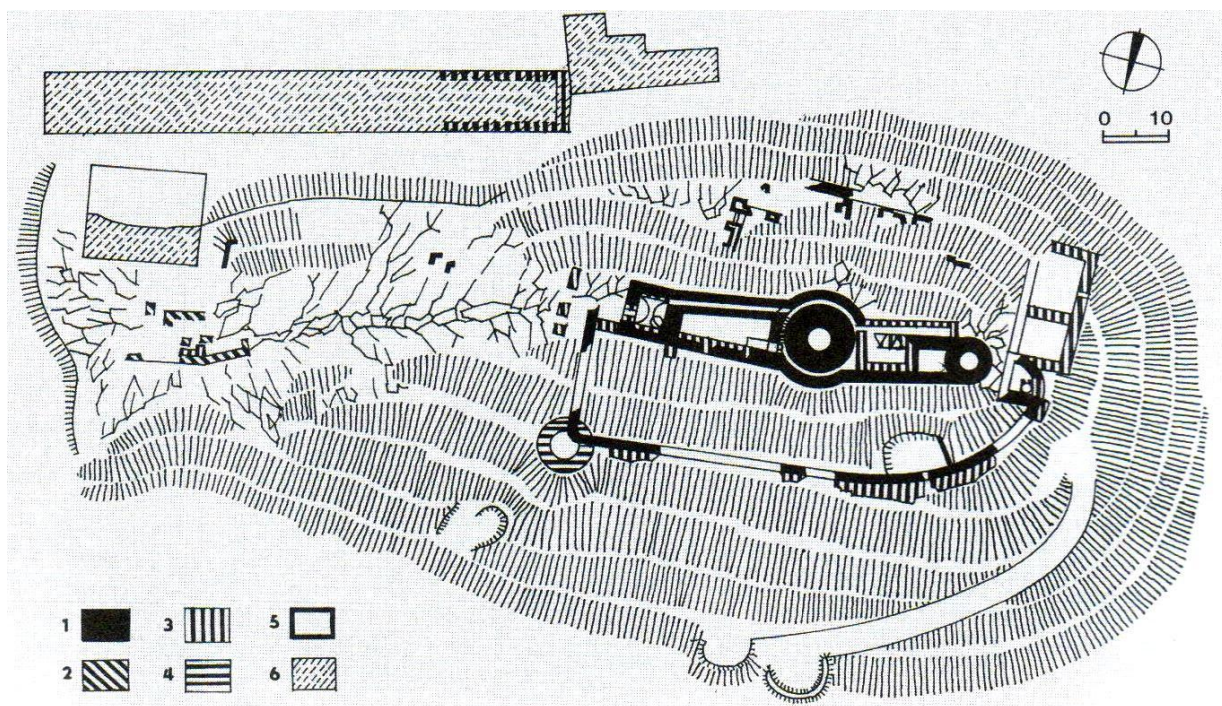
Obr. 12: Zřícenina hradu Valdeka – pohled na hlavní bránu (Archiv autorky)

Obr. 13: Zřícenina hradu Valdeka – hradní nádvoří, vpravo pozůstatky věže, foceno z vrcholku obvodové zdi hradního paláce (Archiv autorky)

Obr. 14: Zřícenina hradu Valdeka – detail Velké věže (Archiv autorky)

Obr. 15: Žebrák : Půdorys hradu

1 – zdivo z 2. poloviny 13. století, 2 – zdivo z doby Karla IV., 3 – zdivo z přestavby Václava IV. před koncem 14. století, 4 – zdivo z průběhu 2. poloviny 15. století, 5 – blíže nedatované středověké zdivo, 6 – současná zástavba

In: DURDÍK, Tomáš – BOLINA, Pavel: Středověké hrady v Čechách a na Moravě, Praha 2001, s. 103.

Obr. 16: Zřícenina hradu Žebrák (Archiv autorky)